

4

प्रारंभिक

भारतरत्न कोणत्या सावरकरांना?

- जयंत पाटील

5

प्रबंध संपादकीय

राष्ट्रवादाची भावना हिताचीच!

- दिलीप वळसे पाटील

6

संपादकीय

फॅसिझमचा नवा नमुना

- डॉ. सुधीर भोगळे

10

मिशन २०२०, कार्यकर्ता शिवीर, मुंबई

- 1) शरद पवार - १०
- 2) प्रफुल पटेल - १८
- 3) अजित पवार - २२
- 4) नवाब मलिक - ३०
- 5) सुनील तटकरे - ३५
- 6) जितेंद्र आव्हाड - ३९
- 7) माजिद मेमन - ४१
- 8) आदिती तटकरे - ४२
- 9) किरण पावसकर - ४३
- 10) नरेंद्र वर्मा - ४४
- 11) निलेश भोसले - ४४
- 12) शब्दीर विद्रोही - ४५
- 13) सुरेखा पेडणकर - ४५
- 14) राशी जाधव - ४६
- 15) सईदा खान - ४६

48

शरद पवार-पत्र परिषद, जळगाव

एलावर परिषदेच्या कारवाईची

चौकीशी झाली पाहिजे

कारवाई

संचालक

हेमन्त टकले

प्रबंध संपादक

दिलीप वळसे पाटील

संपादक

डॉ. सुधीर भोगळे

या अंकात प्रसिद्ध झालेल्या
मातोंशी प्रबंध संपादक,
संपादक व संचालक सहमत
असतीलच असे नाही.

संपादकव्यय प्रबंधवाहार

ठाकरेसी हाऊस,

जे.एन.रेडिया मार्ग,

बॉलार्ड इस्टर्ट, मुंबई-४०००४०

०२८

०२२-३०२३५४३०/५५/५६

कला निवेशन

धनंजय ससतकर

मांडणी

दिलीप रोडे

54

गुलाबराव पाटील स्मृतीट्रस्ट २५ वर्ष, समारंभ

- 1) शरद पवार - ५४
- 2) जयंत पाटील - ५९
- 3) श्रीनिवास पाटील - ६०

62

दिल्लीचा निकाल हे जनतेचे

प्रातिनिधीक मत

(जळगावच्या राष्ट्रवादी भवनातील
शरद पवार यांचे भाषण)**70**

नवी दिल्ली वार्तापत्र

दिल्ली दंगल, एक चुणूक, एक झलक!

- आकाश

80

डॉ. आप्पासाहेब पवार पुरस्कार

वितरण समारंभ, जळगाव

- 1) शरद पवार- ८०
- 2) उद्धव ठाकरे - ८४
- 3) दत्तात्रेय चव्हाण - ८९
- 4) अनिल जैन - ९०

92

हलके-फुलके राजकीय किस्से

कानोकानी- घंटाकर्ण

99

संवाद साहेबांशी,

सजग तरुणाईशी...

102

शेवटचे पान- मराठी आमुची मायबोली

- हेमन्त टकले

कारवाई

विचारालय
आवारा राष्ट्रवादी
राष्ट्राभिमानी

मुकु, प्रकाशक

हेमन्त प्रभाकर टकले यांनी

हेमन्त मल्टीमीडिया ओपीसी प्रा.लि.'

च्या वर्तीने मीडिया आर अण्ड डी.,

१३, अमृत मध्या, प्लॉन. ३, सेक्टर-

३, आरएसटी-२८, चारकोप, कांदिवली

(पश्चिम), मुंबई-४०००६७ येथे छापून

१८, रेशमभवन, ६ वा मजला, वॉर

नीरम रोड, चवींगे, मुंबई-४०००२०

येत्तू अके प्रकाशित केले.

प्रारंभिक

भारतरत्न, कोणत्या सावरकराना?

“स्वातंत्र्यवीरांची मृत्युनंतरही विटंबना केलीच पाहिजे का?” या प्रा. नरहर कुरुंदकर यांनी विचारलेल्या प्रश्नाने शेषराव मोरे यांनी ‘गांधीहत्या आणि सावरकरांची बदनामी’ या ३१४ पानांच्या पुस्तकाचा समारोप केला आहे. प्रा. मोरे यांनी सावरकरांची बाजू फार अभ्यासपूर्णरितीने व तळमळीने पण एकांगी दृष्टीकोन ठेवून मांडली आहे. मुख्य म्हणजे भारतीय जनतेच्या हृदयात महात्मा गांधीचे जे स्थान आहे, त्या स्थानालाच गोळ्या घालण्यासाठी स्वातंत्र्यवीरांनी आशीर्वाद दिला ही जनतेच्या मनातली जी सल आहे ती सावरकरांच्या बाजूने कितीही पुस्तके लिहिली तरी भरून निघणारी नाही. त्यामुळे ‘भारतरत्न’ दिल्याने सावरकरांची गांधीचे आठवे खूबी ही प्रतिमा काही पुसली जाईल असे वाटत नाही.

उम्मीद विकास

स्वा

तंत्र्यवीर विनायक दामोदर सावरकर यांना ‘भारतरत्न’ हा भारत व देशात बराच वाढां, गोंधळ चालू आहे. हिंदुत्ववादी संघटनांना व विशेषत: भारतीय जनता पक्षाला धर्माच्या आधारे हिंदू-मुसलमानांमध्ये फूट पाझून मतांचे विभाजन करायचे असल्यामुळे सावरकरांचे कडवे हिंदूत्व आम्हीच अवलंबित असून प्रत्यक्षात उतरावित आहोत असा देखावा, आभास निर्माण करून त्यांच्या नावाचा राजकीय फायदा उठवायचा आहे. म्हणून त्यांनी सावरकरांना ‘भारतरत्न’ पदवी द्यावी असा धोशा लावला आहे. वास्तविक भाजप आणि सावरकर यांचा काढीमात्र संबंध नाही. भाजपचा जन्म अलिकडचा (१९८०) काळातला. तो मूळ पक्ष भारतीय जनसंघ असला तरी जनसंघाचा जन्मही स्वातंत्र्योत्तर काळातला म्हणजे १९५१ चा. भाजप हा राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाचा वारसा सांगणारा. संघाने देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी कोणता लढा उभारला नाही किंवा स्वातंत्र्यलढ्यात एकही हिंदुत्ववादी कधी सहभागी झाला नाही वा तुरुंगात गेला नाही. त्याने काँग्रेसच्या १९४२ च्या ‘छोडो भारत’ आंदोलनातही भाग घेतला नाही, असा सत्यपूर्ण, वास्तवदर्शी व तथ्यपूर्ण आरोप रोज होताना आपण ऐकतो, पाहतो. या पाश्वर्भूमीवर ‘हिंदुत्ववादी’ असणाऱ्या ‘स्वातंत्र्यवीर’ सावरकरांशी भाजपने ऐतिहासिक व वैचारिक नाते जोडणे व त्यांचा गौरव करणे राजकीय दृष्टीनेही स्वाभाविक ठरणारे आहे.

सावरकरांचे सर्व विचार संघ व भाजप मानत नसला तरीही स्वातंत्र्योत्तर काळातील निवडणुकीच्या यशस्वी राजकारणासाठी भाजपला सावरकरांना वापरून घ्यायचे आहे. म्हणून ‘भारतरत्न’चा विषय चघळण्यात येत आहे. सावरकरांच्या पद्धतीने निवडणुकी जिंकता येत नाहीत, म्हणून तर हिंदुमहासभेतील मुत्सुद्धी राजनीतिज्ञांनी संघाच्या सल्ल्याने

जनसंघ स्थापन केला व त्याचाच पुढे भाजप झाला. तेव्हा ऐतिहासिक व वैचारिक दृष्टीनी भाजपचा राजकीय वारसा सावरकरांकडून येतो, अशी जनतेची स्वाभाविकपणे भावना बनलेली आहे किंवा जाणीवपूर्वक बनविली जात आहे. या ठिकाणी एक गोष्ट आपण लक्षात ठेवली पाहिजे की सावरकर कधीही संघाचे स्वयंसेवक नव्हते. सरदार वल्लभभाई पटेल, सरदार भगतसिंग व इतर नेते पूर्णपणे हिंदुत्ववादी विचारांचेच होते असे खोटे चित्र निर्माण करून भाजप सोयीसोयीने अनेक नेत्यांना आपल्या कळपात ओढून घेण्याचा प्रयत्न करतो आहे. त्यांचा हा डाव व कावा आपण ओळखला पाहिजे.

सावरकरांनी देशाच्या स्वातंत्र्यासाठी केलेला त्याग, अंदमानच्या तुरुंगात सोसलेला त्रास, काळ्या पाण्याची शिक्षा, ब्रिटिश सरकारची सहा वेळा मागितलेली माफी, माफीनामा व महात्मा गांधीच्या आग्रह व पुढाकारामुळे काँग्रेस पक्षाने (पान १०१ वर)

प्रबंध संपादकीय

राष्ट्रवादाची भावना हिताचीच!

मानवाचे भिन्न अहंकार हे वीणेच्या
तारेसारखे नाजूक पण चिवट
असतात. त्यावरुन अकुशल
माणसाने वाटेल तसा गज फिरवला
तर त्यातून फार भयंकर बदसू
निघतील. पण त्याचे शक्ति, त्याचे
कल समजावून घेऊन, चतुर
वादकाने त्यावरुन हळूवार हाताने
गज ओढला तर त्याच भिन्न
तारामधून अत्यंत मधुर असे राष्ट्रीय
संगीताचे स्वर निघून सर्व वृत्तीचे
लोक त्यामुळे मोहून जाऊन डोलू
लागतील. आमच्या राज्यकर्त्यानी
ही विद्या हस्तगत करून हे नाद असे
कायम घुमवित ठेवण्याचे धोरण
ठेवले तर लोकांचे देहभान हरपेल
व मग अल्प अहंकार विसरून ते
विशाल अशा नादब्रह्मात विलीन
होऊन जातील.

मित्रपात्रांना

“राष्ट्रवाद हा शब्द जाणीवपूर्वक टाळायला हवा; कारण त्यामुळे लोकांना हिटलरच्या नाझीवादाची आठवण होते.” असे विचार राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाचे सरसंघचालक डॉ. मोहन भागवत यांनी रांची येथील मुखर्जी विद्यापीठात २०२० रोजी स्वयंसेवकांशी संवाद साधताना व्यक्त केल्याचे वृत्त सर्व वर्तमानपत्रात प्रसिद्ध झाले आहे. “राष्ट्रवाद या शब्दाचा वापर करता कामा नये. केवळ राष्ट्र, राष्ट्रीय आणि राष्ट्रीयत्व म्हटले तरी चालेल, पण राष्ट्रवाद हा शब्द वापरता कामा नये. राष्ट्रवादाचा अर्थ हा हिटलर आणि नाझीवाद असा होता. सध्या मूलतत्ववादामुळे देशामध्ये अराजकतेचे वातावरण आहे. कुणाला गुलाम करणे अथवा गुलाम होणे हे भारताचे धोरण नाही. लोकांना एक कण्याची क्षमता भारतामध्ये आहे,” असेही श्री. भागवत म्हणाल्याचे बातमीत प्रसिद्ध झाले आहे.

खरे तर राष्ट्रवाद या विषयावर सैद्धांतिक आणि ऐतिहासिक समालोचन करणारा एखादा ग्रंथ उपलब्ध असल्याचे ऐकिवात नाही. मराठीत या विषयावर विशेषत: ग्रंथबद्ध वाड्मय फार कमी आहे. आपल्या देशाच्या दृष्टीने हा विषय मुलभूत महत्वाचा असूनही त्याकडे दुर्लक्ष झाले आहे. विशेषत: विचारवंतांच्या जगात त्याचे महत्व ओळखले जात नाही आणि या दुर्लक्षाचे प्रत्यंतर म्हणजेच या विषयावर ग्रंथलेखन न होणे असे मत स. ह. देशपांडे आणि य. श. लेले यांनी ‘भारताचा राष्ट्रवाद’ हा डॉ. पु. ग. सहस्रबुद्धे यांच्या १९४३-४४ मधील निवडक लेखांचा ग्रंथ प्रसिद्ध करताना व्यक्त केले आहे. स्वातंत्र्यवीर सावरकरांचा १९२३ साली प्रकाशित झालेला ‘हिंदूत्व’ हा ग्रंथ या राष्ट्रवादाची चिकित्सा करणारा आणि त्या अनुरोधाने ‘हिंदू’ हाच या देशाचा ‘राष्ट्रीय समाज’ आहे असे प्रतिपादन करणारा या विषयावरचा पहिला ग्रंथ आहे असे म्हणता येईल. त्यानंतर मात्र राष्ट्रवाद या विषयावर समग्र, तर्कशुद्ध आणि खंडनमंडनात्मक मांडणी करणारा ग्रंथ सिद्ध झाला आहे असे दिसत नाही. ही उणीव भरून काढण्याचा काहीसा प्रयत्न डॉ. पु. ग.

सहस्रबुद्धे यांनी वसंत मासिकात १९४३ पासून सलग सहा लेख लिहून केल्याचे दिसते. निरनिराळ्या राष्ट्रांच्या इतिहासातून राष्ट्रधडणीची प्रक्रिया उलगडून दाखविणे आणि तिच्या आधारे भारताच्या राष्ट्रवादाविषयी काही निष्कर्ष काढणे असे या लेखांचे स्वरूप आहे.

राष्ट्राला प्रगती करून पुढे जायचे असेल तर राष्ट्रवाद ही मानवी संस्कृतीच्या आजच्या अवस्थेत आवश्यक अशी एक शक्ती आहे. राष्ट्रवाद दृष्टी संकुचित करतो, वसुधैव कुटुंबकम् म्हणजे संपूर्ण विश्व हे माझे घर आहे ही वृत्ती नाकारतो. त्यामुळे संपूर्ण जगाच्या सहकारपूर्ण संसाराला जी वृत्ती आवश्यक आहे (पान ४७ वर)

संपादकीय

फॅसिझमचा नवा नमुना

एनआरसी, सीअेआ, एनपीआर, सीआईयी या शब्दांनी संपूर्ण देश पेटून उठला आहे. मोदी-शहा जोडगोळीच्या नावाचे वादळ देशभर घोंगावते आहे. वादळाला फक्त विध्वंसाचे वेड असते. पण चंद्रकोरीचे सौम्य सामर्थ्य सागराला उकळी आणते हे विरोधकांच्या भूमिकेवरून आपल्या लक्षात आले असेल. आता जुन्या जखमा चिवडीत बसण्याची, बुजलेल्या व्रणांचे तोंड पुन्हा उसविण्याची, धर्माचे घोट पिऊन दिवसरात्र झिंगण्याची आणि हृदयावरच्या जखमा फॅसिस्ट गिधाडांना खाऊ द्यायची जनतेची तयारी नाही. म्हणून ती प्रखरपणे व निधऱ्या छातीने उभी रगताना दिसते आहे. अग्रिकुंड पेटले आहे. धर्मनिरपेक्षता व लोकशाही मानणाऱ्यांच्या समिधा त्या कुंडात पडल्या पाहिजेत. तरच भासतीय संस्कृतीचा इतिहास व नावलांकिक जगात कायम राहील.

कृष्ण शर्मा

महाराष्ट्र, झारखंड आणि त्या पाठोपाठ दिल्ली या तीनही राज्यातल्या विधानसभा निवडणुकांमध्ये भाजपला पराभूत करून मोदी-शहा यांच्या नेतृत्वाला जनतेने जबरदस्त तडाखा देऊन त्यांना जमिनीवर आणण्याचा प्रयत्न केला आहे. मोदी-शहा यांच्या नेतृत्वाखालील भाजपवर आता आमचा विश्वास राहिलेला नाही. त्यांना पुन्हा निवडून देऊन आम्ही मोठी चूक केली आहे आणि पुढील निवडणुकीत ती दुरुस्त करण्याची आमची इच्छा आहे, असे देशातली जनता टाहो फोडून सांगते आहे. पण बाहिरे व आंधव्याचे सोंग घेतलेल्या मोदी-शहांना ते दिसत नाही आणि ऐकूही येत नाही. अजूनही ते त्यांच्याच मस्तीत आहेत. नागरिकत्व दुरुस्ती कायद्याला संपूर्ण देशभरातून प्रचंड विरोध होत असतानाही आणि या एनआरसी, सीएए, एनपीआर व सीआईयी या सर्वांविरुद्ध जनता रोज निरनिराळ्या मार्गांनी आंदोलने करून प्रखरपणे उभी राहिलेली असतानाही मोदी-शहा ही जोडगोळी आपला हेका सोडायला तयार नाही. दिल्ली निवडणुकीतला पराभव या दुराग्रहामुळे झाला आहे हेच त्यांना मान्य नाही. थोडक्यात, या पराभवातून काही शिकण्यास किंवा धडा घेण्यास ते तयार नाहीत. उलट याची अंमलबजावणी आम्ही करणारच असा विडा उचलून 'एनपीआर' (राष्ट्रीय नागरिक नोंदणी व राष्ट्रीय लोकसंसंघ्या सूची) च्या अंमलबजावणीकरिता केंद्रीय गृह मंत्रालयाने अधिसूचना जारी केली आहे. विशेष म्हणजे याच प्रश्नावरून दिल्लीत दंगल होऊन ४६ लोकांचा त्यात बळी गेला आणि पोलिसांनी फक्त बघ्याची भूमिका घेतली. एक प्रकारची हुक्मशाही व एकाधिकारशाही देशात चालू आहे. अघोषित आणीबाणीसारखी परिस्थिती आहे. स्वातंत्र्याचा संकोच होऊन अनेक बंधने लादली गेली आहेत. काही जण अटकेत तर काही नजरकैदेत आहेत. 'आम्ही निवडणुका जिंकण्यासाठी नाही तर आमची विचारधारा (हिंदुत्व) वाढविण्यासाठी निवडणूक लाढवितो', असे बेधकपणे म्हणण्यापर्यंत गृहमंत्री अमित शहा यांची मजल गेलेली आहे. असो.

केंद्र सरकार फॅसिस्ट प्रवृत्तीचे

लोकशाहीवर प्रेम करणाऱ्या कुठल्याही माणसाला कोणत्याही स्वरूपातील हुक्मशाहीविरुद्ध आपला आवाज उठवणे आवश्यकच असते. फॅसिझम हा हुक्मशाहीचाच एक प्रकार आहे. किंबाहुना हुक्मशाहीला तात्विक अधिष्ठान देऊन ती अधिक भयावह करण्याचा असा हा प्रकार आहे. भाजप हे तर राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाच्या विचारांचे पिल्लू आहे. संघाच्या विचारांचे प्रखर बाळकदू देणारे माधव सदाशिव गोळवलकर गुरुजी यांनी तर प्रौढ मतदानावर आधारलेल्या लोकशाहीचा झुंडशाही, हुल्लडबाजी या शब्दात उपहास केलेला आहे. प्रौढ मतदान, आर्थिक नियोजन व समाजवाद नको, कम्युनिझमही नको आणि आंतरराष्ट्रीय राजकारणात तटस्थता व अलिपततावादही नको ही संघाची भूमिका सर्वज्ञात आहे. त्यांना फक्त हिंदू धर्म, चारुर्बर्ण्य आणि वर्णव्यवस्था हवी आहे. तीच व्यवस्था मोदी-शहा यांना देशात आणून हिंदू-मुस्लिमांमध्ये धर्मद्वेषाची दरी निर्माण करून मोठी कायमची फूट पाडायची आहे आणि त्या आधारे हिंदू व्होट बँक आपल्यामागे उभी करायची आहे. त्यासाठी एनआरसी, सीएए, सीआईयी, एनपीआर या निरनिराळ्या गोर्टींचा घाट घातला आहे. त्यामुळे या दुरुस्त्यांना विरोध होणे व त्यांचा निषेध होणे आवश्यक आहे.

मोदी-शहा यांचे सत्तेवर आल्यापासूनचे वागणे हा फॅसिझमचा नवा नमुना आहे. एकीकडे लोकशाहीची व महात्मा गांधींच्या अहिंसेच्या तत्त्वज्ञानाची भाषा करायची, त्याचे गोडवे गायचे आणि दुसरीकडे लोकशाही मार्गाने शांततेत आंदोलन करणाऱ्यांना गोळ्या घालण्याची जे भाषा करतात त्यांचे समर्थन व उदो-उदो करायचा हे मोदी-शहांचे दुटप्पी वागणे न समजण्याइतकी जनता भोळी व बाबळट राहिलेली नाही. तिला कवळू चुकले आहे जे रोज लोकशाहीच्या नावाने जप करतात ते लोकशाहीवादी असतीलच याची खात्री नाही. दंभिकांना नेहमीच नानाविध प्रकारच्या खोटेपणाची गरज लागत असते. ही माणसे वेगवेगळ्या नवनवीन कल्पना आपल्या स्वार्थासाठी वापरण्यात वाकबगार

असतात. इसापनीतीत ज्या नानाविध पशुपक्ष्यांच्या गोष्टी आहेत त्यांत वेगवेगळ्या दांभिकांच्याही गोष्टी आहेत. अशा गोष्टीतच एक गोष्ट मैत्रीचा पुकारा करणाऱ्या लांडयाची आहे. महाराष्ट्रात शिवसेना आणि भाजपची २५ वर्षे मैत्री कशी होती आणि आज ती कशी आहे व ती कुणामुळे व कशाने तुटली आहे हे आपण सारे जण उघड्या डोळ्यांनी पाहतोच आहेत. भाजपमध्ये असे निरनिराळे लांडगे शेळीचे कातडे पांधरून वावरत असतात. त्यांचे शब्द बाजूला सारून आपण कृतीचा शोध घेतला तर फॅसिस्ट प्रवृत्ती अधिक नेमकेपणाने ओळखता येण्याचा संभव जास्त आहे. कारण फॅसिस्म हा केवळ बाह्यात्कार नव्हे, ती प्रवृत्ती आहे. त्यामुळे मनोवृत्तीचा शोध, विचारांचा अंतःस्थ व गर्भित हेतू अशा वेळी महत्वाचा ठरतो.

पुरावे आणायचे कोठून ?

एनआरसी, एनपीआर, सीएए यांसारख्या गोष्टी आणून मोदी सरकारला काय साधायचे आहे? समजा या गोर्झीना जनतेने पाठिंबा दिला आणि राज्यांनी त्याची अंमलबजावणी केली तर देश एकदम सुजलाम, सुफलाम् होऊन त्यांच्या पुढचे सर्व प्रश्न (उदा. आर्थिक मंदी, बेरोजगारी, कुपोषण, महागाई, दुष्काळ-पूर-रोगराई-गरपीट यासारखी नैसर्गिक संकटे, हवामान बदल, ढासळते पर्यावरण, घटता जीडीपी, वाढती वित्तीय तूट, बँकांची वाढती बुडीत कर्जे, उद्योजकांची दिवाळखोरी, शेतकऱ्यांच्या आत्महत्या वगैरे) क्षणार्थीत सुटणार आहेत का? क्षणभर असे गृहीत धरू की मोदी-शहांना संघाचा अजेंडा राबवून भारत हा देश फक्त हिंदू धर्मीयांचा करायचा आहे आणि त्यासाठी सगळा आटापिटा व उपद्रव्याप चालू आहे. पण ते शक्य होऊ शकणार आहे का? या देशात आज जे २०-२५ कोटी मुसलमान लोक राहतात ते येथून जाणार आहेत का? त्यांनी का म्हणून जायचे? त्यांच्या बापाचा हा देश नाही का?

डोंगरदऱ्या, वाड्या-वस्त्या, धरणांच्या आतली गावे आणि अजूनही अशी अनेक गावे व ठिकाणे आहेत, जिथे शेकडो वर्षांपासून आदिवासी लोक राहताहेत. पशुपक्ष्यांची रोजची शिकार हेच त्याचे उदरनिवाहाचे साधन आहे. त्यांच्या अंगावर धड वस्त नाही, खायला अन्न नाही. औषधे कधी माहिती नाहीत, मिळाली नाहीत. त्यांना आम्ही जातीचा दाखला आणा, जन्माचा दाखला आणा, डोमेसाईल सर्टिफिकीट आणा, आजोबा-पणजोबांच्या वास्तव्याचा पुरावा आणा वगैरे वगैरे. ही कागदपत्रे कुठल्या तोंडाने मागणार? आणि मागितली तरी ती त्यांच्याकडे थोडीच उपलब्ध आहेत? अशीच अवस्था पोटाची खळगी भरण्यासाठी रोज वणवण हिंडण्या, एका गावाहून दुसऱ्या गावाला जाणाऱ्या भटक्याविमुक्तांची म्हणजे धनगर, वैदू, वडारी, कैकाडी, जडीबुटी विकणारे, फासेपारधी, कुडमुडे जोशी, ऊस तोडणारे मजूर, नंदी बैलवाले, वासुदेव, बहुरूपी, भविष्य सांगणारे या व अशा असंख्य व्यक्ती व व्यावसायिकांची आहे, ज्यांच्याकडे पुरावा म्हणून कागदाचा चिटोरादेखील नाही. म्हणजे मग हे सगळे लोक घुसखोर आहेत, ते भारताचे नागरिक नाहीत, असे सरकार म्हणणार आहे

का? या सर्वांना न्याय मिळावा, यासाठी राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचे राष्ट्रीय अध्यक्ष शरद पवार यांनी मोदी-शहा यांच्या विचार व चुकीच्या धोरणांविरुद्ध संघर्ष सुरू केला आहे. विचारांची लढाई ही विचारांनीच लढली पाहिजे, या तत्त्वज्ञानावरती पवार साहेबांचा विश्वास असल्यामुळे ते लोकशाही व अहिंसेच्या मागणीचे जनतेमध्ये जागृती आणाऱ्याचा प्रयत्न करीत आहेत. भाजपचे नेते या प्रयत्नांना 'जनतेची दिशाभूल' असे गोंडस नाव देऊन पुन्हा स्वतःचा छुपा अजेंडा पुढे रेटण्याचा प्रयत्न करीत आहेत. जनतेचे मूळ प्रश्न व रोजच्या जगण्या-मरण्याशी संबंधित असलेले प्रश्न बाजूला ठेवून नको ती मेलेली मढी उकरण्याचा धंदा सरकार का करीत आहे हा जनतेला पडलेला प्रश्न आहे?

दोन पर्याय

ज्यावेळी आपण देशात फॅसिस्ट प्रवृत्ती वाढत आहेत असे म्हणतो, त्यावेळी वेगळ्या शब्दांत आपण अशी कबुली देत असतो की, सत्तेवर असलेले सरकार आणि लोकशाही जनतेचे प्रश्न सोडविण्यात अपयशी, अयशस्वी ठरलेली आहे. ह्याचे कारण जे सत्तेत आहेत त्यांनी मूळभर धनदांडग्यांना व भ्रष्टाचाराला संरक्षण देऊन वाढविले आहे आणि सत्तेतल्या मंडळींना म्हणजे मोदी-शहा या जोडगोळीला त्यांची सत्ता ऐकेन प्रकाराने टिकवणे एवढाच उद्योग साहिलेला आहे. सारा अद्वाहास त्यासाठीच आहे. पुष्कळदा देशात फॅसिस्ट प्रवृत्ती क्रमाक्रमाने वाढत आहे, असे जेव्हा लोक बोलतात तेव्हा ते कशाची कबुली देतात याचे भान त्यांना राहिलेले नसते. जेव्हा चालू लोकशाही जनतेचे प्रश्न सोडविण्यात अयशस्वी होते तेव्हा जनतेने उठाव करावा, क्रांती करावी हा पहिला पर्याय उपलब्ध असतो. या पर्यायाची आज देशभर प्रभावीपणे अंमलबजावणी होताना दिसते आहे. प. बंगल, त्रिपुरापासून ते दिल्लीतल्या शाहीनबागपर्यंत आणि काशमीरपासून केरळपर्यंत, नव्हे नव्हे अगदी तामिळनाडूतील तिरुचिरापल्लीमधील मुख्य गांधी चौकापर्यंत रोज हजारो लोक धरणे धरतात, निर्दर्शने व उपोषण करतात हे त्याचे निर्दर्शक आहे. तरीही मोदी-शहा आपला दुराग्रह सोडायला तयार नाहीत याला काय म्हणायचे? या विषयावरून अनेक ठिकाणी संघर्ष, दंगली, जाळपोळ, गोळीबार, जीवितहानी, खासगी-सार्वजनिक व देशाच्या मालमत्तेचे अगणित नुकसान झाले आहे. पण सरकारला त्याबद्दल ना खंत ना खेद? अशा वेळी हितसंबंधियांनी लोकशाहीचा अनावश्यक खेळ गुंडाळून टाकावा हा दुसरा पर्याय उपलब्ध असतो. पण त्याची अंमलबजावणी करणे तितके सोपे नसते. भाषा सोडून वर्तन पाहिले म्हणजे नेमके फॅसिस्ट कोण आहेत हे समजणे सोपे जात असते. खच्या लोकशाहीवर श्रद्धा नसणारे लोक लोकशाही मागणे सत्तेवर आले म्हणजे फॅसिस्मचा उदय होतो. कारण ही 'पुण्यवान' मंडळी विरोधी पक्ष वाढूच देत नाहीत. पर्यायी पक्ष तयारच होऊ देत नाहीत. जे असतील त्यांना खलास करायच्या मागे लागतात. जसे मोदींनी काँग्रेसमुक्त भारत हे जीवनाचे ध्येय बाळगले. त्यांच्या दुर्दैवाने त्यांना त्यात यश आले

नाही हा भाग निराळा! अर्थात त्यांचा मुख्य हेतू संसदीय लोकशाही रुजू नये हाच असतो. आम्हाला सतत राहणे भागच आहे, नाहीतर देशात अराजक होईल, हे सांगे खपून जाईल अशी परिस्थिती ही माणसे निर्माण करतात. वरील विवेचनाचा दुसरा अर्थ असा आहे की, ज्यांचे हितसंबंध सांभाळावयाचे असल्यामुळे संसदीय लोकशाही अयशस्वी होते त्यांचे हितसंबंध सांभाळता यावेत म्हणून फॅसिझमचा उदय होत असतो. हे सूत्र लक्षात ठेवले म्हणजे फॅसिस्ट मंडळीना ओळखणे सोपे जाते. वॅटकिन्सनी सामाजिक शास्त्रांच्या ज्ञानकोशात फॅसिझमचे एक सूत्र सांगितले आहे, ते म्हणजे सत्ता हाती घेण्याची व सर्व मार्गानी सत्ता टिकविण्याची जिद्ध म्हणजे फॅसिझम! लोकशाहीचे शत्रू हे फॅसिस्टांचे एक ठळक वैशिष्ट्य आहे. फॅसिस्ट मंडळी आपण फॅसिस्ट आहोत हे जाहीर रीतीने कबूल करतीलच ह्याची खात्री नाही. त्यांनी तसे जाहीरपणे कबूल करण्याची अपेक्षा ठेवणे म्हणजे चोरांनी परवानेधारक बनण्यासाठी अर्ज करावा अशीच भ्रामक अपेक्षा नाही काय? ‘असत्य’ हे फॅसिझमचे आणखीन एक वैशिष्ट्य आहे. सत्ता टिकविण्यासाठी असत्याचे तुणतुणे भाजपवाले आणि मोदी-शहा रोज किती वाजवितात? हे आपण पाहतोच आहोत. त्यामुळे सगळे जग आता मोर्दीना ‘फेकू’ म्हणतंय.

हृदय संकुचित नसावे

केवळ सत्ताप्राप्ती व ती टिकविण्यासाठी हिंदू-मुसलमानांमध्ये गटतट व संघर्ष वाढविण्याचा जो प्रयत्न मोर्दीच्या नेतृत्वाखालील सरकारने चालविला आहे, त्यामुळे देशाची अखंडता व राष्ट्रीय एकात्मता धोक्यात येण्याची शक्यता निर्माण झाली आहे. ९ मे १९५२ रोजी राष्ट्रीय स्वयंसेवक संघाच्या कार्यकर्त्यांसमोर हिंदूधर्मसंबंधी भाषण करताना थोर विचारवंत विनोबा भावे म्हणाले होते, ‘हिंदूआणि मुसलमान दोघे ही थंडीने गारटून दुःखी असतील तेव्हा एकत्र्या हिंदून अगर एकत्र्या मुसलमानांना काबळी द्यायची असतील तर मी ती फेकून देईन. हिंदूहिंदूच्यासाठीच काम करतात तेव्हा मी त्यांना दोष देत नाही. परंतु, जेथे मानवतेचा प्रश्न असतो तेथे जर कोणी असा भेद करीत असेल तर तशा वृत्तीने केलेली कामे मी पसंत करणार नाही. मानवतेचे तुकडे करणारी गोष्ट अंतःकरणाला असहा झाली पाहिजे. तुम्हांला कोणा एका जाती-धर्माची सेवा करायची असेल तर खुशाल करा, परंतु ती करताना मी एक परिशुद्ध आत्मा आहे, ही वृत्ती दृश्याड होऊ देऊ नका. मी देहापासून अलग असलो तरी देहामुळेच पुरुष किंवा स्त्री बनतो. पण मी जर देहामुळे आपल्याला दुसऱ्या जातीधर्मातील व्यक्तीहून वेगळा मानीत असेल तर माझ्या आत्म्याचे तुकडे तुकडे होऊन जातील. आपल्यांतील अनंत शक्ती गमावून त्याएवजी मी सान्त शक्ती मिळवीत असेन तर त्यात माझे नुकसानच आहे.’

हिंदूधर्माचा आग्रह धरताना भाजपचे नेते आणि हिंदृत्वादी संघटना हे का विसरतात की व्यापकता हाच हिंदूधर्माचा आत्मा आहे. मनुष्याला मनुष्याच्या नात्याने पाहिले पाहिजे. तसे केले नाही

तर आम्ही हिंदू धर्माचा आत्मा गमावून बसू. हिंदू धर्म म्हणतो, सर्वात एक आत्मा वास करीत असतो. हिंदू धर्म असा विशाल धर्म आहे की, तो कोणत्याही तन्हेचा संकुचित भाव ठेवीत नाही. मग आम्ही फक्त मुस्लिमांनाच नागरिकत्व का नाकारतो? याचे खरे उत्तर गृहमंत्री कधी देणार आहेत. आम्ही जर खरेच धर्मानुसार वागतो असा जर त्यांचा दावा असेल तर मग ते ही गोष्ट लक्षात का घेत नाहीत? तसे केले नाही तर हिंदूधर्माचा पायाच गमावून बसू. आमची शास्त्रे सांगतात की, ‘एकं सत् विप्राः बहुधा वदन्ति।’ सत्य एक आहे, परंतु उपासनेसाठी ते अलग अलग होऊ शकते. त्यांनी ‘मूर्खाः बहुधा वदन्ति’ असे म्हटले नाही. म्हणून अशी व्यापक वृत्ती असेल तर आपण हिंदूचीही सेवा करू शकता हे मोदी-शहांसा कुणी तरी समजून सांगण्याची गरज आहे.

समुद्राची वृत्ती ठेवा

काही लोक म्हणतात की, ‘मुसलमानांजवळ जसे एकच कुराण आहे, तसे आमच्या हिंदू धर्मात धर्माचे एकमेव असे पुस्तक नाही’, म्हणून आमची शक्ती विस्कळीत होते. म्हणून गीतेलाच प्रमाण समजा. गीतेवर तुमची कितीही श्रद्धा असली तरी हिंदूधर्मासाठी कोणता एकच ग्रंथ प्रमाण मानता येणार नाही. हिंदूधर्म समुद्र आहे. समुद्रात सर्व नद्या येऊन मिसळतात. म्हणून आम्हाला समन्वय करण्याची खुबी साधली पाहिजे. उपनिषदांचा समन्वय गीतेने केला आणि गीतेचा समन्वय भागवताने केला. आता आम्हांला पुराण, कुराण, बायबल आणि गीता यांचा समन्वय करावा लागेल. ज्याप्रमाणे समुद्र सर्व नद्या आपल्यात सामावून घेतो, तशीच आमची वृत्ती असावी. बरोबर याच्या उलट मोदी सरकार वागते आहे. मग ते खन्या हिंदूधर्माचे पालन करीत आहेत असे म्हणायचे कसे?

ज्या स्वामी विवेकानंदांना हिंदृत्वादी सातत्याने आपल्याकडे ओढण्याचा प्रयत्न करताहेत ते विवेकानंदच म्हणाले होते की, आमचा वेदान्त धर्म आहे. आम्ही सर्व उपासनांकडे समभावाने पाहतो. ही आमची सर्वात महान शक्ती आहे. ज्याप्रमाणे सर्व कावळे कावळे असतात किंवा सर्व पोलिसांचा, जवानांचा पोशाख एकसारखा असतो, त्याप्रमाणे हिंदूचा एक ग्रंथ आणि एक मंत्र इच्छित असाल तर त्याने एकता तर वाढणार नाहीच, उलट व्यापकता मात्र गमावून बसू. रामकृष्ण परमहंसांनी इस्लाम आणि बायबलची ही उपासना केली होती. ते अगदी बरोबर होते. त्यांनी अशा प्रकारे नाना उपासना करून आपल्या जीवनात त्यांचा समन्वय साधला होता. एक देव, एक पुस्तक, एक धर्म, एक संघ इच्छिल्यामुळे आमची शक्ती घटेल. आद्य शंकाराचार्य स्वतः मूर्तीपूजा मानीत नव्हते, तरी सुद्धा त्यांनी पंचायतन जनतेला दिले. त्यावेळी जितके पंथ अस्तित्वात होते त्या सर्वांना त्यांनी सांगितले की, आमच्याकडे या, आम्ही समुद्र आहेत. आज सुद्धा आम्हांला हाच समन्वय केला पाहिजे, पण ते सोऱ्युन मोदी-शहा हिंदूधर्माला संकुचित करून त्याचे डबके बनविण्याच्या मागे आहेत.

या दोघांनाही जनतेने नप्रपणे निर्दर्शनास आणून दिले पाहिजे की तुमची सत्ता, सत्तालालसा, जीवन क्षणभंगरु आहे. त्यापेक्षा धर्माची मानवता व अस्तित्व चिरंतन आणि जास्त महत्वाचे आहे. त्यामुळे देशाची बसलेली घडी मोडू नका. स्वामी चक्रधरांच्या भाषेत सांगू का, ‘येथोनी अवस्था व्हावी । तो व्यवस्था कोठोनी होईल?’ म्हणून जाणकारांनी व सत्ताधुरिणांनी बसलेली घडी मोडू नये. पण आज देशाची जुन्या जाणत्या नेत्यांनी विचारपूर्वक व महत्प्रयासाने बसविलेली घडी मोडून ती अस्ताव्यस्त करण्याचे काम केंद्र सरकारने चालविले आहे. भारताची राज्यघटना देखील धोक्यात आणली आहे. गोरक्षणाच्या नावाखाली गोरक्षकांनी उच्छाद मांडला आहे. संशयावरुन कुणाच्याही घरात घुसून जीवे मारण्यापर्यंत त्यांची मजल गेली आहे. व्यक्ती स्वातंत्र्याचे तीन तेरा वाजविले आहेत. ते खलास केले आहे. हाच फॅसिझमचा ढळढळीत पुरावा आहे.

पाच घोषणांचा नंगानाच

मोदी-शहांना फॅसिस्ट म्हटलेले भाजपच्या बन्याच कार्यकर्त्यांना आवडत नाही. पण सत्य कधीही साधे असत नाही. ही जोडगोळी देशात आज जो नंगानाच घालते आहे त्याला फॅसिझम नाही तर दुसरे काम म्हणावे? फॅसिझम कधी शांतता निर्माण करीत नाही. बोलणाऱ्यांची तोंडे शिवून, लिहिणाऱ्यांचे हात बांधून आणि छातीवर बंदूक रोखून किंवा अंगावरचे कपडे काढून दंडुक्यांनी बदडले जाऊन गप्प केले जाते त्याला शांती न म्हणता भीती म्हणतात. फॅसिस्टांना सत्याची कदर करण्याचे कारणच काय? फॅसिझम कधी महागाई कमी करु शकत नाही. फॅसिझमला भांडवलशाहीचे रक्षण करून मोजक्या व मुठभर भांडवलदारांचे उखल पांढरे करायचे असते. जे मोदी अंबानी-अदानी यांच्यासाठी सतेवर आल्यापासून करीत आहेत आणि आपण ते उघड्या डोळ्यांनी निमूटपणे पाहतो आहेत.

फॅसिस्टांचे आणखीन एक वैशिष्ट्य आहे. त्यांना प्रश्न विचारणाची सोय नसते. त्यांना फक्त टाळ्या वाजविणारे हात हवे असतात. फॅसिस्टांना प्रश्न विचारला तर काय अवस्था होते हे महाराष्ट्र विधानसभेचे विद्यमान सभापती नाना पटोले यांना विचारा. नितीन गडकरी तर याबद्दल खूपच माहिती खासगीत देवू शकतील. कदाचित ते जाहिरपणे याबाबत काही बोलणार नाहीत. पण ज्यांना मोदी-शहा यांचा फॅसिस्टपणा समजून घ्यायचा आहे त्यांनी गडकरी, अडवानी, मुरली मनोहर जोशी, यशवंत सिन्हा, सुब्रमण्यम स्वामी, राजनाथसिंग, अरुण शौरी यांना जरूर भेटावे. फॅसिस्ट हाताच्या पाच बोतांप्रमाणे आम्ही शांतता आणि व्यवस्था निर्माण करु, महागाई कमी करु, बेकारी संपूर्ण नवीन रोजगार निर्माण करु आणि उत्पादन व उत्पन्न वाढवून दारिद्र्य कमी करु या पाच घोषणा नाचवीत असतात. मोदींनी केलेल्या घोषणांशी या घोषणा ताढून पाहा. या पाच घोषणा एकत्र जमल्या आणि जनतेच्या अवस्थेत काही बदल होत नसला म्हणजे तिथे ठळक खूण अशी समजावी की, पाच बोते एकत्र येऊन त्यांनी आपली सलामी दिलेली

आहे. अशी रितीच्या वळलेल्या मुठी ही फॅसिझमची खात्रीलायक खूण असते.

धर्माचा वापर सोयीचा

फॅसिझमला तत्वज्ञान लागते. ते जितके धूसर, अंधूक व आकर्षक असेल तितके ते चांगले मानले जाते. परंपरावादी मनाला सर्वात आकर्षक परंपरा असतात. म्हणूनच फॅसिझम धर्म, राष्ट्र, पंथ यांच्या वैभवाची गीते गात असतो. फॅसिझमला धर्मगुरु आणि साधुसंत, साध्वी, योगी, महाराज, बाबा पाठिंब्यासाठी हवे असतात. त्यांचे वाढेल ते लाडही खपवून घेतात. साध्वी प्रज्ञेने मोदी-शहांच्या डोक्यावर किती मिच्या वाटल्या पण त्यांनी त्या मुकाट खपवून घेतल्या. ही पाठिंब्यासाठी मोजलेली किंमत असते. म्हणून हुक्मशहांना ते धार्मिक नसूनही धर्माचा वापर सोयीचा असतो. फॅसिस्ट कधी संत नसतात. पण आपल्या काळातील साधू-संतांचे आशीर्वाद मिळविण्यात फॅसिस्टांना यश असते. जसे राज्यकर्ते धार्मिक नसतात तसे धर्मगुरुही धार्मिक नसतात. त्यांनाही आपापल्या इस्टेटीचे संरक्षण करण्याची हमी देणारे हवेच असतात. चतुर साधू-संतांनासुद्धा आपला आशीर्वाद घेणारी सत्ता हवीच असते. म्हणून फॅसिझम धर्माचे स्तोम माजवून त्याच्या नावाखाली जात, धर्म, परंपरा, राष्ट्र वैभव या घोषणांचा मारा व उदोउदो करीत असतो. असल्या प्रकारचे आधार फॅसिझमला लागतातच. कारण कोणते तरी भ्रम मनात पक्के रुजविल्याशिवाय आत्महत्या करणारे व जीवावर उदार होऊन जाळपोळ करणारे पिसाट श्रद्धाळू मन जन्माला घालता येत नाही. शुद्धीवर असणारी माणसे फॅसिस्टांची गुलामगिरी कधीच स्वीकारणार नाहीत. धर्माच्या नावाखाली भारतात मोदी-शहा यांनी आज जो काही उच्छाद मांडला आहे ते फॅसिझमचेच नवे प्रारूप आहे हे आता वरील विवेचनावरुन आपल्या लक्षात आले असेल.

फॅसिझम हे एक आक्रमक तत्वज्ञान आहे. इतरांवर गुलामगिरी लादून त्यांना आपल्या मन व मताप्रमाणे वागायला लावणे हे फॅसिझमचे ठळक वैशिष्ट्य आहे. जगात याबाबतची अनेक उदाहरणे आहेत. पण काही फॅसिस्टांची इच्छा व महत्वाकांक्षा आपल्याच देशाच्या आत आपल्या प्रजेवर गुलामगिरी लादणे ही असते. स्वतःच्या चतुर्सीमेबाहेर मात्र हे फॅसिस्ट शांततेचे नाटक वठवून त्याचे नोबेल कसे मिळविता येईल या धडपडीत असतात. आपली जनता नुसती गुलाम करणे फॅसिझमला पुरत नाही. कोणत्यातरी ध्येयवादाने लोक भारले जावे लागतात. असा भासून टाकणारा ध्येयवाद नसला तर फॅसिस्ट मंडळी उरलेल्यांच्या वाट्याला जात नाहीत. ती आपल्याच सीमेत राहतात. इतरांवर गुलामगिरी लादणे हे फॅसिझमचे कायम वैशिष्ट्य आहे. पण हे इतर म्हणजे परराष्ट्रीयच असले पाहिजेत अशी काही अट नाही. स्वदेशबांधव जरी गुलाम करता आले तरी काही फॅसिस्टांना तितके यश पुरे वाटते. भारतात सध्या जे काही चालू आहे ते याच प्रकारचे आहे. आपण ते कसे रोखणार आहोत?

■ ■ ■

राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाच्या मिशन
२०२२ मुंबई महानगरपालिका
या कार्यक्रमांतर्गत आयोजित
कार्यकर्ता मार्गदर्शन शिविरात
पक्षाचे राष्ट्रीय अध्यक्ष शरद
पवार आणि अन्य नेत्यांनी
केलेल्या भाषणांचा वृत्तांत...

आज सकाळपासून आपण मुंबई शहरातल्या राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाच्या कार्यकर्त्यांना देशातली आणि महाराष्ट्रातली एकंदर स्थिती आणि त्यासंदर्भात राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाची निती काय आहे, हे समजून घेणं पक्षाची वाढ करण्याच्या दृष्टिनं काय पावलं टाकायची यासंदर्भात जाणकारांची मतं घेणं आणि अधिक शक्तीशाली संघटना याठिकाणी करण्याच्यासाठी काय करणं आवश्यक आहे, यासंबंधीचा विचारविनिमय आज तुम्ही याठिकाणी केला.

कुठल्याही राजकीय पक्षाच्या जीवनामध्ये चढउतार असतात. विधानसभा निवडणुकीच्यापूर्वी अशा एका संघर्षाच्या आणि अडचणीच्या काळातून आपण सगळेजण जात होतो.

पण तुम्हा सगळ्यांच्या सामूहिक कष्टामुळं आपण पुन्हा एकदा पक्षाला उभारी द्यायचा प्रयत्न केला आणि त्याच्यामध्ये तुम्हाला यश आलं. राज्य प्रस्थापित करण्याला तुम्हाला यश आलं आणि महाराष्ट्रामध्ये काही समान कार्यक्रमावर सत्ता स्थापन करण्यामध्ये आपण सगळेजण यशस्वी झालो. आपण हा प्रयत्न करतो आहोत, की राज्य पुढं कसं नेता येईल, पक्ष कसा मजबूत करता येईल. देशासमोर जे प्रश्न आहेत, त्या प्रश्नांची एक चिंता संबंध देशामधल्या अनेक घटकांच्या मनामध्ये निर्माण झाली. तशी स्थिती याठिकाणी कशी होणार नाही आणि ज्या शक्ती आज सामाजिक ऐक्याला धक्का देण्याच्यासंबंधी प्रयत्न करतायांत, त्यांना दूर ठेवण्याच्यासाठी काय आवश्यकता आहे, काय पर्याय

ता
न
र

सांप्रदायिक विचारातं सभाजात फूट पाडण्याचा भाजपचा प्रथल

शरद पवार
यांचे विचार

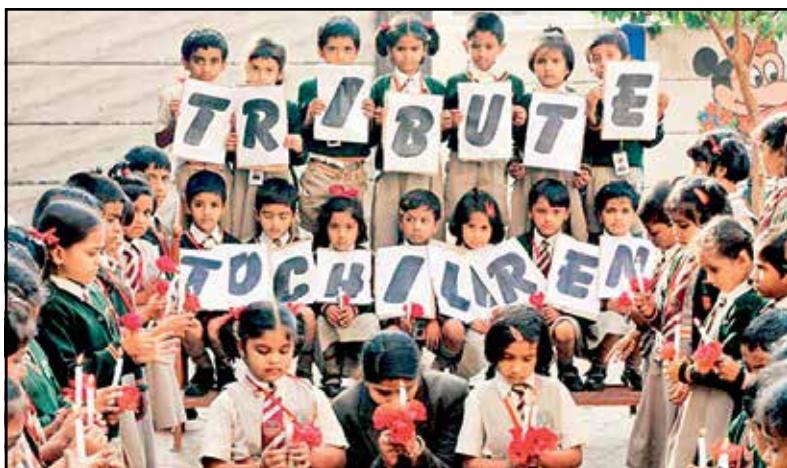
आहेत, याचा विचार करायचा वेळ आली आहे.

आपण गेले काही दिवस बघतो आहोत, देशाच्या राजधानीला आग लागली आहे. दिल्ली शहर हे अनेक भाषिकांचं आहे. अनेक धर्मियांचं आहे. वेगवेगळ्या राज्यातून आलेल्या नागरिकांचं आहे. असं एक महत्त्वाचं शहर आणि राजधानी आहे. नुकतीच त्याठिकाणी विधानसभेची निवडणूक झाली आणि खरं म्हटलं तर त्या निवडणुकीपासूनच आज सत्ताधारी पक्ष जो देशामध्ये आहे, त्यांना जनतेचा पाठिंबा मिळण्याची चिन्हं दिसत नव्हती आणि त्यामधूनच ज्यावेळेला सत्ता आणि लोकांचा पाठिंबा मिळत नाही, त्यावेळेस सांप्रदायिक विचाराचा आधार घ्यायचा, समाजामध्ये फूट पाडायची आणि जातीय, धर्मिय वातावरण तयार करून त्याचा लाभ घ्यायचा यासंबंधीची परिस्थिती सुरु झाली होती. राष्ट्रवादी कॉंग्रेस पक्षानं दिल्लीच्या निवडणुकीमध्ये फारसं लक्ष दिलं नाही. पण आपण एक भूमिका घेतली, कमीत कमी श्रीयुत केजरीवाल यांच्या नेतृत्वाखाली भाजपाला पर्याय देण्याच्यासंबंधीची एक स्थिती निर्माण झाली होती त्याला मदत करता आली तर ती मदत केली पाहिजे.

निवडणुका झाल्या. आपण अनेकांची भाषण टीव्हीवर ऐकतो. पण या निवडणुकीमध्ये देशाचे प्रधानमंत्री असो, देशाचे गृहमंत्री असो, केंद्र सरकारमध्ये मंत्री असोत, या सगळ्यांचा प्रचाराचा रोख हा देशाच्या सामाजिक आणि धार्मिक ऐक्याला छेदणारा, दूर करणारा अशा प्रकारचा होता. मला गंमत वाटली, आश्चर्य वाटलं, देशाच्या प्रधानमंत्रांचं भाषण त्याठिकाणी आणि त्या भाषणामध्ये त्यांनी सांगितलं, की आपल्याला विरोध करणारे आज त्याठिकाणी भाजपाची जी शक्ती उभी राहतेय, त्याच्यामध्ये कोण आहेत त्याची चौकशी करण्याची गरज नाही. कारण त्याच्या डोक्यावरती टोपी आणि त्याचा पेहराव, त्याची कपडे, त्याचा पोशाख हा आपल्याला सांगतो, की हे कोण आहेत. देशाचा

प्रधानमंत्री म्हणजे सर्व देशाचा, सर्व धर्माचा, सर्व राज्यातल्या लोकांचा, संपूर्ण भारताचा एक नेतृत्वाचा महत्त्वाचा घटक आहे आणि अशा प्रकारे नेतृत्व करणारी व्यक्ती समाजामध्ये अप्रत्यक्षपणानं एक धार्मिक अशा प्रकारचा विसंवाद घडवण्याचा उल्लेख त्याठिकाणी करतात ही अतिशय चिंताजनक प्रकारची गोष्ट आहे. गृहमंत्र्यांची भाषण बघा. मंत्र्यांची भाषण बघा.

कालच दिल्लीमध्ये एका भागामध्ये एका धर्माच्यासंबंधीच्या घोषणा दिल्या गेल्या, त्याही गोळी मारून. मिळालेले अधिकार, मिळालेली सत्ता, ही संबंध देशातील घटकांच्या रक्षणासाठी वापराच्या ऐवजी मंत्रिमंडळातील केंद्र सरकारचे मंत्री गोळी मारो या प्रकारची वक्तव्यं करतात आणि एक प्रकारची दहशत निर्माण करण्याचा प्रयत्न करतात समाजातल्या काही वर्गाच्यामध्ये. याच्याइतकी निंदनीय गोष्टी यापूर्वी देशामध्ये कधी घडली नाही. अनेक भागामध्ये आपण बघतो, काल एका शाळेवर हल्ला केला गेला, त्या शाळेत असलेलं फर्निचर, त्या शाळेत असलेल्या बस्तू, त्या इमरतीच्या बाहेर नेऊन उदूध्वस्त केलं गेलं. शैक्षणिक संस्थेवरसुद्धा हल्ला. का? तर अशा प्रकारच्या संस्थेमध्ये काही शिक्षक हे सत्ताधाऱ्यांना आवडणाऱ्या समाजातले नव्हते. शैक्षणिक संस्थांच्यावरसुद्धा हल्ला करण्याच्यासाठी आज दिल्लीमध्ये सतेवर बसलेल्या घटकांच्यावतीनं पावलं टाकली जात आहेत. आणि हे कुठं, तर देशाच्या राजधानीमध्ये. जगातली महासत्ता म्हणून ओळखली जाते, त्या अमेरिकेचे राष्ट्रपती दिल्लीमध्ये येतात, आणि अमेरिकेच्या राष्ट्रपतींचं स्वागत आपण एका बाजून करतो आणि दुसऱ्या बाजून त्याच शहरामध्ये त्याच देशाच्या राजधानीमध्ये भारतातल्या एका वर्गावरती हल्ले केले जातात, आणि देशाच्या भल्याच्यासंबंधी वक्तव्ये दुसऱ्या बाजूने केली जातात. याचा अर्थ हा आहे, की एका मोठ्या संकटाला तोंड देण्याची स्थिती निर्माण झालेली

आहे. त्याचं कारण एकच आहे, की अलिकडं ज्या निवडणुका झाल्या त्या सगळ्या निवडणुकीमध्ये जनतेला लोकसभेच्या निवडणुकीच्या वेळेला जे निर्णय घेतले होते, त्या निर्णयापेक्षा वेगळ्या दिशेने जायचा निकाल, मनस्थिती आज सर्वसामान्य माणसाची दिसायला लागलेली आहे आणि त्याचाच परिणाम आज सत्ताधारी एका सांप्रदायिक विचारानं समाजामध्ये अंतर निर्माण करून त्याचा लाभ राजकीयदृष्टिनं कसा घेता येईल, या प्रकारचा विचार करत आहे.

सुदैवानं दिल्ली हे शहर एक वेगळं शहर आहे. जसं मुंबई शहर हे एक कॉम्पोॅलिटिक शहर म्हणून ओळखलं जातं, आज दिल्लीची अवस्था तीच आहे. काही भागामध्ये उत्तर भारतातले, यूपीमध्ये लोक सापडतील. काही ठिकाणी बिहारमध्ये नागरिक दिसतील. काही ठिकाणी महाराष्ट्रातले नागरिक तुम्हाला दिसतील. काही ठिकाणी बंगालमध्ये नागरिक मोठ्या प्रमाणावर दिसतील. काही ठिकाणी दक्षिणेतले लोक मोठ्या प्रमाणावर दिसतील. समाजातल्या सगळ्या आणि देशातल्या सगळ्या, विविध भाषातली आणि धार्मिक समुदायातले लोक आज दिल्लीमध्ये राहात आहेत. एका दृष्टिनं संपूर्ण देशाचंच एक प्रातिनिधिक चित्र आज दिल्लीमध्ये दिसतं. आणि अशा अवस्थेमुळं ज्या सांप्रदायिक विचारानं आज या देशांचं राजकारण करण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या ज्या शक्ती होत्या, त्या शक्तीचा पराभव करण्याचं काम हे या दिल्लीच्या नागरिकांनी केलं.

दिल्लीच्या नागरिकांचं अभिनंदन केलं पाहिजे, की तुम्ही भारतीय जनता पार्टी आणि सत्ताधारी पक्षाला खड्यासारखं बाजूला ठेवलं आणि आम्ही एक आहोत, देशाच्या ऐक्याच्यासाठी आम्ही काहीही करायला तयार आहोत, या प्रकारचं एक दर्शन संबंध हिंदुस्थानींच्या मनातील भूमिका दिल्लीकरांनी केली आणि त्याबद्दल त्यांचं अभिनंदन करतो.

हे दिल्लीचं राष्ट्रीय ऐक्याचं चित्र, त्याचं समाधान तुम्हाला आणि मला आहे. पण हे ऐक्याचं चित्र ज्यांच्या हातामध्ये आज सत्ता आहे, त्यांना अधिक अस्वस्थ करणारी आहे. त्यांना हवंय ते होत नाही आणि जे हवंय ते होत नाही हे पाहिल्याच्यानंतर ही टोकाची भूमिका घेतली आणि आज दिल्लीमध्ये एकप्रकारची आग लावण्याच्या, दगडफेक करण्याच्यासंबंधीची, समाजासमाजामध्ये अंतर वाढवण्याची, दुष्प्रीती वाढवण्याचे प्रयत्न आज सुरु झाले आहेत आणि या प्रयत्नांच्या पाठीशी सत्ताधारी पक्षाचे लोक आहेत, अशा प्रकारची चर्चा आज जनमाणसामध्ये विविध मागणी आपल्या सगळ्यांना बघायला मिळतेय. राज्यकर्तेच जर चुकीचं वागायला लागले, राज्यकर्तेच जर धर्म, भाषा आणि जातीचा आधार घेवून समाजामध्ये फूट पाडायला लागले तर साहजिकच देशामध्ये एक वेगळी स्थिती निर्माण होते.

मला स्वतःला असं वाटतं, ही स्थिती असेल तर या स्थितीलासुद्धा सामोरं जाऊन ही प्रवृत्ती आम्ही या देशामध्ये

चालू देणार नाही या प्रकारची भावना जनमाणसामध्ये वाढवण्याच्यासाठी सगळ्या राजकीय शक्ती मजबुतीनं एकत्र आल्या पाहिजेत, त्याच्यामध्ये राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष हा अग्रभागी राहण्याची भूमिका घेरेल या प्रकारचं एक आश्वासन आपण देशवासियांना द्यायला पाहिजे.

दिल्लीमध्ये आपण बघितलं. विविध पक्षांचे नेते जाऊन राष्ट्रपतीना भेटले. कॉम्प्रेडचे नेते जाऊन राष्ट्रपतीना भेटले आणि त्यांनी एकच भूमिका सांगितली, की इतिहासाचा गैरवापर होतोय आणि सांप्रदायिक विचार याठिकाणी पसरवण्याचा प्रयत्न होतोय. दिल्लीच्या राज्य सरकारची अधिकाराची सीमा ही मर्यादित आहे. आज महाराष्ट्रामध्ये तीन पक्षांचं राज्य आहे. या राज्यामध्ये कायदा आणि सुव्यवस्थेचा आधार, विचार हा या सरकारकडं आहे. अनिल देशमुख मंत्री असतील, महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री ठाकरे असतील, आज कायदा आणि सुव्यवस्थेच्यासंबंधीचा निर्णय घ्यायचा अधिकार त्यांना आहे. घटनेला आहे. पण दिल्ली सरकारला कायदा आणि सुव्यवस्था बघण्याचा अधिकार नाही. तो अधिकार केंद्र सरकारकडं आहे. त्यामुळं दिल्लीमध्ये जे घडतंय, त्याची शंभर टके जबाबदारी केंद्र सरकारवर पडते. कारण कायदा आणि सुव्यवस्थेची जबाबदारी त्यांच्याकडं आहे आणि त्यांच्याकडं ही जबाबदारी असताना आज हे चित्र दिल्लीमध्ये असेल तर साहजिकच याची जबाबदारी सत्ताधारी पक्षाला टाळता येणार नाही.

आणि म्हणून एका बाजूला हे चित्र आहे आणि दुसऱ्या बाजूला नवीन नवीन समस्या निर्माण होतायंत. आज कदाचित तुमच्या वाचनामध्ये आलं की नाही मला माहिती नाही. रिझर्व्ह बँकेचे एक गव्हर्नर होते, रघुराम राजन आणि आज त्यांचं एक निवेदन आलेलं आहे, की या देशाची संबंध अर्थव्यवस्था संकटामध्ये चालली असताना तिला सावरण्याची जबाबदारी ज्यांच्याकडं आहे, ते याकडं ढुळून बघायलाही तयार नाहीत आणि याचा परिणाम सर्वसामान्य माणसाला त्यांच्या दैनंदिन प्रपंचामध्ये किंमत द्यावी लागेल ती किंमत देण्याची तयारी आपण देऊ आणि कोणत्याही परिस्थितीमध्ये हा जातीयवाद आणि धर्मियवाद याचा आधार घेऊन समाजकारण किंवा राजकारण करण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या ज्या शक्ती आहेत, त्यांना खड्यासारखं बाजूला करण्याच्यासंबंधीचा प्रयत्न हा करण्याच्यासाठी राष्ट्रवादी काँग्रेसचा लहानथोर कार्यकर्ता मजबुतीनं उभा आहे, हे चित्र आज आपल्याला निर्माण करायचं आहे आणि त्यासाठी आपली संघटन विचारानं, कार्यक्रमानं, ध्येयानं पुढं नेण्याच्या तयारीला आपण लागलं पाहिजे. यासंदर्भात मला आनंद आहे, की आज मुंबई शहरातले सगळे कार्यकर्ते पुढची पावलं टाकण्याच्या विचारानं तयार आहेत. या सगळ्या गोष्टीला मी मनापासूनच्या शुभेच्छा देर्ती.

निर्माण करतायंत.

हे लोकांना मंजूर नाही आणि हे दिसलं आपल्याला. लोकसभेच्या निवडणुकीच्या वेळेला ज्या पक्षाल तीनशेपेक्षा जास्त जागा मिळाल्या, आणि नंतर विधानसभेच्या निवडणुका आल्या, की ज्या मध्य प्रेदेशामध्ये भाजपाचं सरकार होतं, आज त्याठिकाणी त्यांचं सरकार राहिलेलं नाही. ज्या राजस्थानमध्ये भाजपाचं सरकार होतं, आज त्याठिकाणी त्यांचं सरकार राहिलेलं नाही. झारखंडला जे त्यांचं सरकार होतं, आज त्याठिकाणी त्यांचं सरकार राहिलेलं नाही. या तुमच्या माझ्या महाराष्ट्रामध्ये त्यांचं सरकार होतं, त्याठिकाणी त्यांचं सरकार राहिलेलं नाही. लोकसभेच्या निवडणुकीच्यानंतर वर्षा-दोन वर्षांमध्ये एवढ्या मोठ्या प्रमाणावर लोक आपल्या निर्णयामध्ये बदल करतात, याचा अर्थ स्वच्छ आहे, की सामान्य मतदार या निष्कर्षशी आलेला आहे किंवा येवू पाहतोय, की आम्ही घेतलेला निर्णय हा देशाच्या हिताचा नव्हता. आम्ही चुकीच्या लोकांच्या पाठीशी शक्ती निर्माण केली. आता या लोकांना पुन्हा एकदा सत्ता देण्याच्यासंबंधीची भूमिका घेता कामा नये, आणि त्यासाठी त्यांना आज बाजूला करण्याच्यासंबंधीची भूमिका आज या राज्यातल्या आणि या देशातल्या ठिकठिकाणच्या जनतेनसुद्धा करायची घेतली आहे.

आणि म्हणून तुमची, माझी यावेळेला जबाबदारी अधिक आहे. ही अधिक अशी आहे, की आपण आपली संघटनात्मक शक्ती वाढवू. जिथं जिथं अन्याय, अत्याचार असतील, त्या अन्याय, अत्याचाराच्या विरोधी उभं राहू. काय किंमत द्यावी लागेल ती किंमत देण्याची तयारी आपण देऊ आणि कोणत्याही परिस्थितीमध्ये हा जातीयवाद आणि धर्मियवाद याचा आधार घेऊन समाजकारण किंवा राजकारण करण्याचा प्रयत्न करणाऱ्या ज्या शक्ती आहेत, त्यांना खड्यासारखं बाजूला करण्याच्यासंबंधीचा प्रयत्न हा करण्याच्यासाठी राष्ट्रवादी काँग्रेसचा लहानथोर कार्यकर्ता मजबुतीनं उभा आहे, हे चित्र आज आपल्याला निर्माण करायचं आहे आणि त्यासाठी आपली संघटन विचारानं, कार्यक्रमानं, ध्येयानं पुढं नेण्याच्या तयारीला आपण लागलं पाहिजे. यासंदर्भात मला आनंद आहे, की आज मुंबई शहरातले सगळे कार्यकर्ते पुढची पावलं टाकण्याच्या विचारानं तयार आहेत. या सगळ्या गोष्टीला मी मनापासूनच्या शुभेच्छा देर्ती.

आज महाराष्ट्रामध्ये आपण सरकार बदललं. अनेकांना असं वाटत, दिल्लीमध्ये ते मला म्हणतात, की हे काय आहे, कसं झालं. पण हे झालं आणि तसं करण्याची एक आवश्यकता होती. आपण आणि काँग्रेस एकत्र राहिलो. एकत्र निवडणुका

लढलो. आणि आम्ही खासकरून बघत होतो. भारतीय जनता पार्टी आणि शिवसेनेनी एकत्र निवडणुका लढवायची भूमिका घेतली. पण पहिल्या दिवसापासून भारतीय जनता पार्टीची निती ही या सगळ्या निवडणुकीच्या प्रक्रियेमध्ये राज्याचा संपूर्ण अधिकार आपल्या हातामध्ये, मुठीमध्ये कसा येईल आणि आपल्या सहकाऱ्यालासुद्धा बाजूला कसं करता येईल या दृष्टिनं पावलं त्यांनी टाकायला सुरुवात केली. मला आनंद आहे, की याची जाण शिवसेनेला झाली आणि शिवसेनेनी योग्य प्रकारचा निर्णय घेण्याची एक तयारी दाखवली. ही काही पहिली वेळ नाहीये. यापूर्वीसुद्धा त्यांनी अशी पावलं टाकली.

तुम्हाला कदाचित आठवत असेल, इंदिरा गांधी देशाच्या प्रधानमंत्री असताना आणि त्या कालखंडामध्ये निवडणुका झाल्या असतानासुद्धा जाहीरपणानं बाळासाहेब ठाकरेनी भूमिका घेतली, की एकवेळ आम्ही श्रीमती इंदिरा गांधी यांना पाठिंबा देऊ, पण बाकीच्या शक्ती आम्ही या देशामध्ये वाढू देणार नाही. एवढंच नव्हे, तर त्या काळामध्ये आपला एकसुद्धा उमेदवार उभान करता प्रागतिक विचाराला पाठिंबा देण्यासंबंधीची भूमिका बाळासाहेब ठाकरे यांनी त्या काळामध्ये घेतली होती आणि पूर्व इतिहास हा

होता. आणि त्या पूर्व इतिहासाची पुनरावृत्ती आज महाराष्ट्रामध्ये याठिकाणी झालेली आहे. मला आनंद आहे, आज ज्या तीन पक्षांचं सरकार याठिकाणी आलं. त्या सरकारमध्ये काँग्रेसची महत्त्वाची जबाबदारी आहे. शिवसेनेची महत्त्वाची जबाबदारी आहे. राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाची सुद्धा जबाबदारी तितकीच महत्त्वाची आहे. आज राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचा प्रत्येक सहकारी त्या मंत्रिमंडळामध्ये काम करतो, तो केवळ सत्तेसाठी म्हणून नव्हे, तर सर्वदृष्टिनं हे राज्य पुढं कसं नेता येईल, लोकांच्या प्रश्नांची सोडवणूक कशी करता येईल, आणि या देशामध्ये सांप्रदायिक शक्तीची वाढ कशी होणार नाही त्यासाठी जे काही करायला लागेल ते करण्याची भूमिका घेऊन आज राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचे कार्यकर्ते जे मंत्रिमंडळामध्ये आहेत, त्या प्रकारची पावले टाकायला त्यांनी सुरुवात केलेली आहे.

आणि त्यामुळं हे सरकार पाच वर्षे चालेल की नाही अशा प्रकारची चर्चा काही लोक करतात, पण हे सरकार पाच वर्षे शंभर टके चालेल याबद्दल माझ्या मनात शंका नाही. कारण हे सरकार बनेल याच्यावरसुद्धा कोणाचा विश्वास नव्हता आणि त्यांच्या ध्यानात आलेलं आहे, की हे सरकार बनलं आणि हे सरकार बनून

एका विचारानं आज महाराष्ट्राच्या हिताच्यासाठी आणि देशामध्ये जे घडतंय, त्या घडण्याच्यासंबंधी भूमिका घेण्याच्यासंबंधी आज हे सरकार आणि सरकारचं नेतृत्व आज उभं राहतंय. आज सत्ताधारी पक्षाच्या नेतृत्वाच्या वतीनं दिल्लीमध्ये काय चाललंय त्यासंबंधीचं लिखाण आजच्या त्यांच्या मुख्यपत्रामध्ये आलंय, आणि त्याच्यामध्ये स्पष्टपणानं त्यांनी भूमिका घेतलीय, की आज दिल्लीमध्ये जे घडतंय त्याची जबाबदारी भाजपाला टाळता येणार नाही. म्हणून आपले जे नवीन सहकारी आहेत, त्यांच्या ही गोष्ट लक्षात आलेली आहे, त्यामुळेच ते एका विचारानं आपल्याबरोबर आलेत. एकसंघ विचार करून हे सरकार चालवण्याच्यासंदर्भात कुठल्याही प्रकारची शंका या तिन्ही पक्षांच्या नेतृत्वामध्ये नाही आणि जीवाभावानं लोकांच्या प्रश्नांची सोडवणूक करण्यासाठी या सत्तेचा वापर आज याठिकाणी केला जातोय.

सरकार नीट चालेल. देशपातळीवर जी काही जबाबदारी असेल ती आपण अन्य पक्षांना बरोबर घेऊन निश्चितपणानं पुढं नेऊ. पण आता आपल्याला एका गोष्टीमध्ये लक्ष घालावं लागेल, महाराष्ट्राच्या निवडणुका झाल्या. या निवडणुकीमध्ये अनेक ठिकाणी लोकांनी आपल्याला पाठिंबा दिला. पण मुंबई शहरामध्ये अधिक काम करण्याची गरज आहे. मुंबई शहरामध्ये संघटनेची वाढ करायची गरज आहे. मला माहिती नाही. पण मी अनेक ठिकाणी बघतो, की मुंबई शहरामध्ये आपल्या संघटनेची जिल्हा, तालुका पातळीवर काही ठिकाणी जागा निघतायां, काही ठिकाणी बन्याच वर्षांपासून काही बदल नाही, नव्या लोकांना संधी नाही. अनेक लोकांना काम करण्याच्यासाठी तयार केलं जात नाही आणि सगळ्यांना बरोबर घेऊन हा पक्ष चालवण्याच्यासंबंधीची जी भूमिका आहे ती अधिक गतीमान

करण्याची आज आवश्यकता आहे.

म्हणून मी मुंबई शहरातल्या आपल्या सहकाऱ्यांना निश्चितपणानं हे सांगू शकेन, की ठीक आहे, एक दिवसाचं शिबिर आपण घेतलं, आपली दिशा ठरवली. एकत्रित काम करायचा निर्धार केला, पण मजबूत संघटनेशिवाय हे होऊ शकत नाही आणि ती मजबूत संघटना करायची असेल, तर तिथं थोडासा बदल करण्याची सुद्धा आवश्यकता असते. बोललं जातं, की आपण चुलीवर भाकरी ठेवतो, ती भाकरी फिरवली नाही तर ती भाकरी करपली जाते. त्यामुळं ही भाकरी फिरवावी लागते आणि करपण्यापासून ती भाकरी वाचवावी लागते. आज हे बदल ठिकठिकाणी करण्याच्यासाठी जी आवश्यकता असेल त्याठिकाणी ते बदल करण्याची भूमिका घेतली पाहिजे. नव्यांना संधी दिली पाहिजे. त्यांच्या पाठीशी उभं राहिलं पाहिजे आणि त्यांच्यामार्फत संघटनेचा एकप्रकारचा विस्तार कसा होईल या प्रकारची काळजी घेतली पाहिजे आणि तो विचार करणं हाच पुढच्या काही महिन्यांचा आपला कार्यक्रम असला पाहिजे.

नवाबभाई आणि त्यांचे सगळे सहकारी चांगल्या पद्धतीनं या शहरामध्ये काम करण्याच्या तयारीचे आहेत, पावले टाकतायांत. आज त्यांनी एक दिवसाचं जे अधिवेशन घेतलं आहे, हा त्याचाच भाग आहे. पण एवढ्यावरच समाधान करून चालणार नाही. आपल्याला आपला विस्तार वाढवला पाहिजे. आपलं घर वाढवलं पाहिजे. नव्यांना संधी दिली पाहिजे. नव्या-जुन्याचा मिलाफ करून आपण एक शक्तीशाली पक्ष आज कुठं असेल तर तो मुंबईमध्ये आहे, मुंबईतील सगळ्या घटकांच्यामध्ये ही स्थिती आपण निर्माण करायची त्यादृष्टिनं पावलं टाका. एवढंच याठिकाणी सांगतो आणि माझे दोन शब्द संपवतो.

■ ■ ■

Best Compliments

मुंबईमध्ये सर्वसाधारण लोकांचा समज असा आहे की, एक प्रमुख पक्ष म्हणजे, एक नंबरला शिवसेना, भाजप, काँग्रेस पक्ष आणि नंतर चौथ्या क्रमांकावर राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष! काही प्रमाणात त्यात तथ्यही आहे. या मुंबईच्या पावन भूमीवरूनच राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचा १० जून १९९९ मध्ये जन्म झाला. त्या दिवशी शिवाजी पार्कवरील दृश्य पाहून महाराष्ट्रात व देशात राष्ट्रवादी काँग्रेसचा झेंडा फडकेल, याबाबत कोणाच्याही मनात शंका नव्हती. त्याच बरोबर मुंबई शहरातसुद्धा राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष पुढाकार घेऊन मोठी झेप घेईल, अशी आपली सर्वांची भावना होती. पण, त्या नंतर काँग्रेस व आपण मिळून जे सरकार स्थापन केले, तेव्हापासून मुंबईकडे जितके लक्ष द्यायला पाहिजे होते, ते थोडे कमी झाले. त्याला ब्रेक बसला. आपण आघाडी केली. चांगले केले, सरकार स्थापन केले चांगले केले. आपण एक चांगले सरकार देण्याचे काम केले. पण, पक्षीय पातळीवर मुंबईकडे आपणा सर्वांचे दुर्लक्ष झाल याच्यात काही वाद नाही. त्याचे कारण असे, की जेव्हा आपण आघाडी करतो, तेव्हा ज्या वेळी देवाणघेवाण करावी लागते, त्या वेळी मुंबईमध्ये काँग्रेसला झुकते माप दिले गेले. आपल्याला काही वेळा सिटा मिळाल्या. आपले आमदारही निवडून आले. पण, खालच्या स्तरापासून, मुंबई महापालिकेपासून आपली ताकद वाढायला हवी होती, त्याला ब्रेक बसला.

महाराष्ट्रात व देशामध्ये आदरणीय पवार साहेबांना मानणारा फार मोठा वर्ग आहे. काही वेळेला मला असे वाटते की, साहेबांचे जसजसे वय वाढत चाललेले आहे, तसतसे त्यांची शक्ती वाढत आहे. माणसाचे वय वाढत चालले म्हणजे त्याची शक्ती कमी कमी होत जाते. पण, साहेबांचे जसे वय वाढतेय तसे त्यांची काम करण्याची क्षमताही वाढत आहे व त्यांची लोकप्रियताही वाढत आहे. आपल्यासाठी ही अतिशय चांगली गोष्ट आहे. ही अभिमानाची गोष्ट आहे. जमेची बाजू आहे.

पण, त्याचा फायदा आपण जितका घेतला पाहिजे, त्याच्यात आपण कोठेती कमी पडतो. मी अनेकदा राज्याच्या विविध भागात होणाऱ्या पक्षाच्या शिबिरांमध्ये, पक्षाच्या बैठकांमध्ये हा प्रश्न मी अनेक वेळा मांडलेला आहे की, राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष हा महाराष्ट्रातील एक सक्षम पक्ष आहे. ग्रामीण भागाची नाल राष्ट्रवादी काँग्रेसशी जुळलेली आहे. ग्रामीण भागातील गोरगरिबांचे, शेतकऱ्यांचे प्रश्न कसे हाताळायचे हे राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचे खास वैशिष्ट्य आहे. पण, ग्रामीण भागात काम करीत असताना, शहरांमध्ये राहणाऱ्यांचे जे प्रश्न आहेत, त्याकडे लक्ष केंद्रीत करून काम करायला पाहिजे होते, त्यात आपण थोडे कमी पडलो, ही गोष्ट आपण मान्य केली पाहिजे.

त्यामुळे आज एका बाजूला राज्याची लोकसंख्या वाढत चाललेली आहे. पण, तुलनात्मकदृष्ट्या शहर आणि ग्रामीण भागामध्ये बघितल्यास आपल्या असे लक्षात येईल की, हल्लुहळू शहरातील लोकसंख्या वाढत चालली आहे. हे देशाचे चित्र आहे. शहरीकरण जादा होऊ लागले आहे. ग्रामीण भागातून शहरी भागात शिक्षणासाठी, कामासाठी जाण्याची आता सोय झाली आहे. महाराष्ट्राचे जर चित्र बघितले तर, २८८ जागांमध्ये एके काळी जास्त करून मुंबई, ठाणे, पुणे आदि भाग सोडला तर,

मुंबई मनपा निवडणुकीत २०२२ मध्ये ५० जागांचे मिशन हवे

खासदार प्रफुल पटेल यांचे उद्गार

ग्रामीण भागात विधानसभा मतदारसंघ हे अधिक प्रमाणात होते. पण, या ५० वर्षांमध्ये खूप बदल झालेला आहे. शहरी भागातील लोकसंख्येचा विचार केला तर, आज २८८ जागांपैकी सुमारे १२५ पेक्षा अधिक जागा ह्या शहरी भागात आहेत. मुंबई आणि ठाणे मिळून ६० जागा आहेत. जर, कोणी मागाच्या विधानसभेचा विचार केला तर, मागील निवडणुकीत भाजप-शिवसेना जेव्हा एकत्रित लढल्या तेव्हा त्यांना ५० जागा मिळाल्या. बाकीच्या महाराष्ट्राचा विचार केल्यास तेथे काँग्रेस व राष्ट्रवादी काँग्रेसच्या जागांची बेरीज केली तर, भाजप-शिवसेनेपेक्षा काँग्रेस-राष्ट्रवादीला जास्त जागा मिळाल्या ही वस्तुस्थिती आहे. पण, मुंबई व ठाण्यात आपल्याला २५ पेक्षा जास्त जागा मिळाल्या असत्या तर, चित्र वेगळे दिसले असते.

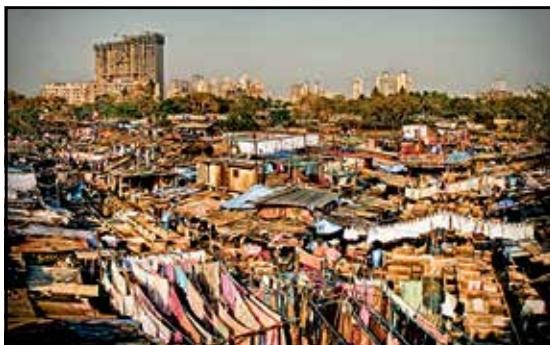
शहरी भागातील लोकांच्या अपेक्षा वेगळ्या असतात. आपण ग्रामीण भागात काम करतो. तिथले प्रश्न व शहरात राहणाऱ्या लोकांचे प्रश्न वेगळे असतात. ग्रामीण भागातील सोशल कॉम्पोडिशन वेगळे असते. शहरी भागातील सोशल कॉम्पोडिशन वेगळे आहे. ग्रामीण भागात आपण शेतकऱ्यांच्या प्रश्नावर अधिक लक्ष केंद्रीत करतो. या ठिकाणी शहरी भागातील प्रश्न हे पूर्णपणे वेगळे असतात.

दिल्लीमध्ये केजरीवाल यांची 'आम आदमी पार्टी' हे एक उत्तम उदाहरण आहे. आम आदमी पार्टीने केजरीवाल यांच्या नेतृत्वाखाली सलग तिसऱ्यांदा विजय मिळवला. केजरीवाल यांना एवढे मोठे बहुमत कसे मिळाले? ७० पैकी मागाच्या वेळेला ६७ जागा व आता ६२ जागा त्यांना मिळाल्या आहेत. दिल्लीची निवडणूक किंती चुरशीची झाली हे तुम्हाला माहितीच आहे. किंती ध्रुवीकरण करण्याचा प्रयत्न झाला होता. निवडणुकीत भाजपने २०० खासदारांवर जबाबदारी टाकली. एकेक खासदाराला ४-४ बूथची जबाबदारी देण्यात आली. विधानसभा मतदार संघाची नाही. घरोघरी जाऊन ते पत्रके वाटत होते. ते देशाचे प्रश्न मांडत होते. आज मुंबईमध्ये मुंबईतील कार्यकर्त्यांना माझी विशेष विनंती आहे की, आपण मुंबईचे प्रश्न मांडावेत. मी दादांनाही विनंती करतो. आपण एका बाजूला उपमुख्यमंत्री आहात. राष्ट्रवादी काँग्रेसचे १७ मंत्री काम करीत आहेत. या सगळ्या मंत्र्यांनी आज शहरातील जे प्रश्न आहेत, त्याच्याकडे लक्ष देण्याची गरज आहे आणि त्यादृष्टीने काम केले पाहिजे. आज तुम्ही 'आप'चा विचार करा. 'आप'चे वैशिष्ट्य काय होते? 'आप'ने चार मोठे प्रश्न हाताळले. पहिला पिण्याचा पाण्याचा. पिण्याचे पाणी लोकांना व्यवस्थित मिळाले पाहिजे. मुंबईतही पिण्याच्या पाण्याचा प्रश्न आहेच. मुंबईतील झोपडपट्टीत राहणाऱ्यांना आजही विजेचा प्रश्न भेडसावत आहे. वीज महाग आहे. ती महागडी वीज लोकांना सवलतीच्या दराने द्यायची, हा विचार 'आप'ने केला. तसेच, शिक्षण आणि आरोग्य या चार गोर्टीकडे त्यांनी सर्वाधिक लक्ष केंद्रीत केले होते. आपल्याकडे सरकारी हॉस्पिटलपेक्षा लोक खाजगी हॉस्पिटलमध्ये जातात. महापालिका किंवा जिल्हा परिषदांच्या शाळा बंद पडायला लागल्या आहेत. या उलट, दिल्लीत लोक सरकारी हॉस्पिटल व महापालिकेच्या शाळांना प्राधान्य देतात. ही कामे करण्यात मुंबईमध्ये आपण यशस्वी झाले, त्यात राष्ट्रवादी काँग्रेस व मंत्री

पुढाकार घेण्यात यशस्वी झाले तर, निश्चितपणे लोकांमध्ये राष्ट्रवादी काँग्रेसबद्दल आपुलकी वाढेल व आपण काहीतरी चांगले काम करतोय, असे लोकांना वाटेल. म्हणून मित्रांनो!, मुंबईचे प्रश्न वेगळे. या भागातील कार्यकर्त्यांना ताकद देण्याचे काम आपण व्यवस्थितरीत्या केले तर, मुंबईमध्ये राष्ट्रवादी काँग्रेस यशस्वी झाल्याशिवाय राहणार नाही आणि हे काम महत्त्वाचे आहे. नवाबभाई आपल्याला तसेच, या ठिकाणी बसलेल्या मुंबईतील नेत्यांना, आमदारांना, पदाधिकाऱ्यांना येथील लोकांचे प्रश्न माहिती आहेत. त्यांच्यापर्यंत कसे पोहोचायचे हे त्यांना आम्ही समजावून सांगण्याची आवश्यकता नाही. प्रश्न असा आहे की, जोपर्यंत चांगल्या संख्याबळासह खालच्या स्तरापासून लढणार नाही व जास्त संख्येने लढणार नाही तोपर्यंत मुंबईत आपण आपला पाया भक्कम करू शकणार नाही. कशाप्रकारे आपल्याला मुंबई महापालिकेच्या निवडणुका लढायच्या आहेत, आमदारकीच्या निवडणुका लढायाच्या आहेत, खासदारकीच्या निवडणुका लढायाच्या आहेत, त्यासाठी दादा आपल्या मित्रपक्षांशी व्यावहारिक चर्चा करून मुंबईत आपल्याला जास्त जागा घ्याव्या लागणार आहेत. नाहीतर, राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाची आपण लाख शिबिरे घेतली तरी, पक्षाचा विस्तार होणार नाही.

आपण सामाजिक बांधिलकी ठेवून काम करतो. कार्यकर्ता काम करत असतो. प्रत्येकाला वाटत असते आपण मुंबई महापालिकेवर निवडून जावे, आमदार व्हावे, खासदार

व्हावे, आपली राजकीय प्रगती व्हावी, प्रगतीचा मार्ग दिसला पाहिजे, असे वाटत असते. त्याची सुरुवात आपण मुंबई महापालिकेच्या माध्यमातून करू शकतो. म्हणून, २०२२ मध्ये मुंबई महापालिकेच्या निवडणुका होतील. त्यासाठी आपण आत्तापासून कामाला लागलो, तर नवाबभाई आपल्या व आपल्या सहकाऱ्यांच्या नेतृत्वाखाली २०२२ च्या निवडणुकीत काही पक्षांशी आपली आघाडी होईल, त्या आघाडीसह राष्ट्रवादीला ५० जागा जिंकणे सहज शक्य होईल. नाहीतर, आपल्याला चौथ्या क्रमांकावर समाधानी राहण्याची सवय लागली आहे. तसे समाधान ठेवायचे असेल तर, अशा प्रकारची शिबिरे घेण्याची काहीच आवश्यकता नाही. आपला पक्ष हा अग्रणी पक्ष आहे. महाराष्ट्रात आपण महाविकास आघाडी केली, ३-३ पक्ष एकत्र आले. त्यामागे शरद पवारांची दृष्टी होती. सगळेजण म्हणतात, शरद पवार होते म्हणून अशी आघाडी झाली अन्यथा अशी आघाडी होणे शक्य नव्हते. लोकांना आश्चर्य वाटते. काँग्रेस-राष्ट्रवादी एकत्र येणे हे विशेष नाही. पण, शिवसेनेला बोरबर घेणे व त्यासाठी काँग्रेस पक्षालाही तयार करणे ही साधी गोष्ट नाही. पण, एवढ्यावर समाधान न मानता आपल्यालाही प्रत्येक बाबतीत लक्ष घालून काम केले पाहिजे. तसे केले तर, मुंबईत राष्ट्रवादी काँग्रेसला यश मिळाल्याशिवाय राहणार नाही.

थोडेफार जे राष्ट्रीय मुद्दे आहेत, त्याच्यावर प्रकाश

नवाब मलिक यांनी शाल व पुण्यगुच्छ देऊन प्रफुल पटेल यांचे स्वागत केले, तेव्हा शेजारी पंकज भुजबळ, किरण पावसकर, अजित पवार आणि शब्दीर विद्रोही

टाकण्याची गरज आहे. ते म्हणजे सीएए, एनआरसीचा मुद्दा आहे. याबाबत राष्ट्रवादी कॅग्रेस पक्षाची भूमिका आम्ही लोकसभेत व राज्यसभेत स्पष्टपणे मांडलेली आहे. सीएए याच्याबद्दल काही कोणाला नागरिकतेबाबत भारतीय वंशाच्या माणसाला कोठे बाहेर जा, देशात शोषण होत असेल, त्याच्यावर अत्याचार होत असतील किंवा त्या देशामध्ये संरक्षण मिळत नसेल तर, त्याच्याबद्दल कोणाचे दुमत नाही. भारताच्या संविधानात सर्व जाती-धर्मांच्या लोकांना सारखा अधिकार देण्यात आला आहे. डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर असो, सरदार वल्लभभाई पटेल असे, मौलाना आझाद असो, पंडित नेहरू असो, या दूरदृष्टी ठेवणाऱ्या थोर नेत्यांनी भारताला संविधान देण्याचे काम केले. अमेरिकेसारख्या प्रगतशील देशातही १९५० मध्येही गोरे-काळे असा भेद पाळण्यात येत होता. नागरिकत्वाबाबत काही विरोध करत नाही. पण, तुम्ही एका जातीचे, एका धर्माचे लोक व दुसऱ्या लोकांमध्ये फरक करीत असाल तर, ते संविधानाच्या विरोधी आहे. म्हणून, ही स्पष्ट भूमिका राष्ट्रवादी कॅग्रेस पक्षाने घेतलेली आहे.

मित्रांनो, सरकारमध्ये या विषयावर दादांनी, मुख्यमंत्रांची, काही लोकांची वेगवेगळी वक्तव्ये आलेली आहेत. त्यामुळे लोकांमध्ये संभ्रम निर्माण झाला होता. मी तुम्हाला सांगतो, कायदा मंजूर करण्यात आलेला आहे. आता प्रश्न आहे तो कायद्याची अंमलबजावणी करण्याचा. एनआरसीचा विषय असो, एनपीआरचा विषय असो, याबाबत महाराष्ट्र सरकारची भूमिका अगदी स्पष्ट आहे. लोकांच्यावर अन्याय होत असतील,

असा कोणताही मार्ग आम्ही स्वीकारणार नाही. पूर्ण अभ्यास केल्याशिवाय आम्ही त्याला मुळीच पाठिंबा देणार नाही. ही महाराष्ट्र विकास आघाडीची स्पष्ट भूमिका पवार साहेबांनी मांडली आहे. मुख्यमंत्रांच्या विधानानंतर थोडा संभ्रम होता. त्यांनीही नंतर त्यावर स्पष्टीकरण देण्याचे काम केले आहे. त्यामुळे या विषयावर आता फार विचार करण्याची गरज नाही.

आज दिल्लीतील कायदा व सुव्यवस्था ही थेट केंद्र सरकारच्या अखत्यारित येते. दिल्ली सरकारचे त्यावर वेगळे नियंत्रण नाही. देशाचा राज्य कारभार ज्या दिल्लीतून चालतो, त्यांच्या डोळ्यांदेखत हिंसाचार होत आहे. तरुण मृत्युमुखी पडत आहेत. स्वातंत्र्यानंतर, दिल्लीच्या इतिहासात असे कधीच घडले नाही. इतके वाईट वातावरण निर्माण करण्याचे काम कोणी केले हे तुम्हा सगळ्यांना माहिती आहे. म्हणून, आज महाराष्ट्राकडे विशेषत: मुंबईकडे सगळा देश बघतोय. मुंबईमध्ये 'मिनी इंडिया' आहे. या कडे पाहण्याचा लोकांचा दृष्टिकोन वेगळा आहे. या सगळ्या कामामध्ये लक्ष घालून लोकांमध्ये आपल्या पक्षाची चांगली प्रतिमा निर्माण केली पाहिजे. २०२२ मध्ये मुंबई महापालिका निवडणुकीत आपल्याला कमीत कमी ५० जागा मिळतील हे मिशन नवाबभाई आपले असले पाहिजे. राष्ट्रवादी कॅग्रेस ही मुंबईत चौथ्या क्रमांकांचा पक्ष नसून तो लोकांचा विश्वास संपादन केलेला पक्ष आहे, हे आपण दाखवून द्या व त्यासाठी कामाला लागावे असे मी या निमित्ताने आपणास आवाहन करतो.

■ ■ ■

गेल्या दशकात, दोन दशकात राष्ट्रवादी कॉंग्रेस पक्षाची मुंबईतील कामगिरी अपेक्षित होत नसतानादेखील इथं तुम्ही सगळीजणं पाय रोवून भक्कमपणे उभं राहण्याचा प्रयत्न करताय, कधी थोडंबहुत यश मिळतं, अनेकदा अपयश मिळतं. परंतु, अपयशानी खचून जायचं नसतं अणि यशानं हुरळून जायचं नसतं. ही गोष्ट आपण सगळ्यांनी ध्यानात घ्या. आज ज्यावेळे स महाविकास आघाडीचं सरकार महाराष्ट्रामध्ये काम करतंय, आणि हे सरकार आल्यानंतर पहिल्यांदाच मुंबई विभागीय राष्ट्रवादी कॉंग्रेस पार्टीचं इथं कार्यकर्त्यांचं शिबिर आयोजित केलं जातंय. नवाब मलिक साहेबांना मी मनापासून धन्यवाद देतो, की ज्याप्रकारे या शिबिराचं नियोजन करण्यात आलेलं

आहे आणि माझे मुंबईचे कार्यकर्ते ज्या मोळ्या संख्येन उपस्थित राहिले आहेत, त्याबद्दल आमच्यासारख्यांना देखील मनापासून मोठं समाधान आहे.

ही ताकद इथून पुढं वाढली पाहिजे. याच्यातून कार्यकर्ता जसा मजबूतीनं उभा राहील तसं पक्षदेखील मजबूत व्हायला मदत होणार आहे. अडचणी आहेत. मागंदेखील 99 साली शिवाजी पार्कवर पक्षाची स्थापना झाल्यानंतर पंधरा वर्षे सत्तेमध्ये होतो. गेले पाच वर्षे विरोधामध्ये होतो. आता पुन्हा आपण सरकारमध्ये आलेलो आहे. लोकांच्या अपेक्षा खूप आहेत. उद्धव ठाकरे, बाळासाहेब थोरात, आम्ही सगळेजणं मिळून हे सरकार कसं जनतेचे प्रश्न चांगल्या पद्धतीनं सोडवेल याबद्दलचा

मुंबई महानगरपालिकेत सत्ता आणण्यासाठी प्रयत्नशील राहा

उपमुख्यमंत्री अजित पवार
यांचे कार्यकर्त्यांना आवाहन

प्रयत्न करतोय. तुम्ही बघा, नवाब मलिक आणि आम्ही शपथ घेऊन बरोबर दोन महिने झाले, उद्धव ठाकरे आणि सहा मंत्र्यांनी शपथ घेऊन तीन महिने झालेले आहेत. शेतकऱ्याच्याबद्दलचा कर्जमाफीचा महत्वाचा निर्णय आपण घेतला. तुमची-माझी महाराष्ट्राची मातृभाषा मराठी, त्या मराठीच्याबद्दल पहिलीपासून दहावीपर्यंत मराठी कम्प्लसरी महाराष्ट्रामध्ये शिकणाऱ्या प्रत्येक मुलाला लिहिता, वाचता आलं पाहिजे याबद्दलचा कायदा आपण सभागृहात केला. आपण शिवभोजन दहा रूपयांमध्ये थाळी गरीबांच्याकरता, ज्यांची ऐपत नाही अशांच्याकरता तेदेखील भोजन देण्याचं काम. मर्यादित सुरुवात आहे, पण टप्प्याटप्प्याने ही गोष्टसुद्धा आपल्याला वाढवायची आहे. आणि त्या पद्धतीचं

देखील काम आपण हातामध्ये घेतलेलं आहे.

अनेक वेगवेगळे चुकीचे निर्णय, आम्हाला वाटतं चुकीचे, कदाचित भारतीय जनता पार्टीला योग्य वाटत असतील, त्यांनी पणनच्याबद्दल, सहकाराच्याबद्दल, वेगवेगळ्या विभागाच्याबद्दल घेतले होते, ते पुन्हा पूर्ववत करण्याचा प्रयत्न. आता आपल्या इथं मुंबईमध्ये वॉर्डनिहाय निवडणुका होतात. परंतु, महाराष्ट्रामध्ये कुठं दोनचा वॉर्ड, कुठं डायरेक्ट नगरपालिकेमध्ये लोकांच्यामधून नगराध्यक्ष, अडचणी येत होत्या. नगराध्यक्ष एका विचाराचा आणि नगरसेवकांची पूर्ण यंत्रणा दुसऱ्या पक्षाच्या विचाराची. त्यामुळं खूप समस्येला सामोरं जावं लागत होतं. स्वर्गीय विलासराव देशमुख मुख्यमंत्री

असताना तशा प्रकारचा निर्णय आम्ही घेतला होता. परंतु, नंतर तो निर्णय आम्ही मागे घेतला. कारण एखादा निर्णय घेतल्यानंतर त्याचा जनतेला फायदा होतो की नुकसान होतं हे देखील सरकारनं लक्षामध्ये घ्यावं लागतं. आणि त्यामुळे काही निर्णय बदलण्याचा प्रयत्न आपण केलाय.

काही काही वेळेस ते टीका करतात. तुम्ही सगळी विकासाची काम थांबवली. मुंबईकरांनो, राष्ट्रवादी कँग्रेस कार्यकर्त्यांनो मी तुम्हाला स्पष्टपणे सांगू इच्छितो कुठलीही विकासाची काम आपण थांबवली नाहीत. कारण नसताना जनतेमध्ये संभ्रमावस्था निर्माण करायची, गैरसमज निर्माण करायचे. ज्या एखाद्या निर्णयाबद्दल कुठेतरी शंका येते, किंवा काहीतरी इथं पाणी मुरतंय, काही निर्णय घेत असताना तो

निवडून आले. एकच जागा आपल्याला मिळालेली आहे. मुंबई महापालिकेमध्ये आपले आठ नगरसेवक आहे. बरोबर दोन वर्षांनी कार्यकर्त्यांनो मुंबई महापालिकेच्या निवडणुका आहेत. आपण आतापासूनच तयारी केली पाहिजे. आम्ही महाविकास आघाडीचं सरकार राज्यामध्ये त्याठिकाणी आल्यानंतर एक गोष्ट त्याठिकाणी पाहिलेली आहे, की काही झालं तरी इथून पुढच्या काळामध्ये निवडणुका लढवत असताना समविचारी जे कुणी एकत्र आलेत, शिवसेनेची विचासरणी वेगळी आहे. परंतु, भाजपासारख्या पक्षाला बाजूला ठेवण्याच्याकरता त्याशिवाय गत्यंतर नव्हतं. म्हणून उद्धव ठाकरे साहेब, पवार साहेब आणि सोनिया गांधींनी अशा प्रकारचा निर्णय घेतला आणि महाविकास आघाडीचं सरकार आलं. इथून पुढच्या निवडणुकादेखील

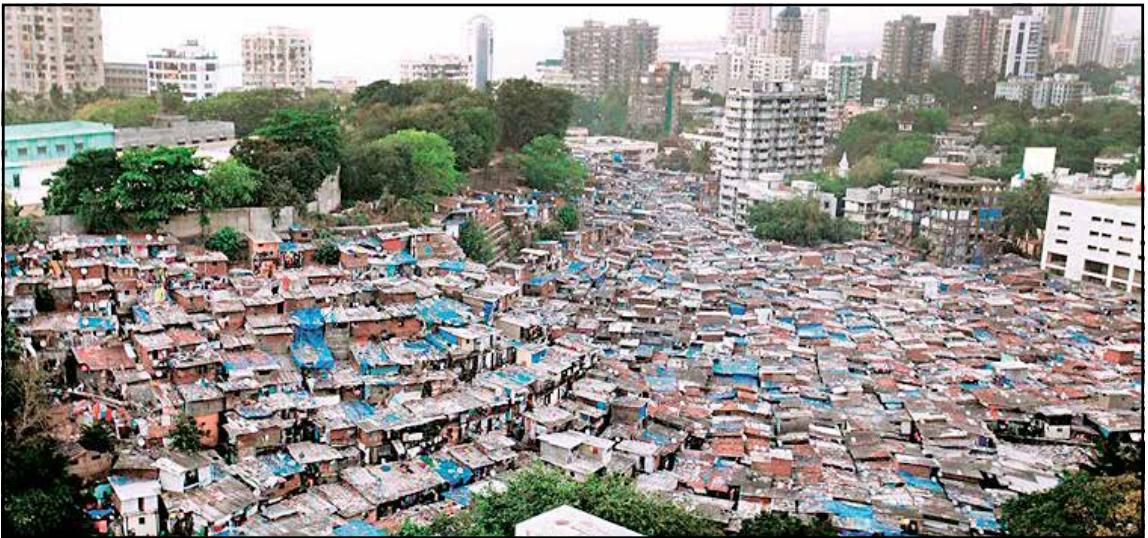
शाल, पुष्पगुच्छ देऊन अजित पवार यांचे नवाब मलिक यांनी स्वागत केले, शेजारी किरण पावसकर, प्रफुल पटेल, शर्वीर विद्रोही.

समाजाच्या हितासाठी निर्णय घेतलेला नाही अशा प्रकारे साधारण लक्षामध्ये आल्यानंतर तेवढ्या गोष्टी आपण थांबवण्याचा प्रयत्न केलेला आहे. बाकीच्या बाबतीमध्ये आपण कुठेही तशा प्रकारे विकासाचे काम थांबवलेले नाहीत. ही पण बाब आपण यानिमित्तानं लक्षामध्ये घेतली पाहिजे. अशा प्रकाराची माझी आपल्याला विनंती आहे.

गेल्या दोन लोकसभा निवडणुकीमध्ये आपल्याला अपयश आलं. त्याच्या आधी आपल्याला यश आलं होतं. मुंबईमध्ये एकही लोकसभेची जागा या दोन निवडणुकीमध्ये आपल्याला मिळाली नाही. आपल्या मित्र पक्षालाही मिळाली नाही. विधानसभेमध्ये फक्त नवाब मलिक साहेबांसारखे नेते

महाविकास आघाडीच्यावतीनं लढवाव्यात, अशाही प्रकारची चर्चा झालेली आहे आणि तशा निवडणुका आपण लढवतोय.

आपण मुंबईमध्ये काम करत असताना मला तुम्हाला सगळ्यांना विनंती करायचीय, की आपल्याला पुढच्या काळामध्ये मुंबईमध्ये राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्षाचे जास्त आमदार निवडून आणायचे आहेत. मुंबईमध्ये 35-36 जागा आहेत. त्यातील दहा तरी आमदार राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्षाचे निवडून आले पाहिजेत आणि जे आठ नगरसेवक आपल्याला पाहायला मिळायांत, त्याच्यामध्ये आठचे पन्नास, साठपर्यंत आपण मजल मारली पाहिजे. त्याकरता तुम्ही सगळ्यांनी आपल्या आपल्या वॉर्डमध्ये काम करण्याची गरज आहे. तिथं येणाऱ्या

अडीअडचणी सोडवल्या गेल्या पाहिजेत. तिथल्या मतदारांना तुमच्याबद्दल विश्वास वाटला पाहिजे, की राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचा हा बंधू किंवा भगिनी आपले प्रश्न सोडवतायंत. सरकारमध्ये गृहमंत्रालय सुदैवानी राष्ट्रवादीकडं आहे. बरीच वर्षे गृहनिर्माण खातं हे पंधरा वर्षे काँग्रेसकडं होतं. शहरी भागातली खाती त्यामानान राष्ट्रवादीकडं कमी असायची. नगरविकास असेल, माझं गृहनिर्माण असेल आणि त्यामुळं बन्याचदा कार्यकर्त्यांना काम करताना अडचणी यायच्या. जिंतेंद्र आव्हाडांच्याकडं गृहनिर्माण खातं दिलेलं आहे. त्याही खात्याचा उपयोग आपल्याला राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाची ताकद वाढवण्यासाठी करून घेतला पाहिजे. माझ्या राज्यातले प्रश्न सोडवण्याच्याकरता ते प्रयत्न करतीलच करतील, माझ्याकडं अर्थविभाग आहे. त्याचाही उपयोग मुंबईकरता करून देण्याचा मी स्वतः ठरवलेलं आहे. मुंबईमध्ये जुन्या वेगवेगऱ्या हेरिटेज बिल्डिंग खूप आहेत. त्याच्यामध्ये कसा निधी देता येईल, त्याचं अस्तित्व आपल्याला कसं टिकवता येईल, मुंबईमध्ये सर्व जाती धर्माची लोकं गुण्यागोविंदानं राहात असताना जे काही प्रश्न आहेत, म्हणजे एस आरएसं बंधीचे प्रश्न असतील, आज बेरोजगारी

प्रचंड वाढलेली आहे, कित्येक कारखाने त्याठिकाणी बंद पडतायंत. तिथले कामगार बेकार होतायंत, त्यांना त्याठिकाणी नोकच्या मिळत नाहीयेत, त्यांच्या नोकच्या जातायंत, असं चित्र आपल्याला सगळ्यांना पाहायला मिळतंय. आणि म्हणून हे चित्र बदललं गेलं पाहिजे, त्यासाठी कामगार विभाग आपल्याकडं आहे.

माझी तुम्हाला विनंती आहे, की मला अनेक मुंबईच्या कार्यकर्त्यांनी सांगितलं, नवाब मलिक साहेबांनी सांगितलं, किरण पावसकरांनी सांगितलं, की अजित पवार राज्याच्या उपमुख्यमंत्रिपदाची जबाबदारी सांभाळत असताना महिन्याला फक्त आणि फक्त एक दिवस तुम्ही मुंबईसाठी देत चला. या शिबिराच्या निमित्तानं कार्यकर्त्यांनो मी जाहीर करतो, नवाब मलिक साहेब तुम्ही कुठला दिवस निवडायचा तो ठरवा, एक दिवस राज्याचा उपमुख्यमंत्री आणि राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचा कार्यकर्ता या नात्यानं दर महिन्याला एक दिवस मुंबईला देण्याची माझी तयारी आहे. माझी सुरुवात सकाळी सात वाजल्यापासून होते. त्याच्यावर तुम्ही ठरवा, की वेगवेगळी शिष्टमंडळे भेटवायची असतील तर त्यांना भेटवा, नंतर कुठं काय कार्यक्रम घ्यायचे असतील

अजित पवार यांचे पुण्यगुच्छ देऊ स्वागत करताना,
शेजारी सुनील पवार, सुधीर जगताप

तर घ्या, कसं नियोजन करायचं तसं करा. आम्ही सगळेजणं तुमच्याबरोबर आहोत. कारण मी एक दिवसाच्या कार्यकर्ता शिबिराच्या निमित्तानं तुम्ही करा, मी आहे तिथं असं सांगून चालणार नाही. तुम्ही कार्यकर्त्याना तुमच्या वॉर्डमध्ये तुमचं महत्त्व वाढण्याच्याकरता एखादं काय महत्त्वाचं सार्वजनिक काम असेल, तर माझा कार्यकर्ता ते काम घेवून राज्याच्या उपमुख्यमंत्र्याला जे कोणते डेलिगेशन आहे त्यांना घेवून भेटू शकतो, त्याच्यातनं त्या कार्यकर्त्याची ताकद वाढेल. त्या कार्यकर्त्याचं महत्त्व वाढेल. हे काम माझ्यापुरतंच नाही. उद्या औद्योगिकचं काम असेल, गृहनिर्माणची तर जिंतेद्रला मी साधारण राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाच्या प्रत्येक मंत्र्याला मी सांगेन, साधारण सोळा मंत्री आम्ही आहोत, या सोळा लोकांनी महिन्यातला एक-एक दिवस दिला तरीदेखील शेवटी तुम्हालाच सांगावं लागेल, की आमच्याकडं गेल्याच आठवड्यात मंत्री येवून गेला, आता मंत्री पाठवूनका अशी वेळ तुमच्यावर येईल. अशा पद्धतीचं नियोजन आपण करू.

याच्यातला गमतीचा भाग जावू द्या. पण माझ्या महिला भगिनी असतील, त्यांचेही काही प्रश्न आहेत. माझ्या मुंबईमध्ये अनेक अडचणी आहेत. वाहतुकीचे प्रश्न आहेत, मेट्रोचं काम चाललेलं आहे. वाहतुकीची कोंडी होतेय. काही ठिकाणी फ्लायओवर करण्याची गरज आहे. काही ठिकाणी बीएमसीमधून कामं करून घेण्याची गरज आहे. उद्याच्याला एमएमआरडीची कामं असतील, बीएमसीची कामं असतील तर परदेशी, राजीव यांना बोलवून त्याही ठिकाणी आपल्याला निर्णय घेता येतील. या प्रकारचं काम आपण करू. कार्यकर्त्यानो माझी एकच विनंती आहे, काम करताना तुमच्याकडं जे पद आहे त्या पदाचा उपयोग समाजाचं भलं करण्याच्याकरता करा. त्याच्यातनं पक्षाची

बदनामी होईल, पवार साहेबांना किंवा आम्हा कोणाला शरमेनं मान खाली घालावी लागेल, अशा पद्धतीचं काम कृपा करून करू नका. मी हे का सांगतोय, तर सरकार आल्याच्यानंतर हवशे, नवशे, गवशे सगळे येवून चिटकायला लागतात. आता तुम्ही पहा, पाच वर्षे आपण विरोधी पक्षात असताना काम करणारे कार्यकर्ते आणि आता तुम्ही जमलेले कार्यकर्ते, संख्या निश्चितच वाढली. कशामुळं वाढली? कदाचित कार्यकर्त्यांच्या अपेक्षा वाढल्या असतील.

ज्यावेळी आपण पक्षाची स्थापना केली, त्यावेळी मुंबईत रा. ता. कदम साहेब आपले अध्यक्ष होते. त्याच्यानंतर चंद्रकांत त्रिपाठी झाले. त्याच्यानंतरच्या काळामध्ये अनेकवेळा सचिन अहिर झाले. संजय पाटील झाले, नरेंद्र वर्मा होते आणि आता नवाब मलिक साहेब झालेत. एवढे सगळे अध्यक्ष झाले. त्याच्यामध्ये नवाब मलिक आणि नरेंद्र वर्मा जर सोडले तर आणि आर. टी. कदम साहेबांचं दुःखद निधन झालं, बाकीची चौघंही आपल्यापासून निघून गेली. त्यांचा काही उपयोग नाही. इथं पुढं पदं देत असताना माझी तुम्हाला विनंती आहे, की मांगं पदं कुणाकुणाला मिळाली? सचिन अहिरला मिळालं, चित्रा वाघला मिळालं, संजय पाटलाला मिळालं. त्या प्रसाद लाडला मिळालं. सुभाष मयेकराला मिळाले. एक मायचा लाल इथं थांबला नाही, सगळी तिकडं तरफडली. असली माणसं कशाकरता शोधतांय, तुम्ही माणसं अशी शोधा, उद्याच्याला सरकार असू, सरकार नसू, शराद पवार साहेबांच्या विचारापासून तो यत्किंचितही ढळणार नाही, अशा प्रकारचा माझा कार्यकर्ता त्याठिकाणी शोधला पाहिजे.

आता महामंडळाची अध्यक्ष आणि सदस्यपंड, याहीबद्दल एकनाथराव शिंदे, त्याचबरोबर मी, जयंत पाटील आणि आमचे

बाळसाहेब थोरात असे सगळेजण बसणार आहोत. जसं आता उद्याचा अर्थसंकल्प सादर केल्यानंतर बाकीच्याही बाबतीतल्या वेगवेगळ्या गोष्टी त्यापण व्यवस्थित मार्गी लावायच्यात, त्या आम्ही जरूर मार्गी लावू. परंतु, तोपर्यंत आपलं सरकार आलं म्हणून आता आपल्याला कुठलंतरी पद देण्याच्याकरता जर कुणी आपल्याला चिटकायला आलेलं असेल, तर त्याला अजिबात जवळ करू नका. महाविकास आघाडीच्या सरकारमध्ये तीन पक्ष आहेत, त्यामुळे हे सरकार कधी पडंल अशी स्वप्नं पाहिली जात आहेत, पण ये दिवार तुटती क्यू नहीं, असं म्हणण्याची वेळ येईल. ही दिवार अम्बुजा सिमेंट, नर्मदा सिमेंट, एसीसी सिमेंट अशा सगळ्या सिमेंटचं एकत्रिकरण महाविकास आघाडी भक्कमपणे तयार झाली आहे.

मधल्या काळामध्ये सभागृहामध्ये पाच टके आरक्षण आपल्या मुस्लिम समाजाला देण्याच्याकरता नवाब मलिक साहेबांनी सूतोवाच केलेलं आहे. त्याहीसंदर्भात वेगवेगळ्या बातम्या येतायंत. मी आपल्याला एवढंच सांगतो, की हे महाविकास आघाडीचं सरकार आल्याच्यानंतर मराठा समाजाला मिळालेलं आरक्षण सुप्रिम कोर्टमध्ये कसं टिकेल, शिक्षणाच्याकरता देण्यात आलेलं आरक्षण हे हायकोर्टात टिकलेलं आहे, ते कसं आपल्याला देता येईल, हे देत असताना सध्या देशपातळीवर सीएए, एनपीआर आणि एनआरसी अशा तीन महत्वाच्या मुद्यांवर चर्चा चालू आहे. त्याबद्दल पवार साहेब आणि प्रफुल पटेल यांनी आपल्या पक्षाचं मत सांगितलेलं आहे. माझी राष्ट्रवादी कॉंग्रेस पक्षाच्या कार्यकर्त्यांना विनंती आहे, की

तुम्ही समाजातल्या सर्व घटकांना सांगितलं पाहिजे, की बाबा रे, पवार साहेबांचं गेल्या 53 वर्षातलं समाजकारण, राजकारण हे प्रत्येक घटकाला न्याय देणारं आहे आणि त्याच्यामुळं महाविकास आघाडीच्या सरकारमध्ये कदापि देशपातळीवर सीए, एनपीआर आणि एनआरसी याच्याबद्दल महाराष्ट्रातल्या कुठल्याही नागरिकाला घाबरून जाण्याचं कारण नाही. गृहमंत्री अनिल देशमुख साहेबांनी पण याबद्दल शब्द दिलांय. काहीजण जाणीवपूर्वक वेगवेगळ्या प्रकारची चर्चा घडवण्याचा प्रयत्न करतात. मी पुन्हा या कार्यक्रमाच्या निमित्तानं सांगतो, कुणी काही गैरसमज पसरवण्याचा प्रयत्न केला तर तुम्ही सांगा, की आमचे राष्ट्रीय अध्यक्ष शरद पवार साहेबांनी शब्द दिलांय, महाराष्ट्रात काम करणाऱ्या नेतेमंडळींनी शब्द दिलांय, या निर्णयाचा अजिबात माझ्या महाराष्ट्रातल्या कुठल्याही

असताना महाविकास आघाडीमधील तिन्ही पक्षांमध्ये कृपा करून गैरसमज होवू देवू नका. कारण उद्याच्याला या सगळ्यांना बरोबर घेवूनच आपल्याला निवडणुका लढवायच्या आहेत. तुम्ही जर त्यांच्याशी चांगलं वागला तर वातावरण चांगलं राहील. त्याच्यातनं आपल्याला महाविकास आघाडीचे सर्व उमेदवार निवडून आणण्यासाठी मदत होईल. मागासवर्गिय बांधवांचे सगळे न्याय हक्क त्याठिकाणी देण्याचं काम आम्ही करतोय. मुंबईतल्या इंदू मिलच्या जागेवर डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचं आंतरराष्ट्रीय स्मारक 2022 पर्यंत पूर्ण करण्याचा आम्ही सगळ्यांनी निश्चय केलेला आहे. सरकार आल्यानंतर आम्ही पाहणी करायला गेलो होतो, मित्रांनो तिथं भाजप सरकारच्या काळामध्ये डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांच्या पुतळ्याची जी उंची होती, शंभर फूट उंची वाढवायला सांगितलं आणि त्याच्यासाठी

नियोजित आंबेडकर स्मारकाच्या प्रतिकृतीची उपमुख्यमंत्री अंजित पवार पाहणी करीत असून, शेजारी संजय खोडके व इतर मान्यवर.

नागरिकाला त्रास होणार नाही याबद्दलची खबरदारी महाविकास आघाडी सरकारमध्यल्या राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष नक्की करेल, याबद्दलची खात्री आपण सगळ्यांनी बाळगा. जागृत करण्याचा प्रयत्न करा, अशा प्रकारची विनंती मी आज आपल्या सर्वांच्या साक्षीनं करू इच्छितो. त्याचबरोबर महाविकास आघाडीच्या कार्यकर्त्यांनी आपआपसामध्ये संघर्ष न करता आपापला पक्ष मोठा करण्याचा प्रयत्न करावा, असं माझं आपल्या सगळ्यांना आवाहन आहे. वॉर्डमध्ये किंवा विभागामध्ये काम करत

सर्वतोपरी सहकार्य करायला सांगितलं. लगेच कॅबिनेटपुढं विषय घेतला आणि त्याला मान्यता दिली. अतिशय देखण्या अशा प्रकारचं ते स्मारक होणार आहे.

डॉ. बाबासाहेबांचे विचार आणि त्यांचं कार्य, त्यांनी या देशाला दिलेलं संविधान सुरक्षित ठेवण्याची जबाबदारी आपल्या सर्वांची आहे, त्यासाठी वाढेल ती किंमत मोजावी लागली तरी चालेल किंवा पडेल तो निर्णय घेण्याची आपली तयारी ही आपण ठेवलेली आहे. पवार साहेबांनी पण नंतर त्याठिकाणी पाहणी केलेली आहे. कार्यकर्त्यांनो एक गोष्ट लक्षात घ्या. मधी पाच

वर्षे या राज्यामध्ये भाजपाचं सरकार होतं. मुंबई ही महाराष्ट्राची राजधानी आहे आणि देशाची आर्थिक राजधानी आहे. मुंबई महानगरपालिका एक श्रीमंत महानगरपालिका म्हणून ओळखली जाते. जवळपास 35 ते 38 हजार कोटी रुपयांचं अंदाजपत्रक महानगरपालिकेचं आहे. मुंबई ही महाराष्ट्राची अस्मिता आहे. या अस्मितेला, या मानबिंदूला कुणी जर धक्का लावण्याचं काम केलं असेल, तर गेल्या पाच वर्षांमध्ये या भाजपवाल्यांनी केलं. तुम्ही म्हणाल, की असं कसं म्हणता. मुंबईतले अनेक महत्वाचे प्रकल्प हे मुंबईबाबर गेल्या पाच वर्षांमध्ये गेले. राज्याबाबर नेण्यात आले. मुंबईच्या विकासाला खील घालण्याचं काम त्याठिकाणी करण्यात आलं. ज्यांनी हे काम केलेलं त्यांना त्यांची जागा दाखवली पाहिजे. मतदारांना आणि मुंबईकरांना हे पटवून दिलं पाहिजे. राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्ष हा जितका राष्ट्रवादी आहे

भाजप नेत्यांनी केलं. अनेक कंपन्या गुजरातला गेल्या. इथले उद्योग-व्यापार गुजरातला नेले. यातून राज्याच्या महसूलावर, उत्पन्नावर परिणाम झालांय. लोकांच्या नोकन्या गेल्या. याचा आपण विचार केला पाहिजे. मुंबईचं महत्व कमी करण्याचे जे पाच मागच्या पाच वर्षांमध्ये झालं आहे ते दुर्स्त करण्याचं काम आपल्याला करायचांय. लोकांना हे पटवून दिलं पाहिजे. बुलेट ट्रेन महाराष्ट्राच्या माथी मारण्याचा प्रयत्न केला जातोय. त्याबद्दल आम्ही आता पुर्विचार करतोय.

अलिकडच्या काळात नोटाबंदी, जीएसटीनंतर आज गृहनिर्माण क्षेत्राची अवस्था बिकट झालेली आहे. इथल्या कस्ट्रक्शनला म्हणावी अशी गती मिळत नाही. हे सगळंच जर आपल्याला बदलायचं असेल, तर बाबांनो आता आपल्या विचारांचं सरकार आलंय, तसंच मुंबई महापालिकेमध्ये

तितकाच महाराष्ट्रवादी आहे आणि महाराष्ट्राच्या हिताच्या आड येणाऱ्या प्रत्येकाला मोळून टाकल्याशिवाय आपण त्याठिकाणी गप्प बसणार नाही, आणि म्हणून राज्याच्या विधानसभेमध्ये मुंबई आणि महाराष्ट्राच्या हिताचे मुद्दे घेवूनच पुढे जाण्याचा आमचा सगळ्यांचा प्रयत्न राहणार आहे. एमएमआरडीएचं क्षेत्र वाढवण्याचा आमचा प्रयत्न आहे. बंदरांच्या विकासाकडं गेल्या पाच वर्षांमध्ये लक्ष दिलं गेलं नाही. जेएनपीटीचं महत्व कमी केले. तिथला व्यापार मोठ्या प्रमाणात गुजरातला गेला. तिथल्या कांडला बंदरांचं महत्व वाढवण्याचं काम राज्यातल्या

आपल्या विचारांची सत्ता आली पाहिजे. आज सुद्धा बघा, मुंबई महापालिकेत भाजप आणि शिवसेनेमध्ये सारखे वाद होतायांत. तिथे स्थिरता मिळत नाहीये. स्थिरता मिळवायची असेल तर त्याठिकाणी महाविकास आघाडीची सत्ता आली पाहिजे. हे करण्यासाठी तुम्ही सगळ्यांनी प्रयत्नशील राहा. आपला पक्ष लोकप्रिय पक्ष कसा होईल यासाठी आपण सगळ्यांनी एकमेकांना साथ देवूया, अशाच प्रकाराची विनंती करतो आणि आपल्या सगळ्यांची रजा घेतो. जयहिंद! जय महाराष्ट्र!!

■ ■ ■

निश्चितपणानं हे खरं आहे, की मागच्या विधानसभा निवडणुकीत आपल्याला ज्या पद्धतीने यश अपेक्षित होतं ते संपादन करता आलं नाही. आता दोन वर्षांनंतर होणाऱ्या महानगरपालिकेच्या निवडणुका डोळ्यासमोर ठेवून भारतीय जनता पक्षाने तयारी सुरु केलेली आहे. पण त्या लोकांना मी बोलू इच्छितो, की मुंबईमध्ये राष्ट्रवादी कांग्रेस पक्षाची ताकद वाढली तर महाविकास आघातीचे जे घटक पक्ष आहेत, ती ताकद त्यांनादेखील फायदेशीर ठरेल. भाजपला नेस्तनाबूत करण्यासाठी ही तयारी आहे. त्यांना संपवण्याची तयारी ही आम्ही आजपासून सुरु करत आहोत. निश्चितरूपानं आपण बघतोय, मुंबईचे काही प्रश्न आहेत, कार्यकर्त्यांची काहीतरी जबाबदारी आहे, त्यासाठी कार्यकर्त्यांनी कुठल्या प्रकारचे कार्यक्रम हाती घेतले पाहिजेत. माझं एकच म्हणणं आहे, की दादा बोलून गेले की महिन्यामध्ये एक दिवस ते देणार आहेत. पवार साहेबांनी तर सगळ्या मंत्र्यांना सांगितलेलं आहे, की महिन्यामध्ये एक दिवस नाही तर आठवड्यातून तीन दिवस तुम्ही मुंबईत असताना एक

दिवस द्या. सुप्रियाताई आमच्यासोबत काल होत्या, त्यांची आणि माझी चर्चा झाली आहे, की मुंबईमध्ये तुम्ही पण दिवस देणार आहे. आम्हाला विचारल्याशिवाय थेट तुम्ही दिवस द्यायचा नाही. कार्यकर्त्यांना पण हात जोडून विनंती करतो, की थेट मंत्रांकडं जायचं, कार्यक्रमाला या सांगायचं असं वागायचं नाही. पक्षाच्या माध्यमातून मंत्र्यांचे कार्यक्रम, मंत्र्यांचे दौरे, नेत्यांचे दौरे तयार करून तुमच्या वॉर्डपर्यंत घेऊन जाण्याची जबाबदारी निश्चितपणानं आम्ही स्वीकारू आणि प्रत्येक नेता आणि मंत्री तुमच्या वॉर्डपर्यंत घेऊन जाण्याची जबाबदारी पार पाढू.

दोन वर्षांसाठी आपण कार्यक्रम तयार करणार आहोत. एखाद्या शाळेमध्ये जात असताना कॅलेंडर आपल्याला मिळते आणि त्या कॅलेंडरमध्ये काय काय करायचेय हे आपण ठरवतो. आपण या महिन्यामध्ये पुढच्या दोन वर्षांचे कॅलेंडर तयार करून ते मार्च महिन्यामध्ये कुठला कार्यक्रम राहील, एप्रिलमध्ये कुठला कार्यक्रम राहील, जूनमध्ये कुठला कार्यक्रम राहील

गरीबाला ताकद देण्याची राष्ट्रवादीची भूमिका

नवाब मलिक यांचे विचार

आणि तटकरे साहेब आम्ही तुम्हाला विनंती करतोय, की दहा जूनला एक कार्यक्रम आम्ही शिवाजी पार्कवर करू आणि तुम्ही सर्वांनी आम्हाला परवानगी दिली पाहिजे. कार्यकर्ते ताकदीनं या मुंबईमध्ये उमे राहतात. आजच्या शिबिरासाठी आम्ही कुणाला गाडी दिली नाही आणि गाडी भरून तुम्ही इकडे या. उलट कार्यकर्त्यांना आम्ही फॉर्म दिले, की तुम्ही फॉर्म भरा, पैसे भरा. कार्यकर्ते स्वखर्चांनी, स्वतःची वाहने घेऊन, बसने, रिक्षानी इथे जमलेले आहेत. ही भाड्याची गर्दी नाही, ही दर्दी लोकांची गर्दी आहे ही सत्य परिस्थिती आहे.

कार्यकर्ते ज्या पद्धतीने साडेपाच हजार जणांची नोंदवणी झाल्याचे सांगत होते, तेव्हा सर्वांना यायचंय. आम्ही त्यांना परवानगी दिली नाही. कारण नियोजन करणं, व्यवस्था करणं हे सर्व प्रश्न आमच्यासमोर होते. तरीही कार्यकर्ते आले. आता काही कार्यकर्ते मागे जमलेले आहेत. मी त्यांना बोललो, की दिवसभर खात राहायची गरज नाही. पवार साहेब येतायंत. आता येऊन समोर बसलं पाहिजे. काही पानपट्टीच्या टपरीवर गेलेले

आहेत. पण आम्ही आमदार या नात्यानी काम करत असताना, तटकरे साहेब खासदार या नात्यानं काम करत असताना, विधानसभेमध्ये पण हेच चित्र असतं. सुरुवातीला अटेंडन्स हंड्रेड पर्सेंट असतो. मग आमदार पण फिरत राहतात आणि कार्यकर्ते पण सकाळपासून एकाच ठिकाणी बसून राहू शकत नाहीत. हे पण आम्ही त्यांना सांगू शकत नाही. ही परिस्थिती लोकसभेमध्ये पण असते आणि विधानसभेमध्ये पण असते.

मुंबईत तयारी करत असताना आपली सर्वांची ही जबाबदारी आहे, मुंबई हे बहुभाषी नगरी आहे. या मुंबईमध्ये देशातला सर्वात श्रीमंत माणूस राहतो आणि सर्वात गरीब माणूस पण या मुंबईमध्ये राहतो. आपल्याला याच्यामध्ये कुठेतरी बँलन्स ठेवण्याचं काम करावं लागेल. मोठ्या इमारतीमध्ये राहणाऱ्या लोकांना वाटतं, की बाबा हे झोपडपट्टीतले लोक कुठे टॅक्स देत नाहीत आणि त्यांचा बोजा आमच्यावर पडतो आणि झोपडपट्टीवाल्यांना वाटते, की बाबा चाळीस मजली बिल्डिंग झाली, त्याच्यात पाणी जातंय माझ्या झोपडीत येत नाही. हा कुठेतरी एक वाद आम्ही या मुंबईमध्ये बघतोय. म्हणजे टोलेजिंग इमारतीमध्ये जे राहतात त्यांना पण हात जोडून सांगू इच्छितो, की तुम्ही तिथे राहत असताना जर गरीब माणूस या मुंबईत राहिला नाही, तर तुमची बायको भांडी घासणार का हे आम्ही तुम्हाला विचारतोय. भांडी घासायला आमच्या गरीब भगिनी पाहिजेत ना. साफसफाई करण्यासाठी तुम्हाला कुठेतरी नोकरवर्ग पाहिजे. स्वतःसाठी एक ड्रायब्हर पाहिजे, तुमच्या बायकोसाठी एक

ड्रायब्हर पाहिजे, मुलं असतील तर त्यांना एक ड्रायब्हर पाहिजे. जर तुम्हाला ड्रायब्हर पाहिजे, कामगार पाहिजे, तर श्रीमंत राहात असताना जर गरीब राहिला नाही तर कुणाचेही चालणार नाही. त्यामुळे कुणीही वेगळी भूमिका स्वीकारू नये.

एक चर्चा आपण नेहमी मुंबईमध्ये ऐकतोय, काही चॅनेलवर आम्ही गेलो तर तिथे वुई आर द टॅक्सपेयर, वुई आर द टॅक्सपेयर. मी त्यांना नेहमी सांगत राहिलो, की तुम्ही टॅक्सपेयर आहात हे बोलताय, पण माझा गरीब माणूस जो झोपडीमध्ये राहतोय, तो पण उठल्याबरोबर लागणाऱ्या टूथपेस्ट, टूथब्रशबरोबर जीएसटी भरतोय. तुम्ही भरता तेवढाच जीएसटी तो पण भरतोय. आंघोळ करताना साबण वापरता त्याचा जीएसटी तुम्ही पण भरताय, माझा गरीब माणूस पण भरतोय. या देशातला सर्वात जास्त उत्पन्न जीएसटीमधून येतो आणि तुम्ही जे भरताय, तुमची संख्या या मुंबईत पाच लाख असेल, तर आमची एक कोटी आहे. तुमच्यापेक्षा जास्ती जीएसटी भरणारा वर्ग हा मुंबईतला गरीब माणूस आहे. मी श्रीमंत आणि गरीबांमध्ये भांडण लाऊ इच्छित नाही. पण ज्या पाण्यामध्ये फोर्स आहे, ते पाणी कुठेतरी आपला मार्ग शोधून काढतोय. पण ज्या पाणीमध्ये ताकद नसते, त्याला पंप लावण्याची जबाबदारी ही राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाची आहे, गरीबाला ताकद देण्याची ताकद या राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षामध्ये आहे आणि हे कार्यकर्त्यांनी स्वीकारलं पाहिजे.

झोपडपट्टीवासियांचे प्रश्न असतील तर ते निश्चितपणानं आपण त्यांना कायद्याद्वारे अधिकार दिले आहेत, की या

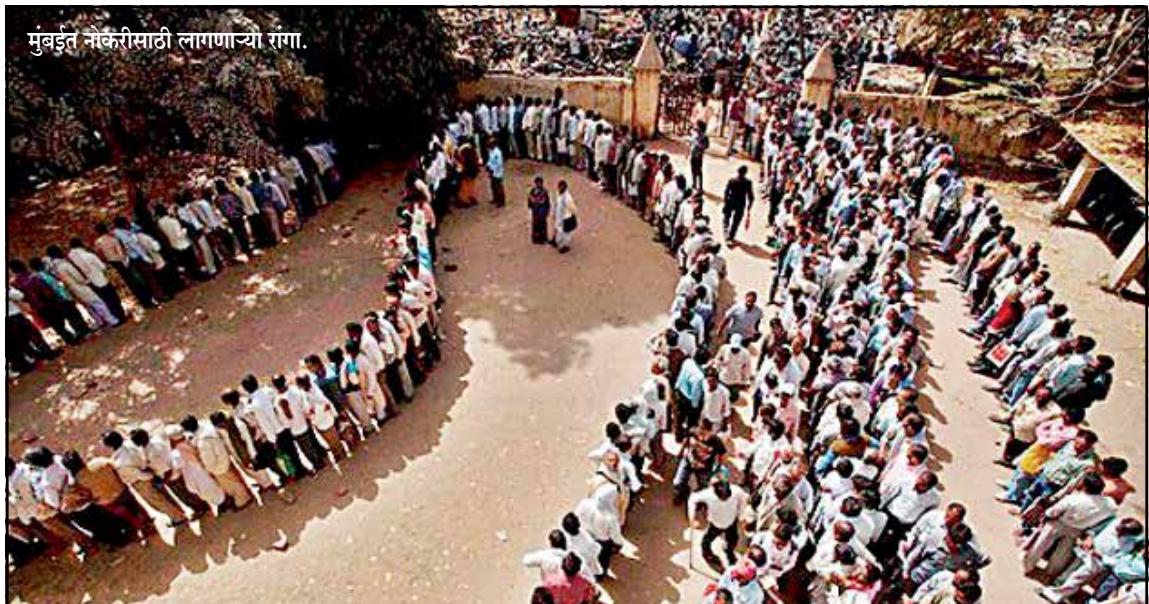
मुंबईमध्ये झोपडपट्टीवासियांना 2000 सालापर्यंतच्या कुणी त्यांना बाहेर काढता येणार नाही. राज्य सरकारने कायतरी 2011चा आदेश काढलेला आहे. आता जितेंद्र आव्हाड साहेब इथे होते, त्यांच्याशी माझी चर्चा झालेली आहे, तटकरे साहेब जेव्हा राज्यमंत्री होते, नगरविकास खात्याचा मी गृहनिर्माण मंत्री होतो, मला आठवतंय, रेल्वेची झोपडपट्टी जेव्हा तोडायला लागले, तेव्हा मी स्वतः बोललो, विलासराव देशमुख साहेबांना ते दिवंगत झालेले आहेत, की आम्ही झोपडपट्टीसाठी भांडत होतो, तुम्ही झोपडपट्टी तोडता आम्हाला सर्तेत राहायचं नाही. त्यानंतर मुंबईमध्ये जेवढ्या झोपडपट्ट्या आहेत, तेवढ्यांना सर्वांना घरे द्यायची ही भूमिका आम्ही स्वीकारली आणि त्यातून जवळपास 40 हजार लोकांचं पुनर्वसन झालं होतं. या मुंबईमध्ये नाले वायडिंग होतायंत, रस्ते वायडिंग होतायंत, पात्र-अपात्रतेच्या भानगडीमध्ये गरीब माणूस कागद घेऊन फिरत राहतायंत. आणि मी आत्ता या सरकारकडं मागणी करणार आहे, की तुम्ही एक प्रोजेक्ट करून जिथे तुम्हाला नाला रुंदीकरण करायचंय, जिथे तुम्हाला रस्ता रुंदीकरण करायचंय, पात्र-अपात्रतेच्या भानगडी सोडा, सरसक्ट लोकांना घर द्या, त्यांचं

पुनर्वसन करा. अशा पद्धतीची पॉलिसी तयार करण्याची सरकारकडं मागणी करू. म्हणजे पुनर्वसनसाठी गरीब माणूस कुठेतरी फिरत राहतो. अधिकारी वर्ग त्यांना कुठेतरी हा कागद नाही, तो कागद नाही असं सांगत फिरवत असतात. त्यांच्यावर अन्याय होत राहतो. आधी पुनर्वसन नंतर निष्कासन हा कायदा असताना वायडर प्रोजेक्टखाली ज्यांची घरं निष्कासित होत असतील त्या सर्वांना घरे देण्याची जबाबदारी या सरकारच्या माध्यमातून पूर्ण करण्यासाठी आम्ही आग्रह धरू आणि त्याच्या अनुषंगाने पॉलिसी तयार करण्याचे काम या राज्यात करू.

पंधरा दिवसांपूर्वी महापालिकेने फेरीवाल्यांसाठी एक धोरण तयार केले आहे आणि सुप्रीम कोर्टाच्या आदेशनुसार कुठेतरी त्यांनी पिचेस देऊन लोकांना बसण्यासाठी काहीतरी धोरण स्वीकारलेलं आहे. त्याचा आकडा काय मला माहित नाही. पण मला माहित आहे, की शिवसेना-भाजपचं सरकार असताना 96 साली टाटा सोशल सायन्स इन्स्टिट्यूटच्या सहाय्याने सर्वेक्षण झालं होतं. पाच लाख फेरीवाले या मुंबईमध्ये होते. तो आकडा आणि आजचा आकडा जुळत नसेल तर आम्ही हे

मुंबईत नैकरीसाठी लागणाऱ्या रांगा.

धोरण लागू होऊ देणार नाही. प्रत्येक फेरीवाल्याला संरक्षण देण्याची भूमिका राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाची राहील आणि त्या भूमिकेतून शासन दरबारी आपण मंत्री असताना त्यांच्यासाठी पॉलिसी तयार करत त्यांना मदत करण्याची भूमिका घेतली. पंधरा दिवसांपूर्वी लोकं माझ्याकडे आली आणि आमचे स्टॉल आहेत असं सांगितलं. मुंबईच्या वेगवेगळ्या भागात 30-30 वर्षे स्टॉलधारक म्हणून पैसे भरतोय. आम्हाला फेरीवाले जाहीर करतायंत. 15 हजार स्टॉलधारक मी परदेशी साहेबांना सांगितलं, की स्टॉलधारक आणि फेरीवाला वेगळा असतो आणि त्यांना पटकून दिल्यानंतर त्या 15 हजार लोकांना न्याय मिळवून देण्याची भूमिका राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाच्या माध्यमातून आपण मिळवून दिलेली आहे.

या मुंबईमध्ये एक मोठा प्रश्न आहे. या मुंबईमध्ये रोजगाराचा मोठा प्रश्न असताना सिक्युरिटी गार्ड बोर्डमध्ये लोकं काम करतायंत. हाऊसकिपिंगमध्ये कामं करतायंत आणि काम करत असताना मिनिमम वेजेस कुणालाही मिळत नाही ही सत्य परिस्थिती आहे. मंत्री झाल्यानंतर मंत्रिमंडळामध्ये मी सीएस यांना विचारलं, की आपल्या लिफ्टमध्ये जर एखाद्या लिफ्टमनला जर पाच हजार रूपये मिळत असतील, तर आपल्या मंत्रालयामध्ये किमान वेतन कायद्याचे उल्लंघन होत असेल, तर आम्हा सर्वांना या मंत्रिमंडळामध्ये बसण्याचे अधिकार नाही. कोण ठेकेदार आहे त्यांना नीट करा. तीन दिवसांनंतर मंत्रालयात गेलो, सर्व लिफ्टमन माझ्या दारात आले, की साहेब तुम्ही बोलल्यानंतर आमचा पगार वाढलेला आहे. या मुंबईमध्ये कुठेतरी ठेकेदार

असताना कामगारांची पिळवणूक केली जात आहे आणि हे सगळे ठेकेदार भाजपचे आहेत. मी आश्वासन देतो, की या मुंबईमध्ये कुठला लाड असेल, सिंग असेल, किमान वेतनचं उल्लंघन करत असेल तर त्याला तुरुंगात टाकल्याशिवाय आम्ही थांबणार नाही हे मी बोलू इच्छितोय. सरकारकडून पगार घ्यायचा पंधरा हजार रूपये, आणि कामगारांना तुम्ही आठ हजार देणार. अँप्रॅटिसशीपच्या नावाखाली बीएमसी पैसे भरत नाही. ईएसआयचे पैसे भरत नाही. नवाब मलिक यांना कामगार मंत्री करू नका, असं कुठतरी या सगळ्या लोकांनी सोंग रचले होते. पण अँप्रॅटिसशीपचा कायदा माझ्या अखत्यारित आहे. त्यामुळे गोरखधंडे करणाऱ्यांना तुरुंगात टाकल्याशिवाय नवाब मलिक थांबणार नाही. मुंबईतल्या सर्व प्रकारच्या कामगारांना किमान वेतन मिळत नसेल तर उद्यापासून मोठं आंदोलन या मुंबईमध्ये राष्ट्रवादी काँग्रेसच्या माध्यमातून या सर्व असंघटित कामगारांसाठी उभं करण्याचं काम आपल्या सर्वांना करायचं आहे. लाखो कामगार काम करतायंत आणि त्याची नोंद होत नाही. तुम्हाला हे नोंदणीचं काम करावं लागेल आणि कामगाराला न्याय देण्याची भूमिका तुम्हा सर्व कार्यकर्त्यांना स्वीकारावी लागेल. या सर्व असंघटित कामगारांना संघटित करण्याचं काम केलं तर मला वाटत नाही की पन्नास नाही तर साठ जागा निवडून आणू. आपण ही परिस्थिती या मुंबईमध्ये निर्माण केल्याशिवाय आम्ही थांबणार नाही. ही सगळ्यांची जबाबदारी आहे. निश्चितपणानं या मुंबईमध्ये एक वेगळं वातावरण निर्माण करण्याची जबाबदारी आपल्या सगळ्यांची आहे.

■ ■ ■

मुंबईतील राष्ट्रवादी पक्षाच्या बांधणीसाठी सामुदायिकपणे काम करणे गरजेचे

खासदार सुनील तटकरे यांचे विचार

२१ वर्षापूर्वी राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाची स्थापना मुंबईच्या ऐतिहासिक असलेल्या शिवाजी पार्कच्या मैदानावर त्याठिकाणी झाली. आदरणीय पवार साहेबांनी स्वाभिमानाचा विचार मनामध्ये ठेवत या राज्याच्या आणि देशाच्या राजकारणाला शाहू-फुले-आंबेडकरांची सामाजिक समता उत्तम पद्धतीने मिळावी, देश प्रगतीपथावर जावा या भूमिकेतून राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाची स्थापना त्या कालावधीमध्ये केली. पक्षाच्या स्थापनेनंतर सहा महिन्यांच्या कालावधीमध्ये राज्याच्या सत्तेमध्ये त्यावेळी आपण आदरणीय पवार साहेबांच्या नेतृत्वाखाली आलो. देशात अनेक छोटे छोटे पक्ष स्थापन झाले, पण त्या कुठल्याही पक्षाला कमी कालावधीमध्ये सत्तेवर यायला जमलं नाही. ते आदरणीय पवार साहेबांच्या नेतृत्वाखाली राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाने त्या कालावधीमध्ये निश्चितपणानं दाखवलं. मुंबईसारख्या शहरामध्ये गेले अनेक वर्षे आपण चाचपडत राहिलो. शहरातील महापालिकेच्या निवडणुकीला आपण सामोरं गेलो. काँग्रेस पक्षासोबत आपण निवडणूकपूर्व आघाडी केल्यामुळे लोकसभेच्या निवडणुकीलासुद्धा एका जागेवरती सामोरं जात आलो. राज्याच्या विधानसभा निवडणुकीला सामोरं जात असताना आपल्या वाट्याला मुंबईमध्ये फारशा जागा काही आल्या नाहीत. आणि महापालिकेच्या निवडणुकीलासुद्धा सामोरं जात असताना कधी काँग्रेसबरोबर युती, कधी काँग्रेसबरोबर युती न करता या शहराच्या महापालिका निवडणुकीला आपण सामोरं गेलो. पक्षाचं संघटन केलं. १५-२० वर्षांमध्ये तुम्हाला, मला नी आदरणीय पवार साहेबांना जेवढं अपेक्षित होतं तेवढं याठिकाणी आपल्याला यश मिळू शकलं नाही. पण आज राष्ट्रीय सरचिटणीस या नात्यानं नवाब मलिकजी मी तुमचं मनापासून अभिनंदन करतो, पहिल्यांदाच का होईना पण वीस वर्षांच्या कालावधीनंतर मोठ्या संख्येन कार्यकर्त्यांची उपस्थिती करत याठिकाणी तुम्ही शिबिर आयोजित केलंत त्याबद्दल तुमचं आणि उपस्थित असलेल्या कार्यकर्त्यांचंसुद्धा मी मनस्वी शब्दामध्ये अभिनंदन करू इच्छित आहे.

गेल्या काही वर्षांपूर्वी अशी परिस्थिती होती, की भारतीय जनता पक्षाला कोण सामोरं जाऊ शकत नाही. बराच काळ भारतीय जनता पक्षाची सत्ता त्याठिकाणी राहील आणि महाराष्ट्रामध्ये सुद्धा होणाऱ्या विधानसभा निवडणुकीमध्ये राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्षाला त्याठिकाणी अपेक्षित असलेलं यश मिळणार नाही आणि म्हणूनच कोणीतरी त्या कालावधीमध्ये मेगाभरती सुरु केली. आपल्या पक्षातील सत्तेसाठी आतुर झालेली मंडळी पक्षापासून त्या कालावधीमध्ये दूर झाली. आणि विधानसभेच्या निवडणुकीला सामोरं जात असताना या राज्यामध्ये स्पष्टपणाचं चित्र त्यावेळी निर्माण केलं होतं भारतीय जनता पक्षाने, बीस-पंचवीस जागांच्या पलिकडं काय राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्षाला यश मिळणार नाही.

पवार साहेबांनी प्रचंड पद्धतीची मेहनत त्या कालावधीमध्ये केली. जशी निवडणुकीमध्ये केली, तशी निवडणुकीनंतर या राज्यामध्ये समविचारी सरकार येण्यासाठी त्यांनी प्रयत्नांची पराकाष्ठा केली. केवळ महाराष्ट्रालाच दिशा दाखवली असं नव्हे, तर महाराष्ट्रात स्थापन झालेल्या महाविकास आघाडीच्या सरकारमुळं देशाच्या राजकारणाला सुद्धा दिशा त्याठिकाणी मिळाली. या देशात प्रस्थापित असलेल्या नेतृत्वाला आणि पक्षाला सुद्धा टक्र देऊन वैचारिक परिवर्तन होऊ शकतंय, हा महाराष्ट्राचा संदेश पवार साहेबांच्यामुळं देशभर त्याठिकाणी गेला. आणि दिल्लीच्या निवडणुकीमध्ये सुद्धा भारतीय जनता पक्षाला उतरती कळा लागलेली आपल्याला त्याठिकाणी बघायला मिळते.

पावसात भिजतच पवार साहेबांनी जिथे भाषण केले तीच ही साताराची सभा.
याच सभेने निवडणुकीचे वारे बदलविले.

एक ८० वर्षांचा तरूण बाहेर निघाला. दुखाच्या पायानी, कॅन्सरसारख्या व्याधीने त्रस्त झालेल्या भरणावसामध्ये साताराची सभा घेत या देशामध्ये नवचैतन्य निर्माण करणाऱ्या पवार साहेबांच्या नेतृत्वाने या महाराष्ट्रामध्ये कमाल केली आणि या महाराष्ट्राच्या निवडणुकीमध्ये राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्षाने अभूतपूर्व असं यश त्या कालावधीमध्ये मिळवलं. तरी असं वाटलं होतं, की या राज्यामध्ये काहीतरी वेगळी अशी सत्ता निर्माण होईल. निवडणुकीला सामोरं जात असताना राज्यामध्ये राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्ष सत्तेवरती येईल असं कोणाला वाटलं नव्हतं. पण सत्तेची समीकरणं जुळावीत, या देशामधला धर्मनिरपेक्ष विचार तितकाच टिकावा, आणि देशाच्या राजकारणाला एक वेगळं विधायक वळण त्याठिकाणी मिळावं.

मुंबईसारखी या देशाची आर्थिक राजधानी असलेलं शहर. संयुक्त महाराष्ट्राच्या चलवळीतून निर्मिती झालेलं शहर. राजधानी म्हणून असलेल्या शहरामध्ये आज आपल्याला २०२२ हे मिशन डोव्यासमोर ठेऊन कामाला लागायचंय. आज राज्याच्या सत्तेमध्ये उद्धव ठाकरेच्या नेतृत्वाखाली, अजितदादांच्या नेतृत्वाखाली, बाळासाहेब थोरात यांच्या नेतृत्वाखाली महाविकास आघाडीचं सरकार त्याठिकाणी प्रस्थापित झालं आणि आता लोकांना अपेक्षित असलेलं सरकार स्थापन झालेलं आहे. आदरणीय पवार साहेबांचा आदर्श नजरेसमोर ठेवत सर्व जमलेल्या कार्यकर्त्यांनी मनामध्ये जर ठरवलं, की २०२२ सालच्या महानगरपालिका निवडणुकीत राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्षाने आघाडीच्या माध्यमातून निवडणूक

लढवत असताना एक वेगव्या प्रकारचा विचार या महाराष्ट्रमध्ये आपण निर्माण करायचा आहे या भूमिकेलासुद्धा ताकद येण्याची आवश्यकता खूप मोठ्या प्रमाणावरती आहे.

सुदैवानं तुम्हाला आणि मला पवार साहेबांसारखं दृष्टं नेतृत्वं त्याठिकाणी मिळालं. मुंबई शहराची ओळख जगाच्या पाठीवर अधिक या विसाव्या शतकामध्ये दृढ करण्याच्या दृष्टिकोनातून उचलेली पावले असतील, दुर्दैवी घटना या मुंबई शहरामध्ये घडल्याच्यानंतर मुंबईचं जनजीवन पूर्णपणं २४ तासांमध्ये ताळ्यावर आणण्यासाठी मुख्यमंत्री म्हणून आदरणीय पवार साहेबांनी केलेले प्रयत्न असतील, असं एक दृष्टं नेतृत्वं आज तुमच्या आणि माझ्या सुदैवानं राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्षाच्या रूपाने त्याठिकाणी मिळालेलं आहे. या मिशन २०२२च्या

ज्यावेळेला भारतीय जनता पक्षाचं सरकार होतं आणि धर्माच्या नावावरती या राज्यामध्ये आणि देशामध्ये वाटचाल करण्याची भूमिका घेत त्या सरकारनं वाटचाल करण्याचा प्रयत्न त्या कालावधीमध्ये केला होता, त्याला तुमच्यासारख्या आणि याठिकाणी बसलेल्या असंख्य सहकाऱ्यांनी या शहरामध्ये पवार साहेबांचा विचार दृढ व्हावा म्हणून पक्षाच्या विचारसरणीनुसार काम करण्याचा प्रयत्न तुम्ही केलात. मी पाच वर्षे त्याच कालावधीमध्ये महाराष्ट्र प्रदेश राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्षाचा अध्यक्ष म्हणून काम करत होतो. त्यावेळीसुद्धा मुंबईत आपण वेगवेगव्या प्रकारची आंदोलने केली आणि मुंबईमध्ये जे उगवत ते महाराष्ट्रामध्ये संबंध राज्यामध्ये जातं. त्यामुळं मुंबई शहरामध्ये सुद्धा पक्षाचं संघटन कशा पद्धतीने उभं राहील यावर आपण

शिबिराच्या सुरुवातीला अनौपचारिक गप्पा समलेले खासदार सूनीलतटकरे, किरण पावसकर, नवाब मलिक, शब्दीर विद्रोही, महेश तपासे, संजय तटकर आणि सुरेश पेडणेकर.

निमित्ताने कार्यकर्त्यांची जबाबदारी खूप मोठ्या प्रमाणावरती वाढतेय आणि मला याही गोष्टीचा नवाबभाई अनुभव आहे, तुम्हालाही या गोष्टीचा अनुभव आहे, गेल्या पाच वर्षाच्या कालावधीमध्ये आपण त्याठिकाणी राज्याच्या सत्तेमध्ये नव्हते. पंधरा वर्षे आपण प्रदीर्घ पद्धतीने या राज्याच्या सत्तेत वाटचाल केल्याच्यानंतर गेली पाच वर्षे आपल्या सर्वांची कसोटी बघणारा क्षण आपण त्याठिकाणी अनुभवला. सत्ता असल्याच्यानंतर जमलेले कार्यकर्ते आणि सत्ता गेल्याच्यानंतर शोधावे लागणारे कार्यकर्ते हेसुद्धा गेल्या पाच वर्षामध्ये तुम्हाला आणि मला त्याठिकाणी अनुभवायला मिळालं.

मी जाणीवपूर्वक या गोष्टीचा उल्लेख याठिकाणी करू इच्छिता आहे, की या मधल्या पडत्या काळामध्ये राज्यामध्ये

सामुदायिकरित्या भर ठेवण्याची गरज आहे.

आता जबाबदारी आपल्या सर्वांची वाढलीय. राज्याच्या सत्तेमध्ये त्याठिकाणी सहभाग आपल्याला मिळाला. भुजबळ साहेबांसारखं ज्येष्ठ नेतृत्वं मंत्रिमंडळात आहे. ज्यांच्या शुभ हस्ते तुम्ही या कार्यक्रमाची सुरुवात केली, ते आदरणीय अजितदादा राज्याचे उपमुख्यमंत्री म्हणून नेतृत्व करत आहेत. महाराष्ट्र प्रदेश राष्ट्रवादी कँग्रेस पक्षाचे अध्यक्ष आपले नेते जयंतराव पाटील हेसुद्धा महत्वाची भूमिका त्याठिकाणी राज्याच्या मंत्रिमंडळात निभवतायंत. एका बाजूला पक्षाचं संघटन त्याठिकाणी थेट उभं राहत असताना मुंबईसारख्या शहराच्या असलेल्या वेगवेगव्या समस्यांचं निराकरण करण्याचं काम महाविकास आघाडी सरकारच्या माध्यमातून त्याठिकाणी होणार आहे. अशावेळेला

कोकणी माणसांचा मुंबईचा प्रवास कोकण रेल्वेने अगदी सुकर केला.

पुढच्या कालावधीमध्ये पक्षाच्या संघटनेला अधिक ताकद आणि शक्ती कशी मिळेला या गोष्टीवर भर ठेवण्याची आपल्याला खूप आवश्यकता आहे. सहा जिल्हे आहेत. ३६ ते ३८ विधानसभेचे मतदारसंघ आहेत. महापालिकेच्या वॉर्डनिहाय कमिट्या आपण पूर्वीच्या कालावधीमध्ये केल्या होत्या. आता ब्लॉकनिहाय कार्यकर्त्यांच्याही नेमणुका त्याठिकाणी केलेल्या आहेत. अशा वेळेला महाविकास आघाडीमध्ये सहभागी असलेले मित्र पक्ष आणि राष्ट्रवादी कांग्रेस पक्षाची स्वतंत्रपणानं ओळख या दोन्ही गोष्टींचं काम करण्याची जबाबदारी इथे बसलेल्या राष्ट्रवादी कांग्रेस पक्षाच्या प्रमुख कार्यकर्त्याच्यावरदेखील त्याठिकाणी येऊन पडतेय. आणि म्हणून सकाळपासून पाच हजार कार्यकर्त्यांचं एकत्रितपणानं शिबिर वीस वर्षातील एक अनोखा प्रयोग नवाब मलिक यांच्या नेतृत्वाखाली ज्यावेळी केला जातो, त्यावेळी माझ्यासारख्या कार्यकर्त्याला विश्वास वाटतोय, हेच काम पुढचं दोन वर्षे चालू ठेवण्याचा प्रयत्न झाला, तर २०२२ साली राष्ट्रवादी कांग्रेस पक्षाचं मिशन निश्चितपणानं यशस्वी होईल. याच्यात माझ्या मनामध्ये शंका असायचं काही कारण नाही. मेहनत घ्यावी लागेल, जिद दाखवावी लागेल. संघटनेची बांधणी सर्व स्तरावर कशा पद्धतीनं होऊ शकेल याचा विचार त्यानिमित्तानं करावा लागेल. पन्नास टक्के लोकसंख्या असलेल्या माझ्या महिला भर्गिनीनासुद्धा विश्वास देण्याची भूमिका पुढच्या कालावधीमध्ये आपल्याला त्याठिकाणी करावी लागेल. अशा वेळेला महानगरपालिकेमध्ये आपले जे काही सात-आठ नगरसेवक आहेत, पक्षाची भूमिका त्याठिकाणी योग्य पद्धतीनं मांडत महानगरपालिकेच्या माध्यमातून सुद्धा

पक्षाच्या कार्यकर्त्यांना आणि त्या त्या परिसरामध्ये राहणाऱ्या नागरिकांनासुद्धा कशा पद्धतीनं आपलं सहकार्य मिळू शकेल याचा प्रयत्न त्याठिकाणी होतोय.

मी आज नवाबभाईंना विनंती करेन, की मुंबईसारख्या शहरामध्ये माझ्या कोकणातील असंख्य नागरिक आज त्याठिकाणी राहतात. कोकणवासियांचं आणि मुंबईचं एक अतुट प्रकारचं असं नातं आहे. आमच्या ग्रामीण भागामध्ये ज्यावेळी निवडणुका होतात, त्यावेळी मुंबईहून जाणाऱ्या कार्यकर्त्यांची आणि मतदारांची संख्या सुद्धा मोठी आहे. त्यामुळं मुंबईकरांच्यामुळे ग्रामीण भागातलं आमचं यश अधोरेखित त्याठिकाणी होतंय. या पद्धतीने नवाबभाई २०२२ सालासाठी तुम्ही प्रयत्नांची पराकाष्ठा करा, की कोकणातला राष्ट्रवादी कांग्रेस पक्षाचा कार्यकर्ता जो पवार साहेबांच्या विचाराशी त्याठिकाणी एकरूप झालेला आहे, त्या कार्यकर्त्याची फळी त्याठिकाणी उभी करत मुंबई शहरामध्ये सुद्धा राष्ट्रवादी कांग्रेस पक्षाला कशा पद्धतीने ताकद मिळू शकेल या गोष्टीवर भर ठेवण्याचा प्रयत्न आपण त्याठिकाणी निश्चितपणानं करूया. मला विश्वास आहे, की दिवसभर चालणाऱ्या या शिबिराच्या माध्यमातून आदरणीय पवार साहेबांच्या मिळालेल्या मार्गदर्शनातून, इथे आलेल्या सर्व नेते मंडळींनी मार्गदर्शन केले आहे, या सर्व गोष्टी विनियोग आणि उपयोग करून पुढच्या दोन वर्षांमध्ये भक्तम विचारांचं संघटन उभं करण्याच्या दृष्टिकोनातून आपण निश्चितपणानं यशस्वी होऊ असा ठाम विश्वास आज या कार्यक्रमाच्या निमित्तानं याठिकाणी व्यक्त करू इच्छितो आहे.

■ ■ ■

देशाचा चेहरा अमित शहांनी विकृत केला...

जितेन्द्र आव्हाड यांची घणाघाती टीका

मुंबईमध्ये अनेक दिवसांनी बोलण्याचा योग येत आहे. सत्ता परिवर्तन झाल्यानंतरचा हा पहिला कार्यक्रम आहे. सत्ता परिवर्तनात सिंहाचा वाटा कोणाचा आहे, हे महाराष्ट्राच्या जनतेला विचारले तर, सर्वांच्या मुखातून एकच नाव येईल व ते म्हणजे शरद पवार! भाजपसारख्या फॅसिस्ट पार्टीला कुठल्याही परिस्थितीत सत्तेपासून दूर ठेवले पाहिजे व त्यासाठी कोणत्याही पातळीवर सत्तेची समीकरणे जुळवून भाजपला सत्तेपासून लांब ठेवले पाहिजे, हा विचार देशात सर्वत्र झाला पाहिजे व त्याची सुरुवात पवार साहेबांनी महाराष्ट्रातून केली.

देशाचे राजकारण आपल्या ताब्यात ठेवण्याचे काम भाजप करू पाहतेय हे दिल्लीच्या दंगलीबरून स्पष्ट होतेय. दिल्लीच्या दंगलीबद्दल अमित शहांनी एकही शब्द न काढणे, म्हणजे कूरतेची परिसीमा आहे. दिल्लीची पोलीस ही केंद्राची पोलीस आहे. केंद्र त्याची आखणी करीत असते. आज दिल्लीतील दंगलीत ४२ जण मृत्युमुखी पडले आहेत. त्यामुळे याची जबाबदारी स्वीकारून अमित शहांनी देशाची माफी मागून बाजूला व्हावे, अशी मागणी देशभरातून होऊ लागली आहे. एकीकडे ट्रम्प आणि मोदी साहेब पंचपक्वाने खात आहेत आणि दुसरीकडे गोरागरिबांच्या शाळा जाळल्या जात आहेत आणि अंत्यात्रा निघत आहेत, हा विरोधाभास जगात कोणालाही पटलेला नाही. देशाचा चेहरा हा देशाची राजधानी असते. हा चेहरा विकृत करण्याचे काम अमित शहांनी केले आहे. मी अत्यंत जबाबदारीने पत्रकारांना सांगू इच्छितो की, त्यांचे हे पॅर्टन ते देशभरात चालवणार आहेत.

महागाई टोकावर आहे, बेरोजगारी टोकावर आहे, आर्थिक घसरण थांबता थांबत नाही. कुठल्याही प्रकारे यश न मिळालेले हे सरकार आपला चेहरा लपविणार कशाखाली? तर, तो जातीय दंगली भडकवून. जातीय दंगली भडकवून अमित शहा व मोदी

आपला चेहरा लपविण्याचा प्रयत्न करीत आहेत. मुंबईत आज उद्धव ठाकरे बसले आहत. त्यामुळे मुंबईत जे काही करण्याची मानसिकता भाजपची होती, पण मुंबईत आम्ही काहीही होऊ दिले नाही.

आम्ही या माध्यमाद्वारे संपूर्ण देशाला आवाहन करू इच्छितो की, एनपीआर, एनआरए, सीएएच्या विरोधात जी लढाई आहे ती कोणाही एका जाती-धर्माच्या विरोधात नाही. एनपीआर, सीएएमध्ये जर कोणाला फटका बसणार असेल तर तो म्हणजे, या देशातील हिंदू मागासवर्गीयांना! आज महाराष्ट्रात मुसलमानांची लोकसंख्या ८० लाख आहे. पण, भटक्या, विमुक्तांची संख्या दोन कोटी आहे. हे दोन कोटी लोक

वेळी साहेबांनी मला संधी दिली, त्या त्या वेळी मी त्या संधीचे सोने केले. साहेबांनी मला गृहनिर्माण खात्याची जबाबदारी दिली आहे. मला तुमची साथ हवी आहे.

मला नवाब मलिक साहेब मुंबईचा दौरा करायचाय, असे सांगत होते. दौरा कधी करायचा, कसा करायचा हे तुम्ही ठरवा. मी तुमच्याबरोबर येण्यास तयार आहे. हक्काचा मंत्री म्हणून तुम्ही मला घेऊन जा. मी तुमच्याबरोबर मुंबईच्या कोणत्याही कानाकोपच्यात यायला तयार आहे. आपण गोरगरिबांची सेवा करूया. लोकांच्या मनात आपोआप आपल्याबद्दल आस्था निर्माण होईल. मुंबईत अनेक मोकळ्या जमिनी आहेत. आपण सगळीकडे ३०० चौरस फुटाची घरे मुंबईकरांसाठी बांधतो

कुठे जाणार हा प्रश्न आम्ही तर विचारतोच आहे. पण, उद्धव ठाकरे साहेबाही विचारत आहेत. ही मुसलमानांची लढाई नसून सगळ्या भारतीयांची लढाई आहे. त्यामुळे डॉ. बाबासाहेब आंबेडकरांचे संविधान वाचवायचे गोळवलकरांचे विचार या ठिकाणी हा प्रश्न येऊन थांबणार आहे.

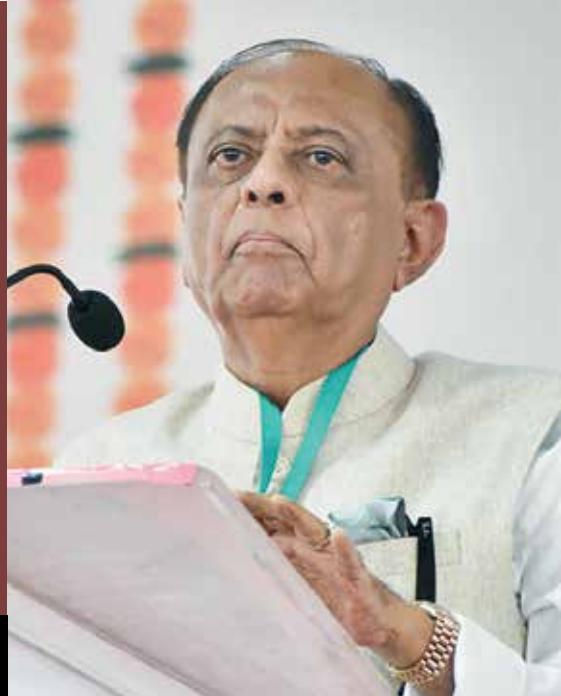
आज मुंबईचा विकास करताना माझ्याकडे जे खाते आहे, त्याचा व मुंबईचा फार जवळचा संबंध आहे. मुंबईच्या मराठी माणसांना, परप्रांतियांना मी नेहमी सांगतो की, मुंबईची अशी माती आहे की, त्या मातीला कुठल्याही घामाचा स्पर्श झाला तर, ती फुलते. त्याला पोटाला अन्न मिळते. मुंबईत कधीच कोणी उपाशी राहात नाही. राष्ट्रवादी काँग्रेसचे सर्वेसर्वा असलेल्या पवार साहेबांनी त्या मुंबईत चाळीत राहणाऱ्या जितेन्द्र आळ्हाडला चाळी बांधण्यासाठी गृहनिर्माण मंत्री केले इतके पवार साहेबांचे मन मोठे आहे. मला खात्री आहे, ज्या ज्या

आहोत, आज त्याची गरज आहे. पवार साहेबांशी बोलून, उद्धव ठाकरे साहेबांशी तसेच मंत्रिमंडळातील सहकाऱ्यांशी बोलून यावर अंतिम हात फिरवणार आहे. साहेबांनी माझ्यावर जे प्रचंड मोठे काम सोपविले आहे, त्यांचे स्वप्न पूर्ण करण्याची जबाबदारी माझ्यावर आहे. कार्यकर्ते म्हणून तुम्ही आता कामाला लागा. कार्यकर्ते म्हणून तुम्ही-आम्ही मिळून, हातात हात घालून झोपडपट्टीत घुसलो, म्हाडाच्या कॉलनी घुसलो तर, २०२२ साली मुंबई महापालिकेत ३५ पेक्षा जास्त मिळवून मोठा पक्ष बनण्याचे काम तुम्हाआम्हाला करायचे आहे. नवाब मलिक साहेबांच्या नेतृत्वाखाली २०२२ साली मुंबईचा महापौर बनविण्यात आपली महत्वाचीच भूमिका असली पाहिजे, ही पवार साहेबांची जी भूमिका आहे. त्यासाठी आपण नवाबभाईच्या हातात हात घालून त्यांना साथ देऊ या!

■ ■ ■

मुंबईतून २०२२ मध्य भाजपला सतेबाहेर फेकून देण्याचा ठाम निर्धार हवा

अँड. माजिद मेमन

ही गोष्ट सत्य आहे की, महाराष्ट्रातील महाविकास आघाडीने सत्तेवर येऊन शंभर दिवस पूर्ण केले आहेत. या शंभर दिवसांत महाराष्ट्रात स्थैर्य दिले. इतक्या मजबूतीने महाराष्ट्रातील जनतेचे मन त्यांनी जिंकले. या सरकारचे तीन घटक पक्ष आहेत, त्यात राष्ट्रवादी काँग्रेस, शिवसेना व काँग्रेस! अशा प्रकारे, भाजपला सतेपासून दूर ठेवण्यात यश मिळाले. भाजपने लोकांच्या मनात द्वेष व भीती निर्माण करण्याचे काम केले. महाविकास आघाडीला सत्तेवर येऊन तीन महिने झाले आहेत. आज मुख्यमंत्री शिवसेनेचे असेले तरी, हे सर्व घडवून आणण्यामध्ये सर्वांत मोठे योगदान जर कोणाचे असेल तर, ते म्हणजे आपले आदरणीय नेते शरद पवार साहेब यांचे आहे.

महाराष्ट्रात भाजपला हटवून सरकार स्थापन झाले, त्याचे एक महत्त्वाचे कारण म्हणजे, संपूर्ण देशात भाजपविरोधी वातावरण निर्माण होऊ लागले आहे. प्रफुल पटेल यांनी मध्यांशीच सांगितले की, दिल्लीच्या निवडणुकीत ७० पैकी ६२ जागा आम आदमी पार्टीने जिंकल्या. भाजपने पंतप्रधानांसह सर्व मंत्री व खासदारांना निवडणूक प्रचारात उतरवले होते. इतकी मोठी ताकद व शक्ती पणास लावूनही भाजपच्या फक्त पाच जागा मिळू शकल्या. आगामी २५ वर्षांत भाजप दिल्लीत पुन्हा सत्तेवर येऊ शकणार नाही. बिहारमध्येही निवडणुकीच्या संदर्भात आत्तापासूनच भाजपमध्ये घबराट निर्माण झाली आहे. आत्तापासूनच त्यांनी आमच्याआधीच सिटीफनशीप रजिस्टर,

लोकसंख्या रजिस्टर ठरावाद्वारे नामंजूर केले आहे. आमचे सरकार आगामी पाच वर्षांत चांगले काम करून लोकांचा विश्वास निश्चितपणे संपादन करेल. मुंबईच्या बाबतीत बोलायचे झाल्यास नवाबभाईंना मी खात्रीपूर्वक सांगू इच्छितो की, 'मिशन मुंबई-२०२२' साठी लहानात लहान कार्यकर्ते, पदाधिकाऱ्यांपासून मोठ्या राष्ट्रीय नेत्यांपर्यंत सर्व आमदार, खासदार आपल्या बरोबर आहेत. आपण पुढे वाटचाल करावी. आम्ही सर्व आपल्या पाठिंशी आहोत. प्रफुल पटेल यांनी म्हटल्याप्रमाणे २०२२ च्या मुंबई महापालिका निवडणुकीत आपले उद्दिष्ट हे किमान ५० जागा असेल व मुंबई महापालिकेत आपली ताकद वाढवेल. आज महाराष्ट्र विधानसभेत आमचे ५६ आमदार आहेत व आम्ही सतेत बरोबरीचे भागिदार आहोत. मला खात्री आहे, आमचे सर्व मंत्री, कार्यकर्ते उद्धव ठाकरे, अजित पवार व शरद पवार यांच्या नेतृत्वाखाली महाराष्ट्रातील जनतेच्या हिताचे कार्य करतील व जनतेचा विश्वास संपादन नक्की करतील. माणील सरकारने ज्या ज्या चुका केल्या असतील, त्या सर्व दुरुस्त केल्या जातील आणि २०२२ मध्ये भाजपला मुंबईतून बाहेर फेकून देण्याचा आम्ही ठाम निर्धार केला आहे. मला खात्री आहे की, आपली मुंबईत ताकद वाढेल. शिवसेना व काँग्रेसचे पाठबळ आपल्याला मिळेल आणि संघटीत ताकदीच्या जोरावर आपण निश्चितपणे चांगले काम करू.

■ ■ ■

जरी सत्तेत असलो तरी संघटनेच्या कामाकडे दुर्लक्ष नको

नामदार आदिती तटकरे

जेव्हा एखादा पक्ष सत्तेवर येतो, तेव्हा संघटना वाढविण्यासाठी आपल्याला खूप काही करता येते. पण, आपण सत्तेत जेव्हा येतो, तेव्हा लोक आपल्याकडे आपोआप येतील व ते टिकून अशी आपली मानसिकता झालेली असते. आपल्या पक्षाचे आधारस्तंभ पवार साहेबांनी पक्षाची स्थापना केली व आपण सलगा १५ वर्षे सत्तेत होतो. आपल्याकडे शहरी व ग्रामीण भागातून जनतेचा ओघ होता.

२०१४ पासून पाच वर्षे आपल्याला सत्ता नव्हती, त्या वेळी आपल्याला संघटनेचे खरे महत्त्व पटले. संघटनेची बांधणी कशी केली पाहिजे, याचा आपण विचार करू लागलो. सत्ता नसतानासुद्धा जी मंडळी पक्षासोबत राहिली तीच खरी पक्षावर निष्ठा ठेवणारी असतात. आज मी पवार साहेबांच्या आशीर्वादाने राज्य मंत्री असले तरी मी लोकप्रतिनिधी म्हणून पहिल्यापासून संघटना बांधणीला प्राधान्य दिले आहे. मुंबईत राहणारे गावाकडे ३० ते ४० हजार मतदार गावाकडे आणावे लागतात. त्यांच्याशी वर्षभर संपर्क हा ठेवावा लागतो. मुंबईत राहणाऱ्यांची जी मानसिकता असते, त्यानुसार गावाकडे लोकही मतदान करत असतात. अशा वेळेला मुंबईतील आपली संघटना अधिक मजबूत असणे आवश्यक आहे. आज जरी आपण सत्तेत असले तरी आवर्जून काही गोष्टीचा उल्लेख करावा वाटतो. आपण काम भरपूर करतो. १५ वर्षांत आघाडी सरकार होते त्या वेळी आपण

जी अनेक कामे केली, ती जनतेपर्यंत पोहोचविण्यात कार्यकर्ते म्हणून आपण कमी पडले. आज उद्वेष्ट ठाकरे साहेब, अजित दादा यांच्या नेतृत्वाखाली महाविकास आघाडीचे सरकार सुरु झाले तेव्हा काही गोष्टीचा उल्लेख करावा वाटतो. महाविकास आघाडी सत्तेवर आल्यावर पहिला निर्णय कोणता घेतला असेल तर, तो म्हणजे, २०२२ पर्यंत डॉ. बाबासाहेब आंबेडकर स्मारक पूर्ण करण्याचा. संघटना म्हणून, कार्यकर्ती म्हणून ही गोष्ट जनतेपर्यंत पोहोचविण्याची गरज आहे. मुंबईतील हेरिटेज वास्तु ज्या आहेत, त्यांचे संवर्धन झाले पाहिजे, असे आम्ही दादांकडे प्रस्ताव मांडला त्या वेळी दादांनी लगोच त्यासाठी १०० कोटीचा निधी मंजूर केला. ही गोष्ट देखील जनतेपर्यंत पोहोचली पाहिजे. आपल्या नेत्यांनी केलेली कामे जनतेपर्यंत पोहोचविणे हे आपणा सर्वांचे कार्यकर्ता म्हणून करत्व्य आहे. ज्या भागात आपण राहतो, त्या भागातील जनतेशी संपर्क ठेवणे गरजेचे आहे. दादांनी पक्षाच्या कार्यालयात आम्हाला आठवड्यातून एक दिवस द्यावा म्हणजे, आम्हाला महिलांचे प्रश्न सोडविण्यास मदत होईल. कारण, महिलांच्या प्रश्नांकडे द्यावे तितके लक्ष दिले जात नाही. मला एवढेच सांगायचे आहे की, जरी आपण सत्तेत असले तरी, संघटनेकडे दुर्लक्ष होता कामा नये. संघटना वाढविण्याची आत्ता आपल्याला चांगली संधी मिळाली आहे.

■ ■ ■

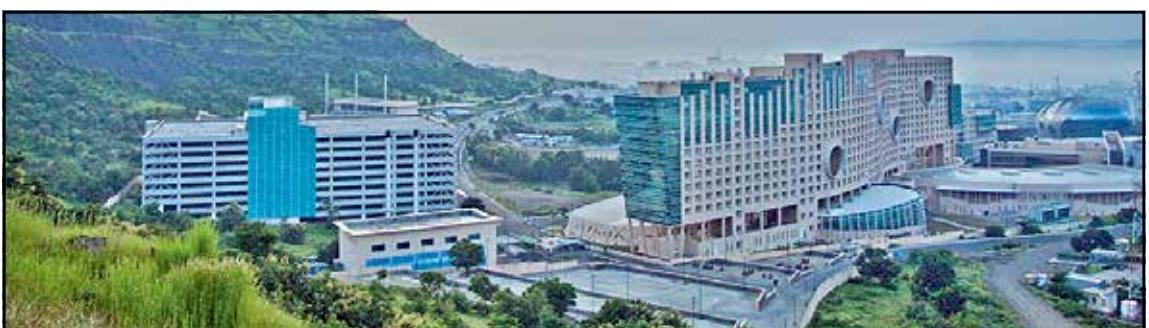
रोजगार निर्मितीसाठी पुण्याच्या धर्तीवर मुंबईतही 'आयटी पार्क' उभारावे

आ. किरण पावसकर यांचे उद्गार

उपमुख्यमंत्री म्हणून आम्हाला महिन्यातला एक दिवस इतर कोणत्याही प्रश्नासाठी नको, फक्त मुंबईकरांच्या प्रश्नांसाठी द्या आणि ते सगळे प्रश्न आम्ही मार्गी लावू. दादांनीही मुंबईसाठी एक दिवस देण्याचे मान्य केले. त्याबद्दल मी त्यांचे आभार मानतो. आपल्याकडे डॉक्टर सेल आहे, युवक सेल आहे, युवती सेल आहे, विद्यार्थी सेल आहे. या झोपडपट्टीतले अनेक प्रश्न काळापासून पडलेले आहेत. हैसिंगचे प्रश्न पडलेले आहेत. ३० - ३० वर्षे लोक ट्रॅक्शिट कॅपमध्ये राहात आहेत. हे सगळे जसे सेल आहेत, तसे मुंबईत ज्यांचा अभ्यास चांगला आहे, असा 'एसआरए'चा एक सेल बनवा. त्यामध्ये सर्व सदस्यांना घ्या. आपापल्या भागात एसआरएच्या जेवढ्या स्कीम अडकल्या असतील, त्याचा अभ्यास करा आणि ते प्रश्न घेऊन आपण मंत्रांकडे जाऊया! राष्ट्रवादीचा एसआरएचा जसा सेल असावा, तसा हैसिंगचाही सेल असावा. आणखी एक महत्त्वाचा प्रश्न अनेकदा दादांनी मांडला आहे. तो म्हणजे, पोलिसांच्या घरांचा प्रश्न! मुंबईच्या डबेवाल्यांसाठीही घरे निर्माण करा. डबेवाला हा

फक्त मुंबईत दिसतो. अन्यत्र कोठेही दिसत नाही. याचबरोबर मुंबईतील सर्वांत महत्त्वाचा प्रश्न राहिला, तो म्हणजे नोकरीचा! एके काळी मुंबई सर्वांना नोकच्या देत होते. आता तशी परिस्थिती राहिली नाही. पवार साहेबांनी ज्या प्रमाणे पुण्यात हिंजवडी आदि भागात आयटी पार्क आणून तरुणांना नोकच्या उपलब्ध करून दिल्या, त्याच धर्तीवर त्यांनी मुंबई किंवा नवी मुंबईत आयटी पार्क आणावे म्हणजे, २-३ लाख रोजगाराची निर्मिती होईल. आपले सरकार असेपर्यंत हे काम व्हावे अशी माझी विनंती आहे. आंध्र प्रदेश सरकारने स्थानिकांना नोकच्यात प्राधान्य देण्याचा निर्णय घेतला, त्यामुळे आज आंध्र प्रदेश कुठल्या कुठे जाऊन पोहोचला आहे. आंध्र प्रदेशाच्या धर्तीवर महाराष्ट्रात वर्षानुर्वर्षे राहणाऱ्या स्थानिकांना, मग तो कोणत्याही जातीचा, धर्माचा असो, त्याला नोकच्या मिळाल्या पाहिजेत. मुंबई ही रोजगार देणारी भूमी आहे. मुंबईची जागा आजपर्यंत कोणी घेतली नाही. नवीन रोजगार निर्माण करण्यासाठी काय करावे लागेल, याचाही विचार करावा लागेल.

मोर्दीना टक्कर साहेबच देऊ शकतात : नरेंद्र वर्मा

वास्तविक पाहता, मुंबईत राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाला एक व्यासपीठावर आणण्याची गरज होती. नवाब मलिक यांनी ते काम केल्याबद्दल मी त्यांचा आभारी आहे. आज महाराष्ट्रात महाविकास आघाडीचे सरकार आहे. या सरकारचे शिल्पकार आदरणीय पवार साहेब असून त्यांनी राजकारणात जो प्रयोग केला तो महाराष्ट्रानेच नव्हे तर, देशानेही कधी पाहिला नव्हता. महाराष्ट्रात महाविकास आघाडीचे सरकार आल्यानंतर सर्व कार्यकर्त्यांमध्ये एक प्रकारे उत्साहाचे वातावरण पसरले आहे. या उत्साहाचा, चैतन्याचा आपल्याला फायदा उठवायचा आहे. २०१४ मध्ये देशभर नरेंद्र मोर्दींची एक लाट आली होती, हे आपण सगळ्यांनी पाहिले. परंतु, २०१९ च्या

लोकसभा निवडणुकीनंतर, सरकारचा एक वर्षाचा कार्यकाळ पाहिला तर, असे दिसून येते की, नरेंद्र मोर्दींचा ग्राफ खाली येत आहे. महाराष्ट्र त्यांच्या हातून गेला. हरियाणात स्थानिक पक्षांना घेऊन त्यांनी सरकार स्थापन केले. झारखंडमधील त्यांची सत्ता गेली. दिल्लीच्या निवडणुकीत अमित शहांनी मोर्ठ्या आशेने निवडणुकीची सूत्रे आपल्या हाती ठेवली होती.

पण, तेथेही त्यांना दारुण पराभवाला सामोरे जावे लागले. महाराष्ट्रात पवार साहेबांनी महाविकास आघाडी सत्तेवर आणली. त्या नंतर, संपूर्ण देशात एक संदेश गेला की, आगामी काळात नरेंद्र मोर्दीना जर कोण टक्कर देऊ शकेल तर, त्याचे नाव आहे आदरणीय शरद पवार!

कार्यकर्त्यावरचे गुन्हे लवकर मागे घ्यावेत : निलेश भोसले

राष्ट्रवादी काँग्रेसमध्ये काम करीत असताना माझ्यावर राष्ट्रवादी युवक काँग्रेसची धुरा आली. त्या वेळची परिस्थिती अत्यंत बिकट होती. येथे संघटनेचे मोर्ठ्या प्रमाणावर संघटन नव्हते. संघटन नसताना माझ्याआधी राष्ट्रवादी युवक काँग्रेसचे अध्यक्षपद मोकळे होते. मध्यंतरीच्या काळात पक्ष जेव्हा सत्तेत नव्हता, त्या वेळी मुंबईतल्या वेगवेगळ्या विभागातून युवकांना जमा करणे व राष्ट्रवादी काँग्रेसला येथे स्थान मिळवून देणे, ही सगळ्यात मोठी जबाबदारी माझ्यावर होती. संघटनेसाठी अधिक वेळ द्यावा लागत असे. या मुंबईत राष्ट्रवादी युवक काँग्रेसची संख्या चांगली झाली पाहिजे, तरुणांना राष्ट्रवादी काँग्रेसचे आकर्षण वाढले पाहिजे आणि भविष्यकाळात या मुंबईचे भवितव्य घडवायचे असेल तर, आदरणीय पवार साहेबांनी ज्या पद्धतीने संपूर्ण महाराष्ट्रात काम केले, त्याच पद्धतीने मुंबईत तरुणांनी एकत्रित आले पाहिजे. या भावनेने नवाबभाईंनी माझ्यावर विश्वास ठेवला, त्यांच्या मार्गदर्शनाखाली आज मुंबईत राष्ट्रवादी युवक काँग्रेसची चांगली फळी निर्माण झाली आहे. आपल्याकडे सहा लोकसभा मतदारसंघ आहेत. त्याला आपण मुंबईत सहा जिल्हे म्हणतो. आपल्याकडे या सहाच्या सहा

जिल्ह्यात नेमणुका झालेल्या आहेत. २२७ पैकी काही अपवाद वगळता सर्व ठिकाणी आपण युवक संघटना सुरु केलेली आहे. कालपर्यंत आपले सरकार नव्हते. आज आपले सरकार आहे. लोकांच्या अपेक्षा वाढलेल्या आहेत. रोजगाराच्या अपेक्षेने आपल्याकडे जे युवक मोर्ठ्या संख्येने येत आहेत, त्यांना वेगवेगळ्या योजनांच्या माध्यमातून रोजगार उपलब्ध करून देण्याची गरज आहे.

नवाबभाईंना मी आणखी एक विनंती करेन की, माणील पाच वर्षांत आपले सरकार नव्हते तेव्हा या मुंबईत राष्ट्रवादी युवक काँग्रेसचा कार्यकर्ता नाक्यानाक्यावर जाऊन सरकारच्या चुकीच्या धोरणाविरोधात आंदोलन करीत होता, अशा अनेक कार्यकर्त्यावरती आंदोलनाच्या काळात गुन्हे दाखल झालेले आहेत. माझ्यावरतीदेखील केसेस दाखल झालेले आहेत. अशा प्रकारे, आंदोलनाच्यानिमित्ताने जे गुन्हे आपल्या कार्यकर्त्यावर दाखल झालेल्या आहेत, ते लवकरात लवकर मागे घेण्यात यावेत. यापुढील काळात आपल्याला मुंबईत नवाबभाईंच्या मार्गदर्शनाखाली काम करायचे आहे. युवक संघटनेची ताकद वाढविण्यासाठी त्याचा नक्की उपयोग होईल.

पवारांच्या विचारांची देशाला गरज : शब्दीर विद्रोही

हे शिबिर २०२२ मध्ये मुंबईला राष्ट्रवादीमय करण्यासाठी आयोजित करण्यात आलेले आहे. मुंबईतील जनतेशी संवाद करण्यासाठी, संपर्क ठेवण्यासाठी तसेच, त्यांच्या समस्या सोडविण्यासाठी घेण्यात आले आहे. आपल्या उपमुख्यमंत्र्यांनी स्पष्टपणे सांगितले आहे की, ते मुंबईसाठी महिन्यातून एक दिवस देतील. पक्षाचे काम वाढविण्यासाठीच त्यांचा हा निर्णय आहे. अलिंकडे देशातील वातावरण पाहून दादांनी सांगितले की, कोणत्याही अल्पसंख्याकाला किंवा कोणत्याही समाजाला, गोरगरिबांना घाबरण्याची आवश्यकता नाही. त्यांच्या हितास कोणत्याही प्रकारची बाधा येणार नाही, याची काळजी घेतली जाईल. सरकार त्यांच्या पाठिशी ठामपणे उभे आहे.

दादा, आम्ही हिंदुंच्याविषयी बोलत नाही की, मुसलमानांच्या बाबतीत बोलत नाही. आम्ही संविधानाविषयी बोलतोय. समतेची भाषा करतोय, भेदभाव मिटविण्याविषयी आम्ही बोलतोय. आम्ही हिंदुही आहे, मुस्लीमही

आहे, ईसाईही आहे, आम्ही भारतीय आहोत. आम्हाला संविधान वाचवायचे आहे, देश वाचवायचा आहे. महाराष्ट्रात महाविकास आघाडीचे सरकार आल्यापासून अल्पसंख्याक समाजाच्या मनात विश्वास निर्माण झाला आहे की, ही महाविकास आघाडी साम्प्रदायिक शक्तीना दूर ठेवू शकते. 'राष्ट्रवादीचा एकच नारा, भार्दीचारा रहे हमारा।' जर आपण देशाला प्रगतीपथावर

नेऊ इच्छित असाल तर, राष्ट्रवादी काँग्रेससारखा दुसरा पक्ष नाही, जो माणसातील माणुसकी जीवंत ठेवू शकेल. आज देशाला पवार साहेबांच्या विचारांची गरज आहे,

त्यांच्या नेतृत्वाची गरज आहे. शेवटी, मी एवढेच सांगेन, जर आपल्याला पक्ष वाढवायचा असेल तर, जनतेत जाऊन त्यांच्या सुखदुःखाशी समरस व्हा. देश वाचविण्यासाठी, संविधान वाचविण्यासाठी राष्ट्रवादी काँग्रेसच्या मागानि या, असे आवाहन मी या निमित्ताने करीत आहे.

■■■

प्रैनांची सोडवणूक हेच लोकसंपर्कचे माध्यम : सुरेखा पेडणेकर

'मिशन २०२२' हे डोळ्यांसमोर ठेवून आपल्याला कार्य करायचे आहे. महापालिकेचे जे विषय असतात, ते सर्वांपर्यंत पोहोचविणे गरजेचे असते. महापालिकेच्या कोणत्याही दवाखान्यात रक्त तपासणीसाठी १०० रुपये घेतले जात असताना आम्ही जेव्हा नायर हॉस्पिटलमध्ये जातो किंवा के.इ.एम.मध्ये जातो तेव्हा तेथे रक्त तपासणीसाठी शंभर रुपयांपासून एक हजार रुपयांपर्यंत घेतले जातात. अक्षरशः खाजगी रक्त तपासणी त्या ठिकाणी चालू असते. ही रक्त तपासणी महापालिका दवाखान्याच्या

नियमानुसारच झाली पाहिजे.

पवार साहेबांनी आपल्याला ५० टक्के आरक्षण दिले आहे. महिला या पुरुषांपेक्षा चांगले कार्य करू शकतात. महिला चुलीपर्यंत पोहोचू शकतात. महिला महिलांचे प्रश्न अधिक चांगल्या पद्धतीने सोडवू शकतात. लोकांचे प्रश्न सोडविणे हे लोकांपर्यंत पोहोचण्याचे माध्यम असते. आज महिला ज्या सक्षमपणे काम करीत आहेत, ते केवळ पवार साहेबांच्यामुळे!

■■■

एकत्रित निवडणूक लढळ्यास यश निश्चित : राशी जाधव

या शिविराच्या माध्यमातून 'मिशन मुंबई २०२०' ची पायाभरणी करण्याचे काम आपण करीत आहोत. मुंबई महापालिकेत आज आम्ही राष्ट्रवादी काँग्रेसचे ८ नगरसेवक आहोत. महाराष्ट्रात आज महाविकास आघाडी आहे. आपल्या सर्व कार्यकर्त्यांना अशी अपेक्षा आहे की, येणाऱ्या २०२२ च्या मुंबई महापालिका निवडणुकीत जर आपण एकत्रितरीत्या लढलो तर, निश्चितपणे आपल्याला या ठिकाणी यश मिळणार आहे. हे यश संपादन करण्यासाठी ही दोन वर्षे आपल्यासाठी अत्यंत महत्वाची आहेत. मुंबई महापालिकेचा जो आर्थिक डोलारा आहे, तो काही प्रशासकीय अधिकाऱ्यांच्या मार्फत खाली खेचण्याचा प्रयत्न केला जात आहे, याकडे आपण गंभीर्यांने लक्ष दिले पाहिजे.

आज मुंबई महापालिकेचा अर्थसंकल्प ३३ हजार कोटीवर आहे. आज मुंबई महापालिकेचे अनेक प्रकल्प होताना आपण पाहतो आहोत. त्यासाठी सल्ला फी म्हणून कोट्यवधी रुपये खर्च केले जात आहेत. या विषयाशी आमचा काय संबंध, असा विचार आपण करत असाल. पण, आपल्याला जर मुंबई महापालिकेचे नगरसेवक ब्हायचे असेल तर, आपला

मतदारसंघ जो आहे, आपल्या वार्डमध्ये एकंदरीत जी परिस्थिती आहे, ती जोपर्यंत आपण समजून घेत नाही, आपला वार्ड अध्यक्ष कोण आहे, तालुका अध्यक्ष कोण आहे, हे समजून घेत नाही, तोपर्यंत आपण मुंबई महापालिकेचे नगरसेवक होण्यास सक्षम ठरत नाही.

आज मुंबईत मोठमोठे प्रकल्प होत आहेत. कोस्टल रोड आहे, गोरेगाव लिंक रोड आहे असे अनेक प्रकल्प मुंबई महापालिका करीत आहे. आपण काय करायचे? या प्रकल्पामुळे जे प्रकल्पग्रस्त होत आहेत, त्यांच्या पुनर्वसनाचे काम व्यवस्थितरीत्या होत आहे की, नाही हे आपण पाहू शकतो. आपण हे जर केले तर, लोक आपल्याबरोबर राहतील. मुंबईत पाण्याची समस्या आहे. आपल्याला २४ तास पाणी मिळावे, असे लोकांना वाटते. त्या प्रश्नात लक्ष आपण घातले तर, लोकांचा विश्वास संपादन करण्यात मदत होईल. सांगण्याचे तात्पर्य असे की, जर आपण लोकांच्या बरोबर राहणे अत्यंत आवश्यक आहे आणि २०२२ मध्ये किमान ५० जागा जिंकण्याचा आपण जो संकल्प केला आहे, त्याच्या पूर्तीसाठी आपण कटीबद्ध राहूया!

■ ■ ■

मुंबई महापालिकेच्या सर्व शाळांमधून हवी बैरस्टची विनामूल्य बससेवा : डॉ. सईदा खान

मुंबई महापालिकेत राष्ट्रवादी काँग्रेसचे जे आठ नगरसेवक आहेत त्यापैकी मीसुद्धा एक नगरसेविका आहे. मी आपणास हेल्थ व एज्युकेशनच्या बाबतीत दोन शब्द सांगू इच्छिते. मी काय काय काम केले व त्याचा आपण कसा लाभ उठवू शकता हे आपल्याला सांगते. आपल्याला हेल्थची अधिकृतपणे ड्युटी असून ४ वैद्यकीय महाविद्यालये आहेत, १७ कैमिकल हॉस्पिटल, २८ मॅटर्निटी होम, दवाखाने आदिंच्या माध्यमातून आपणास वैद्यकीय सेवा पुरविली जाते. जेव्हा आम्ही २०१२-१३ मध्ये निवडून आलेले होतो तेव्हा

हेल्थ विभागाची स्थिती बिकट होती. पण, पक्षाने जी जबाबदारी सोपविली होती, ती पूर्ण करताना खूप आनंद व समाधान वाटत होते. मला सांगण्यास आनंद होतो की, मुंबई महापालिकेच्या कोणत्याही हॉस्पिटलमध्ये ५० ते १०० रुपयांत रक्ताची तपासणी केली जाते. महापालिकेच्या दवाखान्यात डॉक्टरांच्या कमतरतेमुळे रुग्णांना अन्य दवाखान्यात जाण्यास सांगितले जायचे ते आता कमी झाले आहे.

'मिशन मुंबई २०२२' राबविताना कोणकोणत्या ड्युटी या बंधनकारक आहेत, याची माहिती घेऊन त्याचा फायदा

आपल्या लोकांना कसा होईल, हे आपण पाहिले पाहिजे.

शिक्षणाच्या बाबतीत बोलायचे झाल्यास ‘शिक्षणाचा अधिकार’ या अंतर्गत प्राथमिक शाळा ही आठवीपर्यंत झाली आहे. मुंबई महापालिकेच्या प्रत्येक शाळांमधून डिजिटल कलासूरम करण्यात आलेले आहेत. आठवीपर्यंतचे शिक्षण आठ माध्यमांतून दिले जाते. त्यात मराठी, हिंदी, उर्दू, इंग्रजी, कन्नड, गुजराठी, तेलुगु आणि तमिळ भाषेचा अंतर्भाव आहे. विद्यार्थ्यांची संख्या दिवसेंदिवस घटत आहे, त्याची वेगळी

कारणे आहेत. मुंबई महापालिका २७ वस्तू देत असते. त्यात टिफीन, वॉटर बॉटल, दफ्तर आदिंचा समावेश आहे. त्या आपल्या पाल्यास पहिल्या दिवसापासून मिळतात की नाही हे पाहावे. जर मिळत नसतील तर, आमच्याशी संपर्क साधल्यास आम्ही त्यातून मार्ग काढू. बसची सुविधाही करण्यात आलेली आहे. जी मुले शाळेपासून दूर अंतरावर राहतात, त्यांना मुंबई महापालिकेने ‘बेस्ट’च्या माध्यमाने विनामूल्या सेवा उपलब्ध करून दिली आहे.

(पान ५ बरून)

ती त्यातून निर्माण होत नाही,

परिणामी जगातले देश स्वार्थी व विभक्त राहतात व त्यातून युद्धे घडतात, अशी टीका केली जाते. ही टीका खोटी आहे असे नाही. पण जग अजून राष्ट्रवादाच्या पुढे एक पाऊलाही गेलेले नाही. जगातील अनेक मोठमोठ्या नेत्यांनी आंतरराष्ट्रीय संघटना स्थापून आणि मानवधर्माची तत्वे सांगून जगाला युद्धाच्या खाईतून मुक्त करण्याचा प्रयत्न केलेला असला तरीही त्यात कोणालाही यश आलेले नाही. राष्ट्र या निषेहून जास्त व्यापक निष्ठा मानवी मनात रुजविण्यात अजून तरी कोणीही यशस्वी झालेला नाही. ब्रॉडरसेल, बर्नार्डशॉ, सी.ई.एम.जोड हे पंडितही जगच्छांतिवादी होते पण त्यांनाही युद्धकाळात आपली मते बदलून इंग्लंडच्या राष्ट्रवादाचे समर्थन करावे लागले. भारतातही विश्वधर्माचा पुरस्कार करण्यान्या जयप्रकाश नारायण यांना देखील बांगला युद्धाच्या वेळी आपले मत बदलावे लागले होते. पूर्वी सोविएट रशियाला देखील आंतरराष्ट्रवादाला तिलांजली देऊन राष्ट्रवादाचीच कास धरावी लागली होती. आज अमेरिका देखील राष्ट्रवादाचीच री ओढते आहे, फक्त बोलायची भाषा वेगळी आहे. सगळ्या जगाला माल विकून आपले मंडलिकत्व स्वीकारायला लावायचे हाच अमेरिकेच्या

राष्ट्रवादाचा गाभा आहे. अशा वेळी भारताने ‘राष्ट्रवाद’ हा शब्द सोडावा या म्हणण्याला किंतपत अर्थ उरतो? राष्ट्रवादामुळे जात, धर्म, भाषा, संस्कृती विसरून सर्व समाज एकजिनसी व एकरूप होतो आणि त्यातून राष्ट्राच्या मजबुतीला बळ मिळते असेच इतिहास सांगतो. मोदी-शहा या जोडगोळीला आणि हिंदूत्वाचा आग्रह धरण्यान्या भाजप,

राष्ट्रवादाची भावना हिताचीच

आर.एस.एस. व इतर हिंदूत्वादी संघटनांना या देशात हिंदूशिवाय असणारे अन्य धर्मिय आणि विशेषत: मुस्लिम समाजाचे लोक असणे सहनच होत नाही. त्यामुळेच तर भागवतांना राष्ट्रवाद नको आहे की काय? अशी शंका काही विचारवंतांनी देखील उपस्थित केली आहे.

थोर विचारवंत प्रा. नरहर कुरुंदकर

यांनी, “आज सर्वसामान्य जनतेमध्ये राष्ट्रवादाचे प्रमाण फार कमी आढळते ते वाढले पाहिजे आणि दुसरीकडे अन्यायाच्या, भेदाच्या जाणीवा चमत्कारिक रितीने वाढलेल्या दिसतात त्या कमी झाल्या पाहिजेत, पण या दोन्ही प्रक्रिया धर्मातीत लोकशाहीवरच्या मूलभूत निषेला बलवान करीत वाढल्या पाहिजेत, अशी वाढ म्हणजे भारताची राष्ट्रीय एकात्मता,” असे म्हटले आहे. कुरुंदकरांनी राष्ट्रवाद या संकल्पनेला जे महत्व दिलेले आहे ते कमी करून सरसंघचालकांना फक्त हिंदूत्वादच जोपासायचा आहे का? राष्ट्रवादाची भावना मनात प्रबळ असल्याशिवाय मजबुतीने राष्ट्रे उभी राहत नाहीत. इत्त्वाईल, जपान, चीन, क्युबा, व्हिएटनाम, जर्मनी ही राष्ट्र प्रखर राष्ट्रवादामुळेच जगात आज मजबुतीने उभी राहून अनेक क्षेत्रातली विकासाची दालने त्यांनी पादाक्रांत केली आहेत. आपल्यालाही देश म्हणून विकासात

जगात अग्रेसर राहायचे असेल तर राष्ट्रवादाची कास धरून व हातात हात घालून, एकमेकांच्या खांद्याला खांदा लावून, सर्व मतभेद विसरून एकजीवाने काम करावे लागेल. कामाची प्रेरणा राष्ट्रवादातूनच मिळते. त्यामुळे राष्ट्रवाद ही संकल्पना व शब्द विसरणे आपल्या हिताचे नाही याची जाणीव जनतेने ठेवायला हवी.

फडणवीस सरकारने केलेली काही कृत्ये दडविण्यासाठीच केंद्र सरकारने भीमा-
कोरेगावची दंगल व एल्गार परिषदेची चौकशी केंद्र सरकारच्या 'एनआयए' कडे दिली
असून राज्य सरकलाही ही चौकशी करण्याचा अधिकार आहे, असे राष्ट्रवादी काँग्रेस
पक्षाचे राष्ट्रीय अध्यक्ष शरद पवार यांनी १६ फेब्रुवारी २०२० रोजी जळगावच्या पत्रकार
परिषदेत सांगितले. त्या पत्रकार परिषदेचा हा वृत्तांत.

एल्गार परिषदेच्या कारवाईची चौकशी झाली पाहिजे

शरद पवार यांची मागणी

प्रश्न : केंद्राने भीमा कोरेगावचा तपास एनआयकडे सोपविला आहे. तर राज्याचे गृहमंत्री अनिल देशमुख यांनी एसआयटीमार्फत चौकशी होईल असे सांगितले आहे. यामागे सरकार पाडण्याचे घडयंत्र आहे की आणखी काय?

शरद पवार : कसं आहे, सरकारच्या वतीनं जे सांगितलं जातं आणि माझी भूमिका वेगळी आहे. भीमा कोरेगाव याच्यामध्ये जे काही झालं, त्याची चौकशी करण्यासाठी राज्य सरकारनं नेमलेल्या कमिशनमार्फत चौकशी चालू झाली. काही लोकांच्या मुलाखती घेतल्याचं दिसतंय. साधारणत: या सगळ्या प्रकरणामध्ये जे पाहायला मिळालं त्याच्यातनं समज-गैरसमज असा आहे, की म्हणजे याच्यात दोन भाग आहेत. एक म्हणजे भीमा कोरेगाव, येथे हजारो लोक जमतात. त्याची पार्श्वभूमी तुम्हाला माहिती आहे. १ जानेवारीला लोक तिथं जातात, नमस्कार करतात आणि वर्षानुवर्षे ते चाललंय. त्यात कधीही काही संघर्ष झाला

नाही. गेल्या काही वर्षापूर्वी काही लोकांनी आजूबाजूच्या खेड्यांमध्ये जाऊन उत्तेजक अशी भाषणं केली आणि त्याच्यातून कुटुा वाढेल अशा प्रकारची खबरदारी घेतली. त्याच्यासंबंधी शेवटी पोलिस खात्यानी केसेस केल्या. एक संभाजी भिडे नावाचा गृहस्थ आणि दुसरा मिलिंद एकबोटे नावाचा गृहस्थ आहे. हे प्रकरण वेगळं. यावेळेला त्याच काळामध्ये पुण्यातील शनिवार वाढ्याच्या समोर एक एल्गार परिषद नावाची परिषद भरवली होती. त्या परिषदेचा आणि याचा काही संबंध नव्हता. दिवस फक्त तो होता.

त्या परिषदेमध्ये सरकारच्या विरोधात बोलणारे विविध प्रकारचे विशेषत: साहित्यिक आणि तत्सम या लोकांचा त्याच्यामध्ये जास्तीत जास्त सहभाग होता. त्याच्यात लेखकही होते. त्यांनी सध्याच्या किंवा काही कारणाच्या परिस्थितीबाबत आपली नाराजी काव्य किंवा लेखातून मांडली. आता ढवळे नावाचे एक कम्युनिस्ट विचाराचे गृहस्थ

आहेत. त्यांनी त्यांची एक कविता वाचली. कविता मला शब्दशः आठवत नाही, पण कवितेमध्ये असं आहे, की एक दलित व्यक्ती संतापानं बोलतोय असं त्या कवितेचं स्वरूप आहे. तो आपल्या काव्यामध्ये असं म्हणतो, की एका गावात कुठं अत्याचार घडल्यासंबंधीची याला पाश्वभूमी आहे. तो असं म्हणतोय, की आमच्या आया-बहिणीवर त्याठिकाणी अत्याचार चाललेत, आता हे सहन करण्याची आमची शक्ती राहिलेली नाही आणि आता आम्ही सहनही करणार नाही. ज्या गावात हे होतेय, ते गाव बद्याची भूमिका घेतेय, त्या गावालाच आम्ही आग लावू, अशी कविता आहे ती. आता याच्यामध्ये पोलिसांनी गावाला आग लावू असं वाक्य काव्यात आल्यामुळे ही एक चिथावणी आहे आणि म्हणून मग त्याला अटक करून टाकायचं, असं 9-10 लोकांना अशाप्रकारे अटक करून आत टाकलं. त्याच्यात अनेक लोकं आहेत. त्यातले काही लोक हजर होते. काही लोक

हजर नव्हते. ही जी एलगार परिषद आहे, त्याचे अध्यक्ष होते जस्तीस पी. बी. सावंत. सुरीम कोटाचे न्यायाधिश. पण ते दुर्दैवानं आजारी पडल्यामुळं येवू शकले नाहीत आणि मग प्रकाश आंबेडकर अध्यक्ष झाले त्या परिषदेचे.

तर असं साहित्य त्याठिकाणी वाचलं, त्यावरून अनेकांना तुरूंगात टाकलं. आता माझं असं म्हणणं आहे. मी या सगळ्या केसेस तपासल्या. भीमा कोरेगाव प्रकरण वेगळं आणि एलगार परिषद ही वेगळी. आता एलगार परिषद म्हणजे कलावंतांनी, साहित्यिकांनी, कर्वीनी आपला संताप व्यक्त करणारी भाषणं केली, याचा अर्थ हा देशद्रोह आहे का? हा खरा प्रश्न आहे. त्याच्यावर देशद्रोहाचे कलम लावून तुरूंगात टाकलंय. त्याच्याविषयी मी बोलतोय. माझं म्हणणं असं आहे, की ही जी पोलिसांनी केलेली कारवाई आहे, त्याची चौकशी झाली पाहिजे. आता ही चौकशी कशी झाली पाहिजे, याविषयी मी मुख्यमंत्र्यांना पत्र लिहिलं, गृहमंत्र्यांना

पत्र लिहिलं आणि या सगळ्या गोष्टींची चौकशी स्वतंत्र अशा हायकोर्ट जजला नियुक्त करून या लोकांच्यावर जे काही खटले भरले आहेत, ज्या लोकांना अटक केलं आहे, ते योग्य आहे का हे तपासावं. योग्य असेल तर माझी हरकत नाही. पण याचा खोलात जावून तपास व्हावा ही माझी मागणी आहे.

एके दिवशी राज्याचे उपमुख्यमंत्री आणि गृहमंत्री यांनी केसेस केलेल्या पोलिस अधिकाऱ्यांना बोलावून घेतलं आणि त्यांना विचारणा केली. कारणांविषयी माहिती घेतली. आता या सगळ्या गोष्टींची चौकशी सुरु झाली असल्याचे त्यांच्या लक्षात आलं. पोलिस अधिकारी आणि मंत्री यांच्यातली ही चर्चा सकाळी 9 ते 11 या वेळेत झाली आणि तीन ते चार वाजेपर्यंत केंद्र सरकारनी ही केस आपल्याकडं काढून घेतली. माझं म्हणणं त्याच्यात असं आहे, की घटनेनं कायदा आणि सुव्यवस्थेचा अधिकार हा राज्य सरकारचा आहे आणि राज्यात घडलेल्या एखाद्या गोष्टीच्यासंदर्भाची राज्य सरकार चौकशी करत असताना ते संबंध प्रकरण एनआयएकडं देण, केंद्रानं आपल्याकडं घेणं याचा अर्थ त्यांना काही गोष्टी झाकायच्या आहेत, लपवायच्या आहेत. आणि हे झालं कधी? हे सगळे प्रकार झाले त्यावेळी राज्याचे मुख्यमंत्री देवेंद्र फडणवीस होते. त्यांच्या कालखंडात या सगळ्या गोष्टी झाल्या आणि याची जर चौकशी झाली तर यातून सत्य बाहेर येईल आणि ते कदाचित त्यावेळेच्या लोकांना सोयीचं नसावं म्हणून दिल्लीच्या लोकांनी त्यांच्या मदतीला

येत हे सगळं चौकशीं प्रकरणच काढून घेतलं. हे माझ्या मते योग्य नाही, अशी माझी तक्रार आहे. पण आता त्यांनी ताब्यात घेतलंय तर बघूया काय काय होतंय. याच्यात एकच आहे, की कायद्यामध्ये अशा प्रकारे केंद्र सरकारला चौकशी घ्यायचा अधिकार आहे. पण राज्य सरकारची संमती घ्यायची पद्धत आहे. इथे राज्य सरकारची संमती घेतली नाही. त्यांना अधिकार आहे हे मान्य आहे. पण राज्य सरकारलासुद्धा चौकशी करायचा अधिकार आहे. आज त्यासंदर्भातली बातमी आहे, यामध्ये खरं-खोटं माहिती नाही, पण राज्य सरकार चौकशी करण्याचा विचार करतेय. हे जर असेल तर ते कठेल. पण ज्या अधिकाऱ्यांनी एकंदर परिस्थितीचा चुकीचा अर्थ लावून ज्यांचा संबंध नाही, अशा लोकांच्यावर केवळ लिखाण केलं म्हणून त्यांच्यावर खटले भरणं आणि त्यांना आत टाकणं, गुन्हे दाखल करणं हे योग्य नाही. त्यासंबंधीची चौकशी झाली पाहिजे, असं माझं मत आहे.

प्रश्न : या संपूर्ण प्रकरणात राज्य सरकारमध्ये मतभेद असल्याचं पाहायला मिळतंय, त्याचं काय ?

शरद पवार : मी आता शुद्ध मराठीत सांगितलं, की एनआयएकडं तपास सोपवण्याचा अधिकार केंद्र सरकारला आहे, तो त्यांना द्यावा लागेल. याच्यामध्ये गृहमंत्र्यांनी आपली वेगळी भूमिका जाहीर केली, त्याचं मत असं होतं, की केंद्र सरकारनं आम्हाला कारणं द्यावीत. महाराष्ट्र पोलिस कमी पडतायंत का. केंद्रानं जी भूमिका घेतली आहे ती बरोबर

नाही. मुख्यमंत्र्यांचं म्हणणं असं आहे, की त्यांना अधिकार आहेत. केंद्रानं जो निर्णय घेतला तो योग्य नाही, पण त्यांना अधिकार आहे. अधिकार असेल तर त्याला आव्हान देता येणार नाही, ही वस्तुस्थिती आहे. मुख्यमंत्र्यांचं म्हणणंही चुकीचं नाही.

प्रश्न : अर्थसंकल्प, दिल्ली विधानसभेचा निकाल आणि शाहीनबाग हे तीन मुद्दे परस्पर आहेत. हे सरकारचं अपयश झाकण्याचं घडयंत्र आहे का? तुम्ही त्याकडं कसं पाहता.

शरद पवार : दिल्ली विधानसभेच्या निवडणुकीत लोकांनी जो काही कौल दिला, त्यावरून एक चित्र स्पष्ट होतंय, की ज्या दिल्ली शहराने मागील लोकसभा निवडणुकीत सर्वच सर्व जागा भारतीय जनता पक्षाला दिल्या, सर्व जागा भाजपच्या आल्या होत्या, आज त्याच दिल्लीच्या लोकांनी विधानसभेला भारतीय जनता पक्षाला कौल दिला नाही. याच्यावरून हे स्पष्ट होते, की नरेंद्र मोदी, अमित शहा या लोकांच्या हुक्मशाहीवर लोकांनी मतदानाच्या माध्यमातून आपली नाराजी व्यक्त केली आहे. दिल्लीच्या विधानसभा निवडणुकीत दिल्लीने आपली सर्व ताकद लावली होती. सर्व दिग्णज नेते, ज्या राज्यांत भाजपचे सरकार

आहे, तेथील मुख्यमंत्री, मंत्री प्रचाराला उतरविले होते. एखाद्या छोट्या राज्यासाठी एवढ्या मोठ्या प्रमाणात प्रयत्न केल्याचे यापूर्वी मी कधी पाहिले नाही. भाजपने जवळपास 203 लोक निवडणुकीच्या कामाला लावले होते. जेवढे मंत्री होते, तेवढेच माजी मंत्री होते, माजी मुख्यमंत्री होते, सर्वांना जबाबदारी दिली होती. पार्लमेंटच्या दोन्ही सभागृहात आज भाजपचे 250-300च्या आसपास लोक आहेत, या सर्वांना यामध्ये काही ना काही जबाबदारी दिली होती. अरविंद केजरीवाल आणि त्यांच्या मंत्रांवर सर्व लक्ष केंद्रीत केले होते. दुसरी गोष्ट म्हणजे सांप्रदायिक फूट पडली जाईल अशा प्रकारच्या प्रचाराची रणनिती आखली. हिंदू-मुस्लिम यांच्यामध्ये संघर्ष कसा निर्माण होईल, अल्पसंख्याकांच्या विरोधात वातावरण कसे निर्माण करता येईल आणि या माध्यमातून बहुसंख्याकांना उत्तेजित करून याचा फायदा आपल्याला कसा मिळवता येईल याकडे लक्ष दिले गेले. एवढं सगळं करूनही आठपेक्षा जास्त जागा जिंकता आल्या नाहीत. यावरून एक गोष्टी स्पष्ट होते, की भारतीय जनता पक्षाचा जो कट होता, त्याचा स्वीकार दिल्लीच्या जनतेने केला नाही.

दिल्ली एक वेगळे शहर आहे. दिल्लीत संपूर्ण

भारतातील लोक राहतात. पंजाबी असतात, हिंदी भाषक उत्तर प्रदेश वरै येथील लोक आहेत, महाराष्ट्रीय लोक आहेत. उत्तर भारत, दक्षिण भारत, बंगाली, मराठी अशा सगळ्या राज्यातले सगळ्या प्रकारचे लोक आहेत आणि त्यांनी जो निकाल दिला तो भाजपच्या विरोधात आणि केजरीवाल यांच्या बाजूने. एक लक्षात घ्या, की याठिकाणी मिनी इंडिया एकत्र आला आणि पुढे काय होईल याचा एक अंदाज यावरून आलेला आहे. त्यामुळे ही निवडणूक मला अतिशय महत्त्वाची वाटते. मी दिल्लीच्या जनतेला धन्यवाद देतो, की भलेही केजरीवाल यांना देशद्रोही किंवा अन्य काही म्हटले जात असेल, पण तुम्ही लोकांनी भाजपला वास्तवाची जाण करून दिली. तुम्ही गैरसमज निर्माण करण्याचा प्रयत्न करता आहात त्याचा लोक स्वीकार करत नाहीत.

प्रश्न : अर्थसंकल्पाविषयी काही सांगा?

शरद पवार : अर्थसंकल्पाविषयी सध्या चर्चा सुरु आहे. कारण या अर्थसंकल्पात कोणतेही एक असे क्षेत्र नाही, की त्यांचे समाधान झाले असेल. आज संपूर्ण देशात मंदी पाहायला मिळत आहे. सर्व सेक्टरमध्ये मंदी आहे. देशाच्या एक चतुर्थांश उद्योगांवर परिणाम झाला आहे. अशा काळात ज्यांच्या हाती सत्ता असते त्यांची जबाबदारी असली पहिजे, की देशामध्ये आपण गुंतवणुकीचे वातावरण कसे निर्माण करू शकतो. आणि जोपर्यंत इन्फ्रास्ट्रक्चर फील्ड आहे, समजा रस्ते बनवायचे असतील, इरिगेशनचा प्रोजेक्ट असेल, अशा वेगवेगळ्या क्षेत्रांमध्ये आपण जास्तीत

जास्त गुंतवणूक केली तरच अर्थव्यवस्थेला गती मिळण्याची शक्यता निर्माण होईल. या सरकारने यावेळच्या तसेच मागाच्या बजेटमध्येही गुंतवणुकीच्या वातावरणात सुधारणा होईल यासाठी कोणतीच पावले उचलली नाहीत आणि मंदी कमी करण्यासाठी जे प्रयत्न करायला पाहिजे होते, त्यावर अजिबात लक्ष दिले नाही. त्यामुळे या बजेटविषयी जी नाराजी होती मार्केटमध्ये ती वाढली आहे. याची किंमत सर्वसामान्य लोकांना मोजावी लागतेय.

प्रश्न : एकेकाळी जलगाव जिल्हा हा राष्ट्रवादीचा बालेकिल्ला समजला जात होता. आता राष्ट्रवादी सत्तेत असूनही पक्षातले काही अंतर्गत वाद मिटलेले नाहीत.

शरद पवार : मला इतकी काय माहिती नाही. मोकळेपणानं सांगायचं झाल्यास मी हल्ली फारसं बघत नाही. आमच्या पक्षाचे राज्याचे अध्यक्ष आहेत, इतर काही लोक आहेत, ते सगळं बघतात. मी काही त्यात बघत नाही. पण पुढच्या महिन्यात मी इथं येणार आहे. दिवसभर बसणार आहे आणि ही स्थिती समजून घेणार आहे.

प्रश्न : महाराष्ट्रात महिलांना जाळण्याचे प्रकार घडत आहे. कालच नाशिकमध्ये एका महिलेला जाळण्यात आले. महाराष्ट्राचे सरकार यासाठी काही पावले उचलणार आहे का?

शरद पवार : हे एकतर सरकारला विचारले पाहिजे. ही स्थिती सरकार कोणाचेही असले तरी महिलांवर अत्याचार किंवा हल्ला अशा घटना राज्याला शोभणाऱ्या नाहीत.

सरकार आपलं काम करेल, अधिक लक्ष घातले पाहिजे, पण जनतेनेही अशा परिस्थिती ज्याठिकाणी निर्माण होते, यामध्ये जे लोक सहभागी असतात, या लोकांना रोखण्याचे काम आपल्या सर्वांना मिळून करायचे आहे.

प्रश्न : काल एका कार्यक्रमात प्रोटोकॉलनुसार मुख्यमंत्र्यांचा पहिला सत्कार झाला पाहिजे. पण मुख्यमंत्र्यांनी तुमचा सत्कार करण्यास सांगितलं. हे कशाचं द्योतक आहे?

शरद पवार : हे काय फार महत्त्व देण्यासारखं नाही. मुख्यमंत्री हे मुख्यमंत्री. ते राज्याचे प्रमुख आहेत आणि त्यांचा सन्मान झाला पाहिजे. इथं थोडा प्रॉब्लेम असा आहे, की मुख्यमंत्र्यांचे वडील आणि मी मित्र होतो. लहानपणापासून त्यांना बघितलेलं आहे. त्यामुळं एक वेगळं नातं तयार होत असेल, दुसरं काही नाही.

प्रश्न : सूतगिरण्यांचं खासगीकरणाचा प्रयत्न सुरु आहे. तुम्ही मागे असं म्हणाला होता, की शेतकऱ्यांनी सूतगिरण्या चालवल्या पाहिजेत?

शरद पवार : त्याचं असं आहे, की आजच्या परिस्थितीत त्या पद्धतीनं कोअॅपरेशन होत नाही. एकेकाळी काम करणाऱ्या लोकांचा एक संच होता. तो राहिलेला नाही. महाराष्ट्रात कापूस आणि त्यासंबंधीच्या सेक्टरमध्ये काही राहिलेलंच नाही. शुगरमध्ये आहे, पण तेही कमी प्रमाणात आहे.

प्रश्न : एनआरसी आणि सीएएसंदर्भात महाराष्ट्राची भूमिका काय असेल?

शरद पवार : राष्ट्रवादी कॅंग्रेसच्या बाबतीत बोलायचं झाल्यास केंद्र सरकारने जे पाऊल उचलले आहे त्याच्या विरोधात आम्ही आहोत. पार्लमेंटमध्ये झालेल्या चर्चेत आम्ही आमची भूमिका मांडली. पार्लमेंटमध्ये वोटिंग झालं, आम्ही त्याच्याविरोधात वोटिंग केलं. हे आमचे धोरण आहे.

प्रश्न : भाजपने मध्यावधी निवडणुकीची तयारी सुरु केली आहे. मिशन लोटस संदर्भात राज्यस्तरीय बैठकीत चर्चा झाली?

शरद पवार : मध्यावधी निवडणुका होतील असं का बोललं जातं मला काही माहिती नाही. आज मोर्दांच्याकडं तीनशे-साडेतीनशे खासदार असताना जर त्यांना सरकार पाच वर्षे चालविता आले नाही, तर त्यांना मत मागायचा अधिकार काय राहणार आहे. त्यामुळं हा विषयच कुणी काढला मला काही माहिती नाही. कोणीही मध्यावधी निवडणुका वगैरे

काही घेणार नाही. मध्यावधीची चर्चा माझ्या मते निरर्थक प्रकारची आहे.

प्रश्न : राज्यात भाजप सातत्याने सरकार पडणार असं म्हणत आहे?

शरद पवार : भाजपचं एक असं वैशिष्ट्य आहे आणि ते आपण मान्य केलं पाहिजे, की आम्ही सगळे खेड्यापाड्यातले लोक आहोत. शेती वाडीची आम्हाला सवय आहे. आम्हाला ज्योतिष समजत नाही आणि हे ज्योतिष समजणारा जो वर्ग आहे तो बहुतेक भाजपमध्ये गेलेला दिसतोय. त्यामुळं ते सातत्यानं सांगत असतात, पण ज्योतिष अजून खरं झालेलं काही दिसत नाही. आणखी चार वर्षेही ते खरं होईल असंही दिसत नाही.

प्रश्न : भाजप सरकारने दीड लाख लोकांची कर्जमाफी केली, तर सध्याच्या सरकारने 2015पासूनच्या थकबाकीला माफी दिली. परंतु या कर्जमाफीमध्ये मागच्या कर्जमाफीत जे लोक राहिले गेले. जलगाव जिल्ह्यात सुमारे वीस हजार असे शेतकरी आहेत, की त्यांना दीड लाख भरता आले नाहीत म्हणून ते आजही थकबाकीदार आहेत. अशा थकबाकीदार शेतकऱ्यांना न्याय मिळेल का?

शरद पवार : असं आहे, की याची चर्चा पक्ष पातळीवर मला माहिती आहे, सरकारची मला माहिती नाही. पक्ष पातळीवर असं दिसतंय, की 86 टक्के लोकांना कर्जमाफीचा फायदा झालेला आहे. 14 टक्के लोक राहिले आहेत. ज्यांनी थोडीफार रक्कम भरली आहे, ते पात्र होवू शकले नाहीत. आणि दुसरी गोष्ट अशी आहे, की जी रक्कम दिली गेली आहे, पण काही पिकं अशी आहेत की त्याला फार मोठी गुंतवणूक करावी लागते. त्यामुळे ती रक्कम वेगवेगळी झाली. त्यामुळे ते अपात्र ठरले. आम्ही पक्षात अशी चर्चा केली, याचा खोलात जावून अध्यास करावा आणि यासंबंधीचा अंतिम निर्णय घ्यावा. मला असं कळलं, की मंत्रिमंडळानं दोन का तीन लोकांची कमिटी नेमली आहे आणि ती याच्या खोलात जावून यासंबंधीचा निर्णय घेण्याच्या मनस्थितीत आहे. हा निर्णय एका टप्प्यात होईल असं मला दिसत नाही. बजेटच्या उत्तरात काही गोष्टी स्पष्ट होतील. मार्चनंतर नवीन आर्थिक वर्षाला सुरुवात होईल त्यावेळेला काही लोकांना दिलासा दिला जाईल. या दोन टप्प्यांमध्ये जास्तीत जास्त राहिलेल्या लोकांचा प्रश्न सोडवल जाईल असा विचार आमच्याकडं चालू आहे.

■ ■ ■

बरेच दिवस लांबलेला कार्यक्रम आज होतोय, याचा मला आनंद आहे. हा कार्यक्रम घ्यावा आणि आपल्या वडिलांच्या नावाने एक उत्तम संस्था चालविली ती अधिक गतीने चालवावी, यासाठी आपण सर्वांनी निमंत्रीत केले होते. पृथ्वीराज यांनी वडिलांनंतर या संस्थेची उभारणी केली. आणि आपण रौप्य महोत्सवापर्यंत पोचलो. वैद्यकीय क्षेत्रातील हजारो जाणकार त्यांनी या संस्थेच्या माध्यमातून तयार केले. एक उत्तम प्रकाराची रुग्णसेवा करणारा वर्ग त्यांनी तयार केला. ती अत्यंत जमेची बाब आहे.

अण्णांचे आयुष्य हे समाजासाठी गेले. गुलाबरावांनी कांग्रेस पक्षात तर महत्वाची कामगिरी केलीच, राज्यात केली, तशी देशपातळीवरही केली. राज्यामध्ये ज्यावेळी ते सातत्याने 12 वर्षे होते, त्यावेळेसही त्यांचे त्या ठिकाणी योगदान होते. खन्या अर्थाने त्यांच्या कार्याचा ठसा कोठे उमटला असेल, तर तो महाराष्ट्राच्या सहकारी चळवळीत. त्या सहकारी चळवळीत एक नवीन विचार कसा येईल, त्या विचाराने कार्यकर्त्यांचा संच प्रेरीत झालेला कसा तयार करता येईल, याबाबत त्यांचे अधिक लक्ष होते.

सांगली, सातारा, कोल्हापूर, कन्हाड हा भाग सहकारातील जबरदस्त शक्तीसाठी ओळखला जातो. सांगलीमध्ये दादांनी संस्था उभ्या केल्या आणि गुलाबराव

महाराष्ट्राच्या सहकार चळवळीला नवी वैचारिक दिशा देण्याचे काम गुलाबराव पाटील यांनी आयुष्यभर निस्पृहपणे केले.

महाराष्ट्र राज्य सहकारी संघामार्फत ध्येयवादी व क्रियाशील कार्यकर्ते सहकार क्षेत्रात उभे करून आदर्श सहकारी संस्था कशा चालवाव्यात याचे असंख्य नमुने गुलाबरावांनी राज्यात उभे केले. त्यांच्या

निधनानंतर त्यांचे चिरंजीव पृथ्वीराज पाटील यांनी सांगली जिल्ह्यात गुलाबराव पाटील स्मृती ट्रस्टची स्थापा करून तिच्यामार्फत आरोग्य व सामाजिक सेवेच्या क्षेत्रात भरीव कार्य चालविले आहे.

ट्रस्टच्या स्थापनेला व सामाजिक कार्याला २५ वर्षे पूर्ण झाल्याबद्दल नुकताच एक भव्य कार्यक्रम सांगलीत संपन्न झाला.

त्याप्रसंगी प्रमुख पाहुणे या नात्याने खासदार शरद पवार यांनी केलेले हे भाषण.

कर्तृत्ववान व्यक्तीचे जाळे गुलाबराव पाटलांनी उभे केले

पाटलांनी कर्तृत्ववान व्यक्ती उभ्या केल्या. कर्तृत्ववान व्यक्तींचे जाळ उभं केले. महाराष्ट्रामध्ये महाराष्ट्र राज्य सहकारी संघ आहे, त्याचे मुख्यालय अजून पुण्याला आहे. ज्याच्यामध्ये सहकारी चळवळीत होणाऱ्या बदलाची नोंद घ्यावी, आवश्यकता असेल तिथे कायद्यात दुरुस्त्या करणे, त्या विचाराला वाहून घेतल्या कार्यकर्त्याची तयारी करून घेणे, त्यासाठी वर्ग चालवणे, असे अनेक उपक्रम त्या महाराष्ट्र संघामार्फत आजही चालवले जातात. त्या संस्थेला खन्या अर्थने प्रोत्साहीत करण्याचे काम गुलाबराव पाटलांनी केले. ते काम करण्याचे मोठे लोकांच्या नजरेसमोर नसेल, पण, तुम्ही सहकाराचा पाया घातला, याचा जर सखोल पाहणी केली, तर अशा पाया घालून काम करणाऱ्या कार्यकर्त्याची उभारणी करण्याचे काम हे गुलाबरावांनी आपल्या आयुष्यात केलेले होते. आणि म्हणून त्यांच्या पश्चात पृथ्वीराजने असा उचित कार्यक्रम हाती घेतला की, जो गुलाबरावांना अत्यंत समाधान देणारा आहे. त्यांची तीच इच्छा होती. सांगली जिल्ह्यामध्ये काही करा. कष्ट करा. लोकांच्या विश्वासास पात्र ठरा. आणि त्या विश्वासाला पात्र ठरण्याचे काम त्यांनी सहकार क्षेत्रात गेली 25 वर्षे केले.

आताच जयंतराव पाटील यांनी उल्लेख केला की, फार थोड्या मताने त्यांना या निवडणुकीत यश आले नाही. मी

मल्लिकार्जुन खरें व शरद पवार हे दीपप्रज्वलन करून समरंभाचे उद्घाटन करताना, शेजारी पृथ्वीराज पाटील

काही त्याच्या खोलात जाऊ इच्छित नाही मला सांगायला एक गोष्ट हवी की, आम्ही, आम्ही म्हजे राष्ट्रवादी आणि काँग्रेस, आम्ही खच्या अर्थाने प्रामाणिकपणाने एक असतो,

तर या ठिकाणी निवडणुकीचा निकाल वेगळा असता. कोणी काय केले आणि काय केले नाही, याच्या खोलात जाण्याचे काही कारण नाही. आमच्या कार्यकर्त्यांनी कष्ट केले. कोणी

कार्यक्रमावेळी पोलिसांना खुर्च्या द्या..

या कार्यक्रमाच्या बाहेरची एक गोष्ट मला सांगायची आहे, बाळासाहेब थोरात, विश्वजीत कदम जयंतराव पाटील यांना विशेषतः सांगायची आहे. या कार्यक्रमाचा आणि त्याचा काही संबंध नाही. मध्यंतरी मी तुमच्या गृहमंत्र्यांना एक पत्र लिहिले की, आम्ही लोकं अनेक कार्यक्रमांना जातो, तुम्ही जाता, आम्ही जातो. कधी कधी

वेळेपेक्षा उशिरा जातो. आम्ही गेल्यानंतर व्यासपीठाच्या बाजूला कमीत कमी दहा ते पंधरा कान्टेबल आणि दहा ते पंधरा पोलिस उभे असतात. आता या कार्यक्रमाची सुरवात 11 वाजता झाली. हे अकराच्या आधी आले असतील. अकरा वाजल्यापासून उभे आहेत. आता वाजलेत दोन वाजून पाच मिनीटे. आम्ही गेल्याशिवाय त्यांची सुटका नाही. त्यांना बसायला खुर्ची नाही. तासनतास उन्हात असतात. त्यात महिला कर्मचारी असतात. त्यांनाही तासनतास उभे राहावे लागते. साधी गोष्ट की, त्यांना खुर्च्या द्या. त्यात गृहमंत्र्यांना पत्र लिहिले आहे की, कार्यक्रमाच्या संयोजकांना पोलिस त्या ठिकाणी आवश्यकता असेल तर त्या कर्मचाऱ्यांच्या बैठकीची किमान खुर्च्या देण्याचे बंधन त्यांच्यावर टाका. तुम्ही बसताय, मी बसतोय, पण ते बिचारे तासनतास या ठिकाणी असतात. त्यामुळे हे चित्र आपण महाराष्ट्रात तरी बदलूया.

पृथ्वीराज पाटील हे पुण्यगुच्छ देऊन शरद पवार यांचे स्वागत करताना, शेजारी जयंत पाटील, अरुण लाड, मल्लिकार्जुन खर्गे व बालासाहेब थोरात.

कष्ट केले मला माहिती आहे. पण, काहींनी त्याच्या थोडा हातचा राखून काम केले. मी महाराष्ट्रात अनेक ठिकाणी पाहतो. आमचे अनेक सहकारी आहेत. त्यांना एक सवय लागलेली असते, माझ्या मतदारसंघात मी नसेल तर त्या ठिकाणी दुसरा कोणी येता कामा नये. पण, ही भूमिका घेतल्यानंतर संकटात येतो, हे मी महाराष्ट्रात पाहतो. मला माहिती नाही, इथं तसं काही घडलं की नाही.

गुलाबराव हे बिल्लारीकर म्हणून ओळखले जायचे. बिल्लारी हे त्यांचे गाव होते. शाहू महाराजांनी नवीन फीस घेण्याची खबरदारी त्या कालखंडात घेतलेली होती. ती दिशा दाखविण्याचे काम त्या ठिकाणाहून झालेले होते. तिथून कर्तृत्ववान व्यक्तींना संधी मिळाली आणि ते पुढे जीवनात यशस्वी झाले. गुलाबराव यांना जसं आम्ही जवळून ओळखतो, पण मी त्यांच्या कालखंडात एक ज्युनीअर कार्यकर्ता होतो. विधीमंडळात होतो. मंत्रीमंडळात होतो. कांग्रेस संघटनेते एक उंच स्थान त्यांचे होते. त्यामुळे त्यांच्याबद्दलचा एक अभिमान आम्हाला असायचा. असं कर्तृत्ववान व्यक्तीमत्व बिल्लारीत तयार झाल्यानंतर सहजिकच त्या गावासंबंधीची आस्था अनेकांच्या मनात होती. अनेक लोक तयार झाले.

महाराष्ट्रात एकेकाळी सिनेजगतात दिनकर द. पाटील हे नाव अत्यंत लोकप्रिय होते. त्यांनी अनेक उत्तम सिनेमे

काढले. त्यांचा एकेकाळी गाजलेला जयमल्हार नावाचा सिनेमा होता. त्या जय मल्हारचे वैशिष्ट्य की, त्यामध्ये ग. दि. मा यांनी काम केले. जयमल्हारमध्ये बाबूराव पेंढारकरांनी काम केले. जयमल्हारमध्ये चंद्रकांत मांढेरे यांनी काम केले. आणि जयमल्हारमध्ये हंसा वाडकरनी की, त्या काळातील सर्वांत मोठी नटी, असा उल्लेख केला जायचा, अशा एकेकाळच्या मराठीतील उच्च दर्जाच्या कलावंतांनी त्या जयमल्हारमध्ये काम केले. आणि त्या जयमल्हारचे श्रेय दिनकर द. पाटलांचे होते. त्यातील गाणी फार प्रसिद्ध होती. आणि गाणी गाजलेली होती. त्याकाळात अशी अनेक गाणी प्रसिद्ध झाली होती. त्यात दिनकर द. पाटलांचे कर्तृत्व होते. त्यांचे हे स्थान सिनेजगतातील होते. आणि ते बिल्लारीचे यांच्याच कुटुंबातील. अशा कुटुंबाबद्दलची आस्था आपल्या सगळ्यांमध्ये असेल तर काही चुकीचे नाही. त्या आनंदाने आणि आस्थेने आपण सगळे या ठिकाणी आलो आहेत. आपण या ठिकाणी आल्यामुळे गुलाबरावांबद्दलची जी श्रद्धा आहे, जी आस्था आहे, त्या आस्थेसंबंधीचे द्योतक या ठिकाणी बघायला मिळत आहे.

शिक्षणाच्या क्षेत्रामध्ये सांगली- मिरजचे फार मोठे योगदान आहे. अलिकडच्या काळात यांनी फार मोठे काम केले. पतंगरावांचा उल्लेख केला. पतंगरावांच्या कार्याची पताका महाराष्ट्राबाहेर दिल्लीमध्ये गेली. याचा आम्हाला

अभिमान आहे. दिल्लीमध्ये सेंट्रस हॉलमध्ये बसल्यानंतर आम्हाला फार जाच होतो. विशेषत: जून महिन्यात अनेक जण येतात आणि म्हणतात की, एक ॲडमिशन के लिए जगा बताईए भारती विद्यापीठ को. कोणाला मेडिकलला पाहिजे. कोणाला इंजिनिअरिंगला पाहिजे. एकदा पतंगरावांना फोन केला आणि म्हणालो, कशाला हा उद्योग केला. तुम्ही केला आणि आमच्या डोक्याला ताप झाला आहे. त्या लोकांना सांगून पटतच नाही. आम्ही तुम्हाला सांगितले की होईल. पण, त्यांना किती जणांचे सांगायचे. म्हणून मी कधी सांगत नसतो. पण, एका गोष्टीचा आपल्याला आनंद आहे की, लोकांना या ठिकाणी आपली मुलं पाठवावीत, आणि त्याच्यातून त्यांचे व्यक्तीमत्व घडेल, असा पालकांना

चालविण्याचा पृथ्वीराजचा आग्रह आहे. त्याला त्या काळात पतंगरावांचे मार्गदर्शन झाले. त्यांचे सर्व सहकारी त्यांच्या बरोबर जीवाभावाने आहेत. त्यामुळे मला खात्री आहे की, जे काम त्यांनी 25 वर्षात उतुंगपणे केले, आणि काही पिढ्या त्यातून तयार करून सामान्यांची रुणसेवा करण्याची खबरदारी घेणारे हे स्थान आपल्या संस्थेमार्फत निर्माण केले, त्यांची नोंद सामान्य रुणांमध्ये आणि त्यांच्या कुटुंबियांच्या अंतःकरणामध्ये कायम राहिल. याच्याबद्दल माझ्या मनात शंका नाही. आणि त्याच हेतूने आपण ते इथं उभं केले आणि वाटचाल केली. आता थांबायचे नाही. अजून पुढे कसे जाता येईल, नवीन नवीन जे तंत्र येतय, संशोधन येतय. त्याच्यामध्ये आपण कसे सहभागी होऊ शकतो. ही जी प्राचीन विद्या

समारंभाच्या अगोदर संस्थेच्या कार्यालयात अनौपचारिक गप्पा व जुन्या आठवणींमध्ये स्मलेले राष्ट्रवादीचे राष्ट्रीय अध्यक्ष व खासदार शरद पवार, कॉंग्रेसचे ज्येष्ठ नेते व महाराष्ट्राचे प्रभारी मल्लिकार्जुन खर्गे, खासदार श्रीनिवास पाटील, अरुण लाड, पृथ्वीराज पाटील, निपाणीचे माजी आमदार काकासाहेब पाटील आणि बेलगाव जिल्हा कॉंग्रेसचे अध्यक्ष लक्ष्मणराव चिंगले

असणारा आत्मविश्वास हा भारती विद्यापीठाने तयार केला. पतंगरावांनी केला. त्यांचा सहभाग या संस्थेमध्ये सुद्धा होता, याचा मला आनंद आहे.

पुण्याला हडपसरला साधना विद्यालय आहे. कर्मवीरांना काढलेले. तेथे पंतगराव होते. आणि सांगलीकर उगा भाव खातायेत. हा गडी आमच्या जिल्ह्यात वाढला. त्यातला भाग हा आहे की, त्यांनी तेथे शिक्षण म्हणून कामाची सुरवात केली. आणि इथं त्यांनी संस्थेचा पाया घातला. त्याचा आनंद आपल्या सगळ्यांना आहे.

हे विद्यालय, महाविद्यालय चांगल्या पद्धतीने

आहे, देशातून त्याची निर्मिती झाली, आणि ही जगाच्या अनेक देशात पोहचली. आज अमेरिकेत, जर्मनीत गेल्यानंतर तेथे आपल्या अधिक काम केल्याचे जाणवते. ही जी मूळ भारतीय पद्धती आहे, तिच्यावर आधारीत काम तुम्ही येथे करताय. याचे समाधान निश्चिपणाने आहे. त्यामुळे या रौप्य महोत्सवाचा आनंद आपण साजरा करूयात आणि इथून पुढे त्यांच्या ज्या काही नवीन संकल्पना असतील, त्यांच्या पाठिशी आपण उभे राहूयात, एवढेच सांगतो.

■ ■ ■

सांगली जिल्हा सहकारी बँक गुलाबरावांनीच वाढविली : जयंत पाटील

आपल्या गुलाबराव पाटील मेमोरिअल ट्रस्टच्या शैक्षणिक संकुलाला 25 वर्षे पूर्ण झाली. गेल्या 25 वर्षांमध्ये या शैक्षणिक संकुलाला पृथ्वीराज पाटील यांनी मेहनत करून बाढवले. त्याला आपण सर्वांनी साथ दिली. पृथ्वीराज पाटील यांनी केलेले काम हे कोणताही गाजावाजा न करता अतिशय उत्तम दर्जाचे होते. आणि म्हणून या स्पर्धेच्या जगात ते दिमाखात टिकले.

पृथ्वीराज पाटील यांच्यावर मागच्या विधानसभा निवडणुकीत कॅंग्रेस पक्षाने मोठी जबाबदारी टाकली. आणि अनेकांना वाटत होते की, फार अवघड आहे, अंतर पडेल. पण, मतं मोजल्यानंतर आमच्या लक्षात आले की, पाच-सहा हजारांचे अंतर होते. थोडासा जोर केला असता, तर गणित जमलं असतं. आणि आज पृथ्वीराज पाटील आमदार म्हणून आपल्या सर्वांच्या समोर उपस्थित राहिले असते. पण, अपयश ही यशाची पहिली पायरी असते. मला खात्री आहे की, पृथ्वीराज पाटील हे भविष्यात ही उणीच भरून काढल्याशिवाय राहणार नाही.

आदरणीय गुलाबराव पाटील साहेब यांचे महत्व

महाराष्ट्राला आणि खास करून सांगली जिल्ह्याला आहे. सांगली जिल्ह्यातील सांगली जिल्हा मध्यवर्ती बँक ही त्यांनी वाढवली, त्यांनी रुजवली. त्यांनी मोठी केली. त्या बँकेचे वैशिष्ट्य जे आज निर्माण झाले आहे, त्याचा पाया गुलाबराव पाटील यांनी घातला आहे. महाराष्ट्राचे प्रदेश कॅंग्रेस पक्षाचे अध्यक्ष म्हणूनही त्यांनी काम केले. कुठल्याही पद्धतीने कोणालाही टोचाणार नाही, पण सर्वांना बरोबर घेऊन जाणारे हे सहकारातील राजकारणातील हे एक नेतृत्व होते. गुलाबराव पाटील साहेबांच्या नंतर पृथ्वीराज पाटील यांनी त्यांच्या मातोश्रीचा आशीर्वाद घेऊन कामाला सुरुवात केली. आणि आज अतिशय दिमाखाने त्यांनी हे संकुल उभे केले. मला खात्री आहे की, पृथ्वीराज पाटील आणि त्यांचे सर्व सहकारी या संकुलाला अधिक चांगली दिशा देण्याचे काम करतील. किंबुना दिशा चांगली आहेच, पण मिरज-सांगली जिल्ह्यातील विद्यार्थ्यांना, महाराष्ट्रातील विद्यार्थ्यांना हे संकुल अतिशय चांगल्या पद्धतीने मार्गदर्शन करेन. मी पुन्हा एकदा पृथ्वीराज पाटील यांना शुभेच्छा देतो.

■ ■ ■

गुलाबरावमामाच्या ऋणात राहण्याची संधी मिळावी : श्रीनिवास पाटील

माझ्या सुरवातीच्या काळात बेनाडीशी संबंध आले. आदरणीय बाळासाहेब देसाई यांचा थोरला मुलगा जयसिंग यांच्या बरोबर मी राहिलो. त्यामुळे बेनाडीशी माझे संबंध आले. पृथ्वीराजने मला विनंती केली की, साहेबांच्या संमतीसाठी आम्हाला थोडी मदत करा. मी विषय काढला आणि साहेब हो म्हणाले की, मी हो म्हणालो आहे. ज्या माणसाने क्षणाचाही विलंब न करता आपल्या वरिष्ठाच्या, सहकार क्षेत्रात गाजलेल्या माणसाचे एक कॉलेज निघतंय म्हणून विलंब न लावता परवानगी दिली.

स्वर्गीय पतंगराव कदम यांनी त्यांना मदत केली. त्यांच्या ऋणातून उतराई होण्यासाठी नव्हे तर त्यांच्या ऋणात कायम राहण्यासाठी आदरणीय पतंगराव कदमांच्या नावाने एक मुक्त, स्वतंत्र, एक चांगले सभागृह की, ज्याच्यामध्ये उत्तम कार्यक्रम व्हावेत, त्याचे उद्घाटन साहेबांनी केले. या

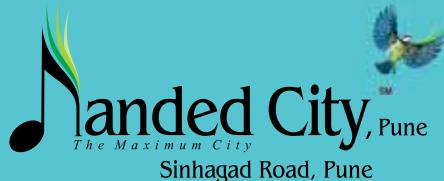

सभागृहात रम्य आठवणी आहे.

पृथ्वीराज यांच्यावर आपल्या सर्वांचे प्रेम रहावे, कारण तो आमच्या पेक्षा लहान आहे, पण कर्तवगार मुलगा आहे. आपण सर्वांनी त्याला मदत करावी. मामांच्या नावाने हे संकुल गेली 25 वर्षे सुरु आहे. त्याचा समारंभ आता होतोय. त्याचा आनंद व्यक्त करतो. पवारसाहेब व खर्गे साहेब आपल्या व्यग्र कार्यक्रमातून या ठिकाणी आले.

या सीमा भागामध्ये, कर्नाटक आणि महाराष्ट्राचा हा भाग आहे. तो एकमेकांना ओळखतो. दोन्हीकडचे आमदार आले. दोन्हीकडचे मंत्री आले. त्यामुळे कार्यक्रमाची शोभा वाढली. आम्ही सगळे या ठिकाणी आलो, त्याबद्दल आभार न मानता मामांच्या ऋणात राहण्याची आम्हाला संधी मिळावी, एवढीच प्रार्थना करतो.

■ ■ ■

A 700 Acre Mega Township on Sinhagad Road, Pune.

प्रत्येक घराला एक मन असतं. प्रत्येक शहराला एक व्यक्तिमत्व असतं.

आमच्या प्रत्येक घराचं मन आहे उत्साही, चैतन्यशील, आशावादी, जगण्याच्या ऊजेंने पुरेपूर भरलेलं, आणि आमच्या शहराचं व्यक्तिमत्व आहे अभिरुचिसंपन्न, सुसंस्कृत, सर्वसमावेशक, निसर्गप्रेमी आणि भविष्यसन्मुख. कारण आम्ही आहोत नांदेड सिटी, ७०० एकर्संचं अतुलनीय जग, जिथे आहे संपूर्ण कुटुंबाच्या आणि कुटुंबातल्या प्रत्येकाच्या सुखाचा, सुरक्षिततेचा, आरोग्याचा आणि आनंदाचा सखोल विचार.

आनंदी संकुल

कुटुंबासाठी प्रफुलित, प्रदूषणमुक्त पर्यावरण

- इको पार्क व ऑक्सिजनोन
- १३,२०० पेक्षा जास्त झाडांची लागवड
- १२० एकर्सीची हिरवाई

CBSE व ICSE शाळा

विद्यार्थ्यांसाठी प्रगतीशील वातावरण

- CBSE व ICSE बोर्डाच्या शाळा
- दर्जेदार शिक्षण
- वॉक-टू-स्कूल मॉडेल

जिमखाना

तरुणाईसाठी अगदी आदर्श सिटी

- सायकलिंग व जॉगिंग ट्रॅक्स
- २४,००० रुप्य. फूट जिम्नॅशियम
- क्रीडांगण-द स्पोर्ट्स कॉम्प्लेस (प्रस्तावित)
- विविध खेळांच्या स्पर्धा व कोरिंग

नांदेड सिटी, उत्साही मन आणि उमदं व्यक्तिमत्व यांचा देखणा मिलाफ!

A project by

Call: 020-67275300 / 1 / 2

CREDAI
PUNE METRO

www.nandedcitypune.com

info@nandedcitypune.com

An ISO 9001:2008, ISO 14001:2004, OHSAS 18001:2007 certified company.

केंद्र सरकारची भूमिकाच अशी आहे की, विरोधकांचा आवाजच बंद करायचा. त्यांना बोलूनच द्यायचे नाही. हे संसदीय लोकशाहीचे लक्षण नाही आणि या राज्यकर्त्यांना संसदीय लोकशाही पद्धती, पार्लमेंट, त्याचे डेकोरम या सगळ्या गोष्टींसंबंधी यत्किंचितसुद्धा आस्था नाही. जे

एकंदर प्रश्न मांडले जातात, ते कुठे तरी जातात. आज देशामध्ये प्रश्न काय? प्रश्न असा आहे, आज कुठल्याही गावामध्ये गेलात, खेड्यात गेलात तर, तरुण वर्गाची बेकारी हा अत्यंत महत्वाचा प्रश्न आहे.

मध्यंतरी, दोन-तीन महिन्यांपूर्वी मी बीडवरून नगरला चाललो होतो. बीड आणि नगरच्या बॉर्डरवर एक गाव होते. तिथे काही तरुण मुले ओळीने बसली होती. साहजिकच त्यांची विचारपूस करावी म्हणून मी गाडी थांबवली. माझी गाडी थांबलेली पाहून त्यांनाही आश्चर्य वाटले. गाडी इथे का थांबली असेही त्यांना वाटले. कसं काय चाललेय म्हणत मी प्रत्येकाला त्याचे नाव विचारले. त्यांचे शिक्षण विचारले. सुमारे २०-२५ तरुण होते. त्या २५ पैकी २३ जण हे अर्धवर्ट शिक्षित किंवा शिक्षित होते. घरी कोणाची ४, कोणाची ६ एकर शेती होती. घरातील कोणीतरी शेती बघत होते. त्या तरुणांना 'तुम्ही काय करता?' असे विचारले असता, आम्ही बन्याच ठिकाणी नोकरीसाठी अर्ज केलेले आहेत, पण त्याचा काही उपयोग झाला नाही, बेकार आहे. त्यावर मी विचारले, "घरी कोणकोण आहे?" त्यावर तो

दिल्लीचा निकाल हे जनतेचे प्रातिनिधिक मत शरद पवार

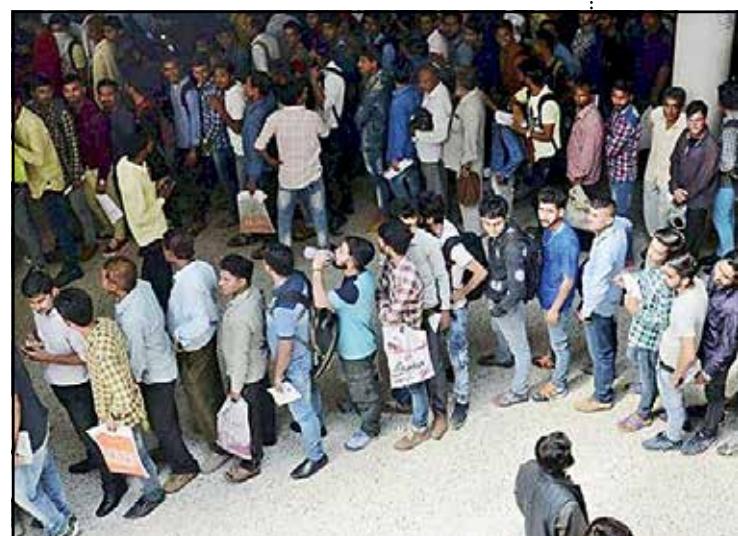
म्हणाला, “घरी आई-बडील आहेत. बहिणीचे लग्न झालेले आहे.” त्याला त्याचे वय विचारता तो म्हणाला, अड्डावीस! लग्नाचे काय? ही २२-२३ मुळे होती. पण, एकाच्याही घरी नोकरी करणारे तरुण नाही. तुमच्या लग्नाचे काय, असे विचारता मुळे म्हणाली, “साहेब, तुम्हाला खेरे सांगतो, आज मुलीचा बाप म्हणतो, प्रथम तुझी नोकरी दाखव. मग तुला छोकरी मिळेल. आज या मुलांना छोकरी मिळत नसल्याने त्यांची लग्ने व्हायची राहिलीत ही वस्तुस्थिती आहे. आज ही अवस्था आहे.

एके ठिकाणी एका महाविद्यालयातील मेळाव्यात प्रश्नोत्तराचा तास होता. मी त्यांना विचारले, “तुम्हाला चार वर्षांनी पदवी मिळेल. शिक्षण पूर्ण झाल्यावर पुढे काय करायचे ठरवले आहे? लग्नाचा विचार केलाय का? त्या संबंधी आई-बडिलांशी बोललात का?” त्यावर मुलांनी तसा अजून विचार केला नसल्याचे म्हटले. मराठवाड्यात असे चित्र आहे की, ज्या घरात मला लग्न करून जायचे आहे. सगळे आयुष्य काढायचे आहे, तिथे विशिष्ट पद्धतीचे राहणीमान येण्याची स्थिती निर्माण होत नाही, तोपर्यंत

राष्ट्रवादी काँग्रेसचे अध्यक्ष व ज्येष्ठ नेते शरद पवार यांनी १५ फेब्रुवारी २०२० रोजी जळगाव येथील राष्ट्रवादी भवनामध्ये पक्षाच्या कार्यकर्त्यांना बैठकीत मार्गदर्शन केले व केजरीवाल यांचा दिल्लीतील विजय हे देशाचे प्रातिनिधिक मत असल्याचे स्पष्ट करून लोकांची कामे केली तर, लोक आपल्याला पाठिंबा देतात, हे अधोरेखीत केले. याच भाषणात त्यांनी केंद्र सरकारच्या विविध धोरणांवर परखड टीका केली.

आम्हाला तिथे राहण्यात स्वारस्य नाही, असे मुली म्हणतात. आता मुलीही स्पष्टपणे बोलू लागल्या आहेत आणि त्यात काही चुकीचे नाही.

या सगळ्या गोष्टीमुळे आज नवीन नवीन प्रश्न आले आहेत. बेकारीचा प्रश्न आला. शेतीचा प्रश्न आला. पाणी

असेल तर ठीक आहे. नाहीतर, शेतीला काही अर्थ नाही. शेतीमालाच्या किंमतीचे प्रश्न आहेत. किंमती मिळल्या तर चांगली गोष्ट आहे. नाही किंमती मिळाल्या तर कर्जबाजारी! त्यामुळे घेतलेली सोसायटी परत करता येत नाही. कर्जमाफी केली. लोकांच्या अपेक्षा आणखी केली पाहिजे. सरसकट केली. दीड लाखांपर्यंत कर्जमाफी केली. (२ लाखांपर्यंत केली-श्रोत्यांमधून प्रतिसाद). त्यात वाढ करण्याची मागणी आहे. त्याच्यासाठी कमिटी नेमली. त्याचा निकाल यायचा आहे.

आता तुम्ही तुम्ही लक्षात घ्या. मी मंत्री असताना प्रथम कर्जमाफी केली. माझ्या नंतरच्या सरकारने हुबेहुब कॉपी केली आणि आता आलेल्या सरकारनेसुद्धा कर्जमाफीचे धोरण जाहीर केले. ठीक आहे. दुष्काळ पडला, पीक गेले.

नुकसान झाले. त्यामुळे शेतकरी कर्जबाजारी झाल्याने त्याला मदत करणे ही सरकारची जबाबदारी आहे. जर दोन वर्षांनी आपण कर्जमाफी मागितली तर, ते शेतीच्या धंद्याच्यादृष्टीने काही चांगले नाही. माझ्यासारख्याचा पार्लमेंटमध्ये हा आग्रह राहील की, माफी द्यायची नाही. माझ्या मालाला किंमत द्या. माझ्या खताची व्यवस्था करा. माझ्या पाण्याची व्यवस्था करा. माझे आई-वडिल थकलेले आहेत. त्यांचे आजारपण, त्यांच्या म्हातारपणाची काहीतरी व्यवस्था करा. आम्हाला कर्जमाफी नको. या गोष्टीची खरी गरज आहे. हे सगळे प्रश्न आणि या सगळ्या प्रश्नांत लक्ष घालण्याची भूमिका घेतली आहे. कर्जमाफी मागून चालणार नाही. अशा अनेक अडचणी आहेत. त्यातून आपल्याला पुढे मार्ग काढायचा आहे.

जळगाव येथील राष्ट्रवादी भवनामध्ये पक्षाच्या कार्यकर्त्यांना शरद पवार मार्गदर्शन करीत असून, त्यांच्या शेजारी (डावीकडून) अनिल भाईदास पाटील, गुलाबराव देवकर, अरुण गुजराथी, दिलीप वळसे पाटील, डॉ. सतीश पाटील, राजेंद्र देशमुख व रविंद्र पाटील.

आपण ग्रामीण भागाचा विचार करतो. राष्ट्रवादी पक्षाच्या कार्यकर्त्यांचे एक समस्या विभाग आहे. तेथे ९० टक्के ग्रामीण भागातले प्रश्न मांडतात. महत्त्वाचे प्रश्न असतात. त्यांच्या समान विचारांची प्रक्रिया ही ग्रामीण भागांची असते. पण, त्यांच्या हे लक्षात येत नाही की, महाराष्ट्रातील ५० टक्के लोक हे शहरात आहेत. हे ५० टक्के लोक मतदार आहेत. या ५० टक्के लोकांच्या प्रश्नातसुद्धा लक्ष घालण्याची आवश्यकता आहे. शहरांमध्ये मागासवर्गीय आहेत, अल्पसंख्याक आहेत, बेरोजगार आहेत, व्यावसायिक आहेत, छोटे व्यापारी आहेत. या सगळ्यांची काही ना काहीतरी दुखणी आहेत. पण, आमचा

कार्यकर्ता हा पेरणी झाली नाही, शेताला पाणी आले नाही...वरैरे गोष्टी सांगतो. पण, तो आपल्या तालुक्याच्या ठिकाणी किंवा जिल्ह्याच्या ठिकाणी असलेल्या छोट्या व्यावसायिकांचे दुखणे कधी मांडतो का? ते आपल्या डोक्यातच नसते. त्यामुळे ५० टक्के नागरी लोकसंख्येच्या प्रश्नातही लक्ष घालण्याची गरज आहे.

आता ते लक्ष कसे द्यायचे?...आता शिवसेना... ती आपली जोडीदार झाली आहे. मला शिवसेनेची फार खोलवर माहिती आहे. बाळासाहेब ठाकरे हे माझे मित्र! त्यांनी शिवसेना काढली, त्या काळामध्ये मी महाराष्ट्र युवक कॅंप्रेसचा अध्यक्ष होतो. त्या काळात मी सगळा महाराष्ट्र

फिरलो. त्या वेळी मी कांग्रेस पक्षाच्या कार्यालयातच जायचो. कधी हॉटेलवर गेलो नाही. मी कार्यकर्त्याच्या बरोबर जिल्ह्यात अनेक ठिकाणी गेलोय. तालुका-तालुक्यात गेलोय. असे एकही तालुक्यातले महत्वाचे गाव नाही, जिथे मी गेलो नाही. त्या वेळी पक्षाच्या कार्यालयामध्ये रोज बसायची पद्धत होती. मी लोकांच्यात जेव्हा कार्य करीत होतो, तेव्हा बाळासाहेब ठाकऱ्यांनी तरुणांना संघटीत करण्याचे काम केले. त्यांनी काय केले? प्रत्येक वार्डात त्यांनी शिवसेनेची शाखा काढली व त्या ठिकाणी शाखाप्रमुख नियुक्त केला. कोण केला? तर, त्या वार्डातला लोकांची कामे करणारा. नंतर, पक्षाच्या ऑफीसमध्ये मी मुंबईला राहायला गेलो. त्या वेळी खेर गल्लीत कांग्रेस पक्षाचे कार्यालय होते. आता त्याचे नाव काकासाहेब गाडगील मार्ग असे आहे आणि आम्ही तेथे राहायचो. या सगळ्यांची ठिकाणी ज्या गल्ल्या होत्या, त्या गल्ल्यांमध्ये गिरणी कामगार राहात होते. एकेका खोलीत १०-१० लोक राहात होते. सगळे गिरणीमध्ये काम करणारे कामगार होते. विशेषत: कोल्हापूर, सांगली, सातारा भागातील हे कामगार असायचे. त्या वेळी पक्षाच्या कार्यालयात बसायचो. एकदा सकाळी कार्यालयात एक भगिनी आली आणि म्हणाली, “साहेब, मी तुमच्याच जिल्ह्यातली आहे.” मी त्यांना काय काम आहे, असे विचारता त्या म्हणाल्या की, माझा मुलगा ९ वीत नापास झालाय. त्याला दहावीत बसवा. मी म्हटले, “९ वीत नापास झालाय आणि त्याला दहावीत बसवा? कसे बसवा? ते शक्य नाही.” त्यावर तुम्ही मनात आणलं तर सहज शक्य आहे, असे त्या म्हणाल्या. त्यावर मी स्पष्टपणे सांगितले की, ठीक आहे. मी काही सांगणार नाही आणि हे काही योग्य नाही. ३-४ दिवसांनी मी कोणत्या तरी दौन्यावरून परत कार्यालयात येत असताना, त्या भगिनी मला भेटल्या व म्हणाल्या, “माझे काम झाले.” त्यावर मी आश्चर्यनि म्हटले, म्हणजे?” त्या भगिनी म्हणाल्या, की मुलाला दहावीत घातले. मी म्हटले, “कसे घातले?” त्या म्हणाल्या, “आपल्या गल्लीत जो ‘दादा’ आहे, (त्या वेळी प्रत्येक गल्लीत एक ‘दादा’ असायचा) त्याच्याकडे मी गेले. दादा मुलाला घेऊन शाळेत गेले व मास्तरला म्हणाले, या मुलाला दहावीच्या वर्गात बसवा. दादांनी बसवा म्हणून सांगितल्याने मास्तर घाबरले व त्यांनी मुलाला दहावीत बसवले.

बाळासाहेब ठाकरे यांनी सुरुवातीच्या काळात शिवसेना जी वाढवली, तेव्हा त्यांनी प्रत्येक वार्डात असे

जे ‘दादा’ होते, त्यांना सन्मान दिला. या ‘दादा’ लोकांचे वैशिष्ट्य असे होते, कुणाच्या घरात लग्न निघाले, की हे ‘दादा’ सगळ्यात आधी मदतीला. कोणाच्या घरात मयत झाली, लगेच हे त्या ठिकाणी मदतीला. कोणाच्या घरी आजारी असेल, लगेच हे दादा मदतीला धावून जायचे. हे करत करत ते त्यांचे बाकीचेही धंदे करायचे. बेटिंग करायचे. गोरगरिबांना त्यांचा त्रास नसायचा. ते गरिबांना मदत करायचे. त्यामुळे त्या वार्डातील लोकांच्या अंतःकरणात त्यांना स्थान असायचे. बाळासाहेबांनी असे लोक उचलले व त्यांना शिवसेनेचे शाखाप्रमुख नेमले व त्यांना सन्मान दिला. मी चौकशी केली. आता नाव आठवत नाही. मी एका शाखाप्रमुखाला विचारले, “तुम्ही शाखाप्रमुख झाल्याने काय फरक झाला?” त्यावर तो म्हणाला, की, आमचे जे बाकीचे धंदे होते, तेव्हा पूर्वी आम्हाला पोलीस लोक फार त्रास द्यायचे. शाखाप्रमुख झालो तेव्हापासून पोलीस स्टेशनला येण्याची चौथी वेळ! आता पहिल्या सारखे कॉलरला धरून नेत नाहीत. आता मला ‘या, बसा’ म्हणतात. त्यानंतर आली महानगरपालिकेची निवडणूक! आणि त्या महानगरपालिकेच्या निवडणुकीत, १९६२-६३ ची गोष्ट आहे, निवडणुकीत शिवसेनेचे ७० नगरसेवक निवडून आले. सगळे असेच. त्यामुळे त्यांना आणखी एक प्रतिष्ठा मिळाली. त्यातून त्यांनी संघटनेची बांधणी केली. त्यानंतरच्या पुढच्या दहा वर्षांत या ‘दादा’ लोकांना बाजूला केले. दुसरे शाखाप्रमुख नेमले गेले आणि अशी पद्धत सुरु केली की, त्या त्या वार्डात शाखेचे कार्यालय उघडायचे, तेव्हा अट ही असायची की, सायंकाळी साडे पाच वाजता ऑफीस उघडल्यावर शाखाप्रमुखांनी तिथे रात्री दहापर्यंत थांबायचे व तेथे येणाऱ्या लहान थोर माणसाचे काम ऐकायचे. त्यात लक्ष घालायचे. त्याला मदत करायची. त्यातून त्यांनी पक्षाची बांधणी केली व त्यातून त्यांचे राज्य आले. मनोहर जोशी हे मुख्यमंत्री होते. आतासुद्धा आपल्या सगळ्यांच्या सहकायने त्यांचा मुख्यमंत्री झाला.

आता मी आपल्याला विचारतो, आपली ही वास्तू आहे. ही वास्तू....कोण आपले शहराचे अध्यक्ष आहेत, जिल्ह्याचे अध्यक्ष आहेत, तालुक्याचे अध्यक्ष आहेत. तालुका सोडा, आपल्या जळगाव शहराच्या अध्यक्षासाठी है ऑफीस उघडा. सामान्य लोकांना त्यांच्या कामासाठी जर यायचे झाले, त्यांना त्यांची तक्रार मांडायची असेल, त्यांचे प्रश्न सोडवून घ्यायचे असतील तर, राष्ट्रवादी कांग्रेसच्या

कार्यालयात जी व्यक्ती बसली आहे, ती व्यक्ती आपल्या कामात लक्ष घालेल, गरज पडल्यास कलेक्टर ऑफिसला फोन करेल, पोलीस खात्याला फोन करेल, संबंधीत खात्याला फोन करेल, अशी व्यक्ती तिथे आहे का? (यावर उपस्थित कार्यकर्ते होकारार्थी उत्तर देतात व कोण आहे ती व्यक्ती अशी विचारणा करता सर्वजण ‘भैय्यासाहेब’ यांचे नाव सांगतात.) अशी व्यक्ती असल्याची खात्री गावातल्या सर्वसामान्य माणसाला वाटली पाहिजे. माझ्यावर जर संकट आले, अडचण आली तर, मी कोठे जाऊ?, तर राष्ट्रवादीचे ऑफिस असे त्याला वाटले पाहिजे. आमच्याकडे अडचण

गैरफायदा घेणार नाही. त्यासाठी पक्षाचे कार्यालय हे जागरूक केंद्र असले पाहिजे. आपण काम करतो पण, ती वैयक्तिक असतात. आपण कोणी घरी आले, आपल्या संस्थेत आले तर, त्यांची कामे करतो. नाही असे नाही. पण, पक्षाचे नियमीत ऑफिस आपण चालवत नाही आणि त्यासाठी ही ऑफिसेस आपण चालविली पाहिजेत.

आपल्यातले पदाधिकारी, माझे पत्रव्यवहार बघितले तर, पदाधिकाऱ्यांनी पाठविलेल्या पत्रातून असे दिसून येते, गेल्या ५ वर्षांत आमचे फार हाल झाले. आता आपले सरकार आले आहे. तेव्हा मला अमूक अमूक कमिटीवर

ही झाली की, आमच्याकडे काम करणारे नेते आहेत. पण, आम्हाला त्यासाठी नेत्याच्या घरी जावे लागते. नेत्याची जी संस्था असेल, त्या संस्थेत नेत्याला भेटायला जावे लागते. राष्ट्रवादीच्या कार्यालयात ११ ते ५ या वेळेत बसणारा व सामान्यांची गान्हाणी ऐकून त्यांना मदत करणारा कोणी नेता असेल तर, त्याच्या सन्मानाची सभा घ्या. त्यासाठी मी येतो. सांगण्याचे तात्पर्य असे की, आपले कार्यालय हे नेहमी उघडे असले पाहिजे. त्या कार्यालयात जबाबदार व्यक्ती असली पाहिजे. कार्यालयात येणारी एखादी भगिनी, एखादा गरीब, एखादा अल्पसंख्याक किंवा कोणीही असो, त्याला सन्मानाने वागवले पाहिजे आणि त्यांना विश्वास वाटला पाहिजे की, इथे जर मी माझे गान्हाणे सांगितले तर, त्याचा कोणी

घ्या. तसं करायचं अजून काही ठरले नाही. पक्ष ठरवेल. अध्यक्षपदाच्या, संचालकपदाच्या नियुक्त्या आता एकाला नाही. त्याचे तीन वाटे करावे लागतील. त्या तीन वाट्यांपैकी आपला जो काही वाटा असेल, त्याची नुकतीच मिटिंग घेतली. मी पक्षाध्यक्षांना सांगणार आहे, की जिल्ह्यातील संघटनेतील जे पदाधिकारी आहेत, त्यांच्याकडून नावे घेऊन जे संघटनेच्या कामात जे लक्ष घालत आहेत, अशांच्या नावांची शिफारस तुम्ही करा. या पद्धतीने काम केले तर, जो करतो, त्याचा उत्साह वाढतो. म्हणून, आपल्याला कामाची पद्धत बदलायला पाहिजे व संघटना याला अधिक महत्त्व दिले पाहिजे.

आता केंद्र सरकारने काही नवीन कायदे केले आहेत.

त्यांनी परदेशातून या ठिकाणी जे लोक येतात, त्यांच्यासाठी कायदा केला. त्यात ख्रिश्चन आहेत, शीख आहेत, पारशी आहेत. पण, मुस्लीम नाहीत. असे का? पण, आजचे सरकार ते मानायला तयार नाही. हे योग्य नाही. देशाच्या ऐक्याला तडा जाईल, हे करायचे नाही.

आता नुकतीच दिल्लीत निवडणूक झाली. केजरीवाल तिसऱ्यांदा विजयी झाले. त्या निवडणुकीसाठी भाजपसाठी पंतप्रधान गेले. गृहमंत्री गेले. राज्याचे मुख्यमंत्री, माजी मुख्यमंत्री या सगळ्यांना तिथे पाठविले. सगळी ताकद लावली. केजरीवालवर नको नको त्या टीका केल्या गेल्या. त्यांना दहशतवादी म्हटले गेले. तरीही ते विजयी झाले. कशामुळे हे घडले? दिल्लीमध्ये करोलबाग म्हणून एक भाग आहे. करोलबागमध्ये मराठी लोक जास्त आहेत. निवडणुकीपूर्वी मी तिथे एका कार्यक्रमाला गेलो असता, तेथे सुमारे ५०० स्त्री-पुरुष मराठी लोक होते. मी त्यांना विचारले, “मते कोणाला देणार?” जे हुशार होते ते म्हणाले, की राष्ट्रवादीने उमेदवार उभा केला नाही. तुमचा असता तर, तुम्हाला दिली असती. एका बाईने सांगितले आम्ही ‘आप’ला देणार आहे. त्याचे कारण विचारता त्या म्हणाल्या की, माझे घरचे महिन्याचे वीज बिल ५७०/- रुपये येत होते. आता ३५ रुपये आले आहे. त्यांनी विजेचे दर कमी केले. त्यांनी पाणीपट्टीचे बिल कमी केले. तिथले लोक म्हणाले, इथल्या महापालिकेच्या प्राथमिक शाळा तुम्ही जाऊन बघा. इतक्या स्वच्छ इमारती तुम्हाला कुठेही बघायला मिळायच्या नाहीत. हे केजरीवालने करून दाखविले. आम्हाला आणखी काय पाहिजे? मुले चांगल्या शाळेत शिकली पाहिजेत,

वीज व्यवस्थित मिळाली पाहिजे. त्याचा खर्च कमी झाला पाहिजे. शुद्ध पाणी मिळाले पाहिजे. त्याचा खर्च कमी झाला पाहिजे. कुठल्याही सरकारी दवाखान्यात गेल्यावर डॉक्टरचे वागणे माणुसकीचे असले पाहिजे. त्याने रुग्णाकडे व्यवस्थित बघितले पाहिजे. आम्हाला बाकी काही नको आणि त्यामुळे त्यांना लोकांचा पाठिंबा मिळाला. लोकांनी मते दिली.

आणखी एक गोष्ट लक्षात ठेवायची. हे फक्त दिल्लीपुरते नाही. दिल्लीत सबंध हिंदुस्थान आहे. प्रत्येक राज्यातले ३० हजार, ४० हजार लोक आज त्या ठिकाणी राहतात. या सगळ्यांच्या मतांचा पाठिंबा भाजपच्या विरोधात केजरीवाल यांना मिळाला. याचा अर्थ हे देशाचे प्रतिनिधिक मत आहे, असा त्याचा अर्थ होतो.

या पद्धतीने जर आपण वागलो तर, लोक तुम्हाला पाठिंबा दिल्याशिवाय राहणार नाहीत, याची मला खात्री आहे. शहरातले असा किंवा ग्रामीण भागातले असा, हिंदू असा किंवा मुस्लीम असा, दलित असा, आदिवासी असा, आया-बहिर्णीपैकी असो की तरुण असो, या सगळ्यांच्या प्रश्नांत लक्ष घालणारे कोण? तर राष्ट्रवादी! हा विचार घराघरात जाईल त्या वेळेला आमचा एकच आमदार आला, हे मला ऐकायला मिळणार नाही. आपण मनापासून कार्य केले तर, राष्ट्रवादीला या जिल्ह्यात लोकांचा पाठिंबा नक्की मिळेल. लोकांचा आम्हाला पाठिंबा मिळेल. पण, आमचा लोकांना किती? हाही प्रश्न आहे. यासाठी आपल्या सगळ्या कामाची पद्धत बदलली पाहिजे. मार्च महिन्याच्या १०-१२ तारखेला इकडे येण्याचा व एक दिवसाचे शिबिर घेण्याचा माझा विचार आहे. एकदा सगळ्या कार्यकर्त्यांपुढे मोकळेपणाने

बसून कामाच्या जबाबदाच्या वाढून, त्या पद्धतीने संघटनेचे काम सुरु करण्यात येईल. मी तुम्हाला सांगतो, महानगरपालिका तुमच्या हातात पडल्याशिवाय राहणार नाही. फक्त त्या रस्त्याने जायची तयारी ठेवा. ती तयारी असली तर, माझी खात्री आहे, आमचे सगळे नेते मंडळी तुम्हाला साथ देतील. म्हणून त्या रस्त्याने जाण्याची आपण तयारी ठेवा, एवढेच मी तुम्हाला आग्रहपूर्वक सांगतो.

*Best
Compliments*

■ ७० मार्च २०२० ■ राष्ट्रगादी स्वाभिमानी आदार! राष्ट्रगादी विचार !!

दिल्ली दंगा

आकाश, नवी दिल्ली

एक चुणूक एक झालक!

दंगल पुरस्कर्त्यांना एक दंगा घडवून आणून ते काय करु शकतात याची चुणूक किंवा झालक दाखविण्याची इच्छा होती. ती त्यांनी दाखवली. परंतु मुस्लिम किंवा अल्पसंख्यक समाजाच्या विरोधातील निषेद्य व कृति याचे आंतरराष्ट्रीय पडसाद देखील मोठ्या प्रमाणात पडत असतात. त्याचा भारताच्या आंतरराष्ट्रीय प्रतिमेवर पडत असतो.

दिल्लीत सांप्रदायिक दंगल घडली. देशाच्या सुदैवाने आणि 'कुणा'च्या तरी दुर्दैवाने त्यांचा फैलाव इतरत्र झाला नाही. किंवा अद्याप झाला नाही असे महटल्यास अधिक संयुक्तिक ठरेल. यासंदर्भात असेही म्हणता येईल की ही एक चुणूक किंवा झळक होती. वर्तमान राज्यकर्ते काय करू शकतात याचा एक नमुना त्यांनी देशापुढे पेश केला आहे. त्यामुळे या दंगलीचे आकलन महत्वाचे आहे कारण यामागील शक्ति या देशात काय घडवू इच्छितात आणि त्यादृष्टीने कशी पावले टाकली जात आहेत हे लक्षात घ्यावे लागेल. विशेषत: विवेकी समाजाला याची माहिती आवश्यक आहे. अविवेकी आणि देशात सांप्रदायिक दंग्यांचा भडका उडल्यानंतर ज्यांच्या राजकारणाला फायदा मिळतो अशा शक्ति यामागे आहेत. आपण काहीही बेकायदेशीर केले तरी आपल्याला 'पाठबळ' आहे अशी खात्री असलेल्या शक्ति हे प्रकार करीत आहेत. दिल्ली दंगलीच्या निमित्ताने उपस्थित झालेले काही प्रश्नही तितकेच महत्वाचे आहेत. कायदा व सुव्यवस्था राखणाऱ्या यंत्रणांची भूमिका, न्यायसंस्थेची भूमिका, सरकार किंवा कार्यकारी संस्थेची भूमिका याबाबत अनेक प्रश्न उपस्थित झालेले आहेत. त्यांची समाधानकारक उत्तरे मिळणे सध्याच्या घडीला अवघड व अशक्य असले तरी सुजाण व सबुध्द - विवेकी समाज ती स्वतःच शोधल्याखेरीज राहणार नाही.

नागरिकत्व दुरुस्ती कायदा (सीएए), त्यातील पक्षपाती तरतुदी आणि त्या मालिकेत सरकार आणु पहात असलेले 'नेशनल पॉप्युलेशन रजिस्टर' (एनपीआर) आणि 'नेशनल रजिस्टर ऑफ सिटिझन्स' (एनआरसी) विषयक प्रस्तावित कायदे व त्याबद्दलच्या गंभीर शंका यावरून देशभरात ठिकठिकाणी आंदोलने सुरु आहेत. दिल्लीतील शहीनबाग येथे 'सीएए' लागू झाल्यापासून ठिय्या आंदोलन सुरु करण्यात आले आहे. महिलांनी यात पुढाकार घेतला आहे. अत्यंत सनदशीर मार्गाने हे आंदोलन सुरु आहे. या आंदोलनासाठी आंदोलक महिलांना दक्षिण दिल्लीतील या परिसरातील

एक वर्दळीचा रस्ता निवडला आहे. या रस्त्याच्या एका भागात त्यांचे हे आंदोलन अहिंसक व शांततापूर्ण रीतीने सुरु आहे. दोन महिन्यांहून अधिक काळ ते सुरु आहे. यामध्ये राज्यघटना, राज्यघटनेची उद्देशपत्रिका किंवा 'प्रिअँबल' यावर आधारित भाषणे व मागण्या, फलक यांचा वापर केला जात आहे. यामुळे सरकारी यंत्रणांमध्ये अस्वस्थता आहे. हे आंदोलन मोडून कसे काढायचे हा एकप्रकारे यक्षप्रश्नच वर्तमान राजवट व राज्यकर्त्यांना पडला आहे. शहीनबाग

आंदोलकांनी आंदोलन करतानाच त्यांची सरकारशी बोलणी करण्याची तयारी असल्याचेही जाहीर केले. यामुळे सरकारची आणखीनच पंचाईत झाली. परंतु एवढे होऊनही सरकारते कुणीही या आंदोलनकारी नागरिकांशी बोलण्यासाठी पुढाकार घेतला नाही. उलट देशाचे पंतप्रधान आणि गृहमंत्री हे दोघेही सर्वत्र जाऊन नागरिकत्व दुरुस्ती कायदा कसा

बरोबर आहे आणि तो मागे घेण्याचा प्रश्नच उटूभवत नाही हे सांगत राहिले. त्याचबरोबर या कायद्याला विरोध करणारे देशविरोधी असल्याचे नेहमीचे पालुपदही त्यांनी लावले. कोणत्याही लोकनियुक्त सरकारचे लोकांबरोबर संवाद साधण्याचे एक मूलभूत कर्तव्य असते.

सरकारचा एखादा निर्णय कितीही बरोबर असला आणि त्याबाबत समाजातील एका मोठ्या घटकाच्या मनात शंका असतील तर त्या दूर करण्याचे सरकारचे मूलभूत कर्तव्य

बोलणी करण्यात काहीच गैर नव्हते. परंतु अहंकाराने हे सरकार एवढे ग्रस्त आहे की त्यांना लोकशाहीतील एका लोकनियुक्त सरकारच्या मूलभूत जबाबदारीचे भानही राहिलेले नाही. अखेर एके दिवशी या देशाचे सर्वशक्तिमान गृहमंत्री उदार झाले आणि एका मुलाखतीत त्यांनी त्यांची या आंदोलनकाही लोकांशी बोलणी करण्याची तयारी असल्याचे सांगितले. दुसऱ्याच दिवशी आंदोलन करणाऱ्या महिलांनी त्यांना भेटण्याची तयारी करताच अशी कोणतीही भेट ठरली नसल्याचे जाहीर करून गृहमंत्र्यांनी चक तोंड लपविण्याचा पवित्रा घेतला.

सरकार आणि राज्यकर्त्यांच्या पातळीवरील ही निष्क्रियता चालू राहिली व किंबुना ती मुद्दाम आणि जाणीवपूर्वक

व जबाबदारी असते. परंतु ती जबाबदारी पार पाडण्याचे धाडस, तयारी हिंमत वर्तमान राज्यकर्ते का दाखवत नाहीत हे अनाकलनीय आहे. पंतप्रधान व गृहमंत्री हे स्वतःला सर्वसामान्यांपेक्षा वर समजतात ते ठीक आहे पण किमान त्यांनी त्यांच्या सरकारच्या प्रतिनिधींना तरी नेमून त्यांच्या मार्फत या सनदशीर मार्गाने आंदोलन करणाऱ्या लोकांशी

असावी असे आता स्पष्ट होऊ लागले आहे. दुसरीकडे या आंदोलनाच्या विरोधात व विशेषत: एक प्रमुख रस्ता अडविण्याच्या प्रकरणी काही सत्तापक्ष पुरस्कृत याचिका कोर्टात दाखल करण्यात आल्या होत्या. त्यावर सर्वोच्च न्यायालयात सुनावणी झाली. सर्वोच्च न्यायालयाने आंदोलन करण्याचा भारतीय नागरिकांना पूर्ण अधिकार असल्याचे मान्य केले व लोकशाहीत शांततापूर्ण आंदोलन हा नागरिकांचा अधिकाराच असल्याचेही मान्य केले. परंतु रस्ता अडविण्याने नागरिकांची अडचण होते आणि ती बाब ध्यानात घेण्याचे मतही न्यायालयाने नोंदविले.

त्याचबरोबर आंदोलन करणाऱ्या मंडळींशी बोलणी करून यातून मार्ग काढण्यासाठी त्यांनी दोन वरिष्ठ वकीलांची समिती नेमली. या वकीलांनी तीन दिवस या आंदोलक मंडळींशी बोलणी केली व त्याचा अहवाल न्यायालयास सुपुर्द केला पण त्यातून काही ठोस फलनिष्पत्ती झालेली नाही.

आंदोलक मंडळींनी रस्त्याचा बहुतांश भाग मोकळा केला मात्र निषेधाचे चिन्ह म्हणून अंशतः भागात ठिय्या आंदोलन चालू ठेवले आहे. न्यायालयाने हा पुढाकार घेतलेला असला तरी यासंबंधी काही मूलभूत प्रश्न निर्माण झालेले आहेत व त्याची चर्चा सुरु झालेली आहे. मुळात न्यायालयास मध्यस्थ नेमण्याची आवश्यकता का भासली ? जे काम कार्यकारी संस्थेचे म्हणजेच लोकनियुक्त सरकारचे असताना न्यायालयाने सरकाराला या आंदोलक मंडळींशी बोलण्याचे आदेश देण्याएवजी ती जबाबदारी स्वतःकडे घेण्याचे कारण काय ? इतर अनेक प्रकरणांमध्ये न्यायालये

सरकाराला तंबी देणे, आदेश देण्याचे काम करीत असतात. याच प्रकरणात न्यायालयाने ही जबाबदारी आपण होऊन स्वतःकडे घेण्याचे कारण काय ? संसदीय लोकशाही व्यवस्थेत संसद, सरकार व न्यायसंस्था या तिन्ही आधारभूत संस्थांच्या अधिकाराचे क्षेत्र निश्चित करण्यात आलेले आहे. राज्यघटनेत त्यासंबंधीच्या समतोलाचे निकष नमूद करण्यात आलेले आहेत. या तीन संस्थांनी परस्परांच्या अधिकारक्षेत्रात अतिक्रमण न करणे त्यात अभिप्रेत आहे. असे असताना कार्यकारी संस्थेच्या अधिकारक्षेत्र न्यायसंस्थेने प्रवेश करण्याचे कारण काय हा प्रश्न निर्माण होतो व तो अनुत्तरित आहे. असे असले तरी गेल्या काही वर्षात कार्यकारी संस्थेकडूनच किंवा कार्यकारी संस्थेच्या म्हणजेच सरकारच्या निक्रियतेमुळे किंवा राजकीयदृष्ट्या सोयीचा भाग म्हणून न्यायसंस्थेला कार्यकारी संस्थेच्या अधिकारक्षेत्र प्रवेश देण्याचे प्रकार सर्वांसपणे सुरु झाले. अनेक प्रकरणांमध्ये

न्यायालयाच्या देखरेखीखाली सीबीआयतर्फे तपासाची जी पृष्ठदत सुरु करण्यात आले ते याचे ठळक उदाहरण आहे. थोडक्यात परस्परांच्या अधिकार व कार्यकक्षेतील अतिक्रमणाचे प्रकार खपवून घेतले जात आहेत आणि त्यातून असमतोल निर्माण होताना आढळतो.

या परस्पर अतिक्रमणाचे आणखी एक उदाहरण याच दंगलींच्या निमित्ताने घडले. दिल्लीत दंगे आता घडले. परंतु त्यासाठीची वातावरणनिर्मिती करण्याचे काम सत्तापक्षाच्या नेत्यांकडून पृष्ठदतशीरपणे गेले काही दिवस सुरु होते. दिल्ली विधानसभा निवडणुकीच्या प्रचारारात नागरिकत्व दुरुस्ती कायद्यावरच भाजपने आपला प्रचार केंद्रित केला होता. त्यांच्यासाठी दिल्ली महानगराच्या प्रगती व विकासापेक्षा नागरिकत्व दुरुस्ती कायदा, राममंदिर आणि भारत विरुद्ध पाकिस्तान, हिंदू विरुद्ध मुसलमान, राष्ट्रवाद, देशद्रोही शक्ति हे मुद्दे अधिक महत्वाचे ठरले. आंदोलन करणाऱ्यांना

करतील असे उद्गार काढले. गिरिराजसिंग यांनी तर थेट आंदोलन करणारे पाकिस्तानी हस्तक असल्याचे म्हणून टाकले. यातून दिल्लीत अल्पसंख्याक समाजाच्या विरोधात एक वातावरण निर्माण करण्यात आले. परंतु शहीनबागेतील आंदोलनात बदल झाला नाही किंवा मुस्लिमांनी या चिथावण्यांना बळी न पडण्याचे धोरण स्वीकारले. आपले 'उपाय' असफल ठरत असल्याचे पाहून त्यामागील शक्ति अस्वस्थ झाल्या. भाजपचे स्थानिक नेते कपिल मिश्रा यांनी (त्यांनी दिल्लीची निवडणूक लढवली पण ते हरले) यांनी गोकुळपुरी, मौजपूर या दिल्लीच्या ईशान्य भागात नागरिकत्व दुरुस्ती कायद्याच्या बाजुने मोर्चा काढला. यानिमित्ताने त्यांनी अत्यंत प्रक्षेभक अशी मुस्लिम विरोधी भाषणे दिली. पोलिसांच्या उपस्थितीत ही भाषणे दिली गेली व त्याच्या चित्रफिती देखील उपलब्ध आहेत. कपिल मिश्रा यांना मोर्चा काढण्याची परवानगी दिली कुणी? गेल्या काही दिवसात

देशद्रोही, पाकिस्तानी हस्तक ठरविण्याचा आटोकाट प्रयत्न सत्तापक्षातर्फे केला गेला. केंद्रीय मंत्री अनुराग ठाकूर यांनी जाहीर सभेत बोलताना, 'देश के गद्दरों को' अशी घोषणा देऊन जमावाकडून 'गोली मारों सालों को' असा प्रतिसाद मिळवला होता आणि त्यांनी ही घोषणा लागोपाठ देऊन वातावरण प्रक्षेभक केले. भाजपचे खासदार प्रवेश वर्मा यांनी तर आंदोलनकारी मंडळी हे तुमच्या घरात शिरू तुमच्या आयाबहिर्णीवर, मुरुंवर अत्याचार करतील, बलात्कार

विरोधी पक्षांच्या विविध मोर्चे व आंदोलनांना परवानगी नाकारली जात असताना भाजपच्या कपिल मिश्रांचा अपवाद कसा काय केला गेला हा प्रश्न अनुत्तरित आहे. त्याचबरोबर त्यांना अशा प्रकारची भाषणे करु कशी देण्यात आली हा प्रश्न देखील निर्माण झालेला आहे. त्यांच्या या प्रक्षेभक भाषणांची दखल पोलिसांनी का घेतली नाही असा पोलिसांच्या भूमिकेबद्दलचा प्रश्नही निर्माण होतो. या सगळ्या पार्श्वभूमीवरच जेव्हा दिल्ली उच्च न्यायालयात याचिका

दाखल केली गेली तेव्हा न्यायाधीश मुरलीधर यांनी 'ते दिल्लीत 1984ची पुनरावृत्ती होऊ देणार नाहीत'

असे विधान केले आणि अनुराग ठाकूर, प्रवेश वर्मा आणि कपिल मिश्रा या तिघांच्या विसर्धद दिल्ली पोलिसांनी तातडीने एफआयआर दाखल करण्याचे आदेश त्यांनी दिले.

झाले भलतेच ! मुरलीधर यांच्या आदेशावर अंमलबजावणी तर दूरच केंद्रीय कायदा मंत्रालयाने रातोरात मुरलीधर यांची दिल्ली उच्च न्यायालयातून उचलबांगडी केली आणि त्यांची पंजाब-हरयाना उच्च न्यायालयाकडे रवानगी केली. त्यांना रुजू होण्यासाठीचा नियमानुसार असलेला चौदा दिवसांचा कालावधी(जॉइनिंग पीरियड) देखील देण्यात आला नाही एवढ्या तडकाफडकी केंद्रीय कायदामंत्रालयाने हालचाली केल्या. वर सर्वोच्च न्यायालयातर्फे झालेल्या अतिक्रमणाचे उदाहरण पाहिले. आता हे उदाहरण कार्यकारी संस्थेने म्हणजेच सरकारने न्यायसंस्थेच्या अधिकारक्षेत्रातील अतिक्रमणाचे मानावे लागेल. त्याहीपेक्षा एखाद्या न्यायाधीशाने सरकार व सरकारी पक्षाच्या नेत्यांच्या विरोधात पुराव्यांच्या आधारे एखादा निर्णय देणे याचा अर्थ त्याची तत्काळ बदली असा होत नाही. परंतु ताळतंत्र सोडलेले एकतंत्री सरकार व सत्ताधीश

असतात तेव्हा या गोष्टी घडतात. त्यामुळेच कार्यकारी संस्था आणि न्यायसंस्था यांच्यातले वर्तमान संबंध निश्चित कोणत्या स्वरूपाचे आहेत याचे संशोधन करण्याची वेळ आली आहे. परस्परांना सोयीच्या भूमिका तर घेतल्या जात नसाव्यात ? तसे असेल तर लोकशाही व्यवस्थेला तो मोठा घातपात ठरु शकतो.

ईशान्य दिल्लीत दंगल घडण्यामागे किंवा घडविण्यामागे देखील एक योजनाबद्ध प्रकार असावा असे वाटल्याखेरीज

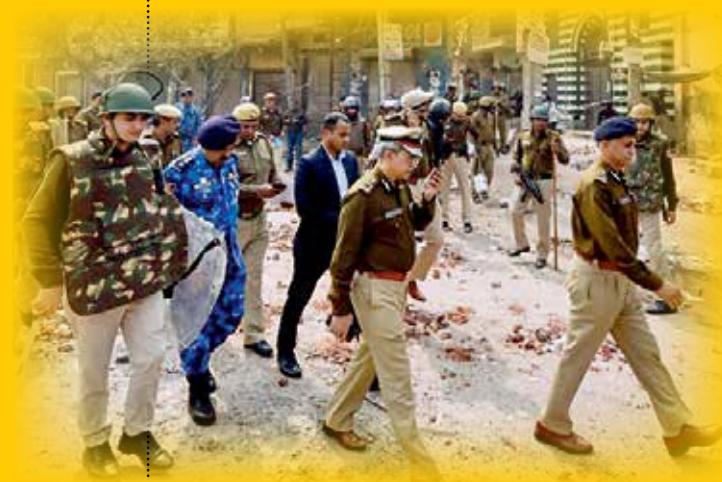

रहात नाही. हा दिल्लीच्या उत्तर प्रदेशाला लागून असलेला सीमावर्ती भाग आहे. येथील लोकवस्ती काहीशी बकाल आहे आणि येथे गुन्हेगारी व अपराधाचे प्रमाण मोठे आहे. कोणत्याही कारणाने तेथे वातावरण तापून गडबड होऊ शकते असा हा संवेदनशील भाग आहे. येथे अल्पसंख्यक वसाहती आहेत. लहानमोठे व्यावसायिक व कनिष्ठ आर्थिक वर्गातील

लोकांच्या या वसाहती आहेत. त्यामुळे या भागात दंगे करणे किंवा घडवून आणणे ही फार सोपी गोष्ट आहे आणि त्याचाच फायदा दंगल पुरस्कृतांनी अतिशय योजनाबद्ध गीतीने घेतला. यातून शहीनबागेतील आंदोलन करणाऱ्यांना एक संदेश देण्यात आला की ‘आम्ही काय करु शकतो ?’ दंगे आणि त्यानंतरची परिस्थिती आता आटोक्यात आहे.

वृत्तपत्रांनी दंगे रोखण्यात तसेच दंगे पुरस्कृत करणाऱ्यांचे खरे रूप उघड करून आपली भूमिका चोख बजावली. प्रत्यक्षात पोलिसांची पक्षपाती भूमिका अजुनही कायम आहे. मृतांमध्ये तसेच अटक करण्यात आलेल्यांमध्ये कुणाचा भरणा अधिक आहे यावरुनच पोलिसांचा रोख, प्रभावी कल कोणत्या बाजूकडे हे स्पष्ट होते. सत्तापक्षाच्या मंडळींविरुद्ध अजूनही पोलिसांनी कारवाई केलेली नाही हे त्याचे ढळढळीत उदाहरण आहे.

या प्रकरणात राजकीय पक्ष आणि नेते यांच्या भूमिकाही काहीशा विचित्र आढळल्या. दिल्लीमध्ये पुन्हा एकदा चांगल्या बहुमताने निवडून आलेले अरविंद केजरीवाल यांनी तर पोलिस व कायदा व सुव्यवस्था त्यांच्या अधिकारात

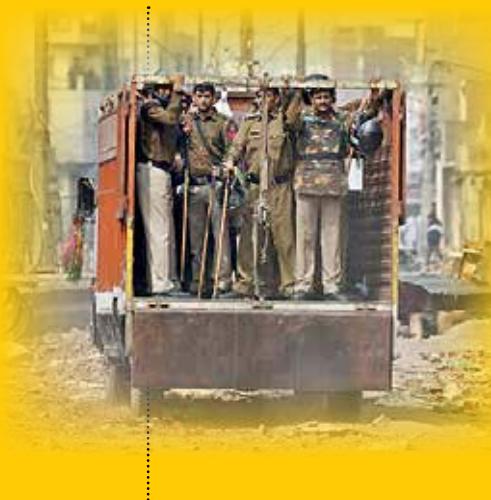
नसल्याची 'रेकॉर्ड' लावून चक शहामृगप्रमाणे वाळूत तोंड खुपसून बसण्याची भूमिका घेतली. किंवद्दुना ते भाजप व भाजपच्या नेतृत्वाला शरण गेल्यासारखे चित्र त्यांनी निर्माण केले. ज्या गुप्तचर विभागाच्या कर्मचाऱ्याची हत्या या दंयात झाली त्याच्या कुटुंबियांना दिल्ली सरकारने मदत व साह्य केले पण सीमा सुरक्षा दलाच्या अधिकाऱ्याचा मृत्यु होऊनही त्याच्या कुटुंबियांना मदतीचे नावही दिल्ली सरकार काढताना आढळत नाही. हा अधिकारी मुस्लिम आहे हे येथे नमूद करावे लागेल. भाजपच्या भूमिकेच्या वर्णनाची गरज नाही कारण त्यांच्या नेत्यांच्या 'कामगिरी'चे उल्लेख वर आले आहेत. काँग्रेस पक्षाने दंयांच्या पाश्वभूमीवर कार्यकारिणीची बैठक घेऊन गृहमंत्री अमित शहा यांच्या राजीनाम्याची मागणी केली. ही मागणी केली, दंयांच्या मागील शक्तींची निंदा केली हे सर्व ठीक झाले. पण प्रत्यक्ष कृति करण्यात हा पक्ष कमी पडला. हा पक्ष महात्मा गांधी यांचा वारसा सांगतो. महात्मा गांधी स्वातंत्र्य मिळाल्यानंतर स्वातंत्र्य सोहळ्यात सहभागी होण्याएवजी नोआखाली येथे जाऊन दंगलग्रस्तांचे अश्रु पुसत होते. त्यांचा वारसा सांगणाऱ्या या पक्षाच्या नेत्यांना दंगाग्रस्त विभागात शांतियात्रा सोडा पण साधी भेट देखील देता आली नाही हे आश्चर्यकारक आहे व खेदजनक पण!

राहूल गांधी हे भारतातही नव्हते. त्यामुळे काँग्रेसने देखील केवळ 'कागदी विरोध' वगळता कृति केली नाही. फारतर पोलिस व प्रशासनाने काँग्रेसनेत्यांना दंगलग्रस्त भागात जाऊ दिले नसते पण किमान त्यांनी तसा प्रयत्न केला असता तर तो देखील पुरेसा ठरला असता. पण काँग्रेसने राजकीय निष्क्रियता सोडली नाही.

प्रत्यक्ष या दंयांच्या संदर्भात सरकार व सत्तापक्षात काय स्थिती होती याचे थोडेफार आकलन होऊ लागले आहे. दंगे घडल्यानंतर गृहमंत्री अमित शहा हे पूर्णपणे अज्ञातवासात गेल्यासारखे झाले. प्रत्यक्ष दंगाग्रस्त भागाचा दौरा राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार अजित दोभाल यांनी केला आणि त्यांनी तेथील नागरिकांशी भेटीगाठी, बोलणी करून त्यांना दिलासा देण्याचा प्रयत्न केला. याचा अर्थ भाजपने देखील त्यांच्या

राजकीय नेत्यांना
ये थील परिस्थिती
हाताळण्यासाठी
बाहेर येऊ दिले
नाही किंवा त्यांचे
तसे धाडस किंवा
साहस झाले नाही.
दोभाल यांना
दंग्यांची परिस्थिती
हाताळण्यासाठी
पाठविण्यामागे ही
काही कारणे

असल्याची चर्चा आहे. दोभाल व अमित शहा यांची परस्परात पुरेसे पटत नसल्याची चर्चा आता राजधानीतील राजकीय वरुळात आहे. किंबहुना अमित शहा गृहमंत्री झाल्यानंतर दोभाल यांना कॅबिनेट मंत्राचा दर्जा देण्याचा पंतप्रधानांचा निर्णय अनेकांना आश्चर्य देऊन गेला होता. एकप्रकारे दोभाल व अमित शहा यांना समकक्ष करण्याचाच हा प्रकार होता. राष्ट्रीय सुरक्षा सल्लागार या नात्याने दोभाल हे पंतप्रधानांना उत्तरदायी आहेत. गृहमंत्र्यांना नव्हे. उलट ‘मोदी-01’ मध्ये राजनाथसिंग गृहमंत्री असताना दोभाल यांना कॅबिनेट दर्जा देण्यात आला नव्हता कारण राजनाथसिंग दोभाल यांच्याशी जुळवून घेत होते. परंतु अमित शहा तसे नसल्याने दोभाल यांना समकक्ष करण्यात आले असावे असे

मानले जाते. त्यामुळे अमित शहा यांचे दंगलींबाबतचे मौन, दोभाल यांची सक्रियता याचे देखील काही अर्थ आहेत.

दिल्ली दरबारातल्या चर्चेनुसार दंगल पुरस्कर्त्यांना एक दंगा घडवून आणून ते काय करू शकतात याची चुणूक किंवा झलक दाखविण्याची इच्छा होती. ती त्यांनी दाखवली. परंतु मुस्लिम किंवा अल्पसंख्यक समाजाच्या विरोधातील निर्णय व कृति याचे आंतरराष्ट्रीय पडसाद देखील मोठ्या प्रमाणात पडत असतात. त्याचा भारताच्या आंतरराष्ट्रीय प्रतिमेवर पडत असतो. विशेषत: ज्या पंतप्रधानांना एक जागतिक दर्ज्याचा नेता म्हणून स्वतःची प्रतिमा निर्माण करण्याचा अड्हाहास आहे त्यांच्या दृष्टीने हे दंगे किंवा अल्पसंख्यक समाजाच्या हिताला बाधा आणारे निर्णय प्रतिकूल ठरणारे आहेत. त्यामुळे हे दंगे कुणी घडवले, का घडवले, याचा कुणाला लाभ झाला हे जसे प्रश्न आहेत त्याचप्रमाणे पंतप्रधानांना कुणी पर्यायी नेता म्हणून पुढे येत आहे काय आणि ‘मोदी-02’ म्हणजेच मोदींची दुसरी ‘इनिंग’ सुरु झाल्यानंतर ज्या धडाक्यात काश्मीर, तीन तलाक, नागरिकत्व दुरुस्ती कायदा हे भाजप-संघ परिवाराच्या हिंदुत्व अनुनयाच्या ‘अजेंड्या’वरील विषय हातावेगळे करण्याचा सपाटा केंद्रीय गृहमंत्र्यांनी लावला तो या नव्या राजकीय समीकरणाचा तर भाग नव्हे अशी शंकाही निर्माण होत आहे. या सर्व प्रश्नांची उत्तरे जरी माहिती असली तरी ती ‘उचित मुख्या’ तून आल्यानंतरच त्यांना अधिकृत स्वरूप प्राप्त होईल. तोपर्यंत प्रश्न हे प्रश्नच राहतील!

■ ■ ■

पद्मश्री डॉ. आप्पासाहेब पवार आधुनिक कृषी उच्च

सूक्ष्मसिंचन तंत्रज्ञानाचा प्रचार व प्रसार करणाऱ्या आणि स्वतः हे तंत्रज्ञान वापरून शेतीमालाच्या उत्पादनात विक्रमी वाढ करून दाखविणाऱ्या शेतकऱ्याला दोन वर्षांतून एकदा जैन इरिगेशन सिस्टम्स लि. जळगाव यांच्या वरीने पद्मश्री डॉ. आप्पासाहेब पवार यांच्या स्मृतीनिमित्त दोन लाख रुपयांचा डॉ. आप्पासाहेब पवार आधुनिक कृषी उच्च तंत्र पुरस्कार देण्यात येतो. यावर्षी हा पुरस्कार नंदापूर (ता. जालना) येथील श्री. दत्तात्रेय भानुदास चव्हाण यांना १५ फेब्रु. २०२० रोजी राज्याचे मुख्यमंत्री श्री. उद्धवजी ठाकरे आणि खासदार शरद पवार यांच्या उपस्थितीत प्रदान करण्यात आला. त्याप्रसंगी शरद पवार यांनी केलेले हे भाषण.

राज्याचे मुख्यमंत्री, आणि आजच्या कार्यक्रमाचे प्रमुख पाहुणे श्रीयुत उद्धवराव ठाकरे, राज्याचे कृषीमंत्री दादाजी भुसे, राज्याच्या कामगार खात्याचे मंत्री दिलीपराव वळसे पाटील, अरुणभाई गुजराथी, माजी खासदार उल्हासराव पाटील, ईश्वर जैन, व्यासपीठावरचे सर्व प्रमुख नेते, पुरस्काराच्या संबंधीची निवड करण्यासंबंधीची जबाबदारी घेणारे शेतीचे शेतीच्या क्षेत्रातले दोन जाणकार महाराष्ट्राचे

सुप्रसिद्ध कवी ना. धों. महानोर आणि कोकण विद्यापीठाचे माजी कुलगुरु शंकरराव मगर, अशोक जैन अन्य सगळे सहकारी आणि उपस्थित बंधू भगिनींनो!

गेली अनेक वर्षे या कार्यक्रमाच्या निमित्ताने मी या ठिकाणी येत असतो. भवगलालजी आज नाहीत, पण समाधान एका गोष्टीच आहे की ज्या वर्गाच्यासाठी, ज्या नव्या तंत्रज्ञानाच्यासाठी आयुष्य त्यांनी घातलं ती आपली कामाची

तंत्र पुरस्कार वितरण समारंभ २०१८, जळगाव

जैन हिल्सचा परिसर शेतकऱ्यामध्ये आत्मविश्वास वाढविणारा शरद पवार

पताका घेऊन जैन कुटुंबाची पुढीसुद्धा अवरित असते. आज शेतीच्या क्षेत्रामध्ये प्रश्न खूप आहेत, अलिकडे च खताच्या किंमतीच्या संबंधीचे प्रश्न आहेत पण हे सगळे प्रश्न असतांना त्याच्यावर मात करून पुढे जायचं, तक्रारी करत बसायचं नाही, मार्ग शोधायचा, उत्पादन वाढीचे जे

जे काही नवीन तंत्र असतील ते स्वीकृत करायचं आणि समाजाची आणि आपल्या कुटुंबाची गरज भागवायची हे तत्त्व घेऊन आज या देशातला शेतकरी राबतो आहे आणि त्याच्यामुळे प्रचंड लोकसंख्या असतांना सुद्धा भुकेची समस्या घालवण्याच्यासाठी जगातले जे देश यशस्वी झाले. त्याच्यामध्ये भारताचे नावलौकिक हे प्रकर्षणी केले जाते आणि याचे श्रेय काही प्रमाणामध्ये वैज्ञानिकांना द्यावं

लागेल पण त्याहीपेक्षा काळ्या आईशी इमान राखणाऱ्या शेतकऱ्यांनाच द्यावे लागेल आणि ते काम आज या ठिकाणी आपण सगळेजण करतात याचा आनंद आहे.

जैन इरिंगेशनने विशेषत: भवरलालजींनी जी काही शेतीच्या क्षेत्रामध्ये क्रांती होते ती इथे कशी आणता येईल याची काळजी घेतली. आणि आता ते या टप्प्याला जाऊन बसले की आता ते नवीन तंत्रज्ञान बाहेरून आणण्याच्यापेक्षा ते इथेच कसे करता येईल आणि ते सर्वसामान्य शेतकऱ्यांच्यापर्यंत कसे पोहचविता येईल याची काळजी घेण्याच्या उद्देश भवरलालजी जैन यांनी ठेवला. आपण या ठिकाणी अनेकदा येत असता. इथे जे जे नवीन प्रयोग केलेत, कमी क्षेत्रामध्ये चांगले उत्पादन कसे करायचं, माती विना शेती कशी करायची, एकंदर दर एकरी उत्पादन वाढीमध्ये नवीन तंत्राच्या माध्यमातून कशा प्रकारची पराकाष्ठा करायची आणि त्याच्यात यश कसे मिळवायचं या सगळ्या गोष्टीच्या संबंधीच एक उत्तम काम या प्रांगणामध्ये सातत्याने होत असतं. आणि म्हणून आज हा जैन हिल्स हा सगळा परिसर हा भारतातील शेतकऱ्यांच्या दृष्टीने त्याचा आत्मविश्वास वाढवणारा हा परिसर आहे, त्याला दृष्टी देणारा हा परिसर आहे आणि मला आनंद आहे की या संवर्गात जो कोणी काम करतो अशाची अचूक निवड करून त्याला सन्मानीत करण्याबद्दलचा कार्यक्रम प्रतिवर्षी आपण या ठिकाणी घेत असतो. आज ज्यांची निवड केली जालना जिल्ह्याच्या एका शेतकऱ्याची. एक काळ असा होता की पाणी नसल्यामुळे शेती परवडत नव्हती पण त्याच्यावर मात केली. थेंब आणि थेंब पाण्याचा वापर कसा करता येईल याची खबरदारी घेतली. विजेचा खर्च कमी करण्याच्यासाठी सोलर तंत्रज्ञानाचा संबंधीचा आधार घेतला आणि आधुनिक जाती त्याठिकाणी

आणून उत्तम प्रकारची शेती कशी करता येईल यासाठी प्रयत्नांची पराकाष्ठा केली. त्याच्यामध्ये यश आलं. आणि आज ते यश आल्याच्या नंतर स्वतःच हे यशाचे क्षेत्र मर्यादीत न ठेवता म्हणजे मोठ्या प्रमाणावर केले आणि हे करत असतांना आपल्या आजूबाजूच्या शेतकऱ्यांच्या

शिवारात सुद्धा अशाच प्रकारचं पीक यावं याची काळजी घेण्यासंबंधीची भूमिका त्यांना घेतली म्हणून त्यांची एक उत्तम प्रकारचा शेतकरी म्हणून आप्पासाहेब पवार पुरस्काराच्या निमित्ताने त्यांना सन्मानीत करण्यात आलं.

आप्पासाहेब पवार यांनी उभे आयुष्य शेती आणि पाणी या क्षेत्रामध्ये घातलं. कृषी पद्वीधर होते. कृषी पद्वीधराच्या संबंधीची काही वर्षे कारखानदारीमध्ये काम केलं, पण एक दिवशी ठरवून टाकलं की आता नोकरी काही करायची नाही. आता फक्त शेती, शेतीचं पाणी, माती, उत्पादन वाढीचे नवीन तंत्र, शेतीचे जोडधंदे, याच कामाच्या साठी आपलं आयुष्य वाहुन द्यायचं आणि ते काम त्यांनी उभ्या आयुष्यमध्ये केलं. भवरलालजींची आणि त्यांची मैत्री होती आणि त्यामुळे त्यांच्या नंतर भवरलालजींनी ठरवलं की आपला हा जुना स्नेही आणि ज्यांनी शेतीच्या साठी प्रचंड योगदान दिलं आणि अनेक शेतकऱ्यांना उभे करण्याच्यासाठी आपली जीवनाच्या शेवटचा कालखंड त्यांनी दिला, अशांच्या नावाने असा पुरस्कार देऊन इतरांना प्रोत्साहीत करण्याचे काम करावं आणि त्यादृष्टीने आज हा चव्हाणांना पुरस्कार या ठिकाणी मिळतो आहे याचा मला मनापासूनचा आनंद आहे.

जालना जिल्हा पाण्याच्या साठी तहानलेला आहे आणि म्हणून त्यांनी एकच सांगीतलं आप्हाला काही नको फक्त पाणी द्या. माझी खात्री आहे की महाराष्ट्राच्या कानाकोपच्यामध्ये थेंब न थेंब पाण्याच्या संबंधीचा संचय करण्याची भूमिका घेऊन आपण सगळ्यांनी प्रयत्न केले आणि शासनाने मग ते राज्याचे असो वा केंद्राचे असो या सगळ्यांनी या कामाच्यामध्ये अधिक लक्ष केंद्रीत करण्याची भूमिका घेतली तर मला स्वतःला विश्वास आहे की शेतकऱ्यांचे जीवन बदलेल, गावाचे जीवन बदलेल आणि देशाचे स्वरूपसुद्धा बदलल्याशिवाय राहणार नाही.

या सगळ्या कामाला एक प्रोत्साहन देण्यासाठी आज महाराष्ट्राचे मुख्यमंत्री या ठिकाणी आलेत. मला आनंद आहे की जे या परिसरामध्ये घडतं आहे, त्याची बारकाईने त्यांनी पाहणी केली आणि महाराष्ट्राला याच रस्त्याने नेण्याच्यासाठी लोकांनी दिलेल्या सत्तेचा वापर हे पूर्णपणाने करण्यासाठी त्यांच्याकडून काही पराकाष्ठा केली जाईल आणि या प्रयत्नाला तुमची माझी सगळ्यांची साथ त्यांना मिळेल अशा प्रकारचा विश्वास या ठिकाणी व्यक्त करतो. पुन्हा एकदा चव्हाणांचे अभिनंदन करतो आणि माझे दोन शब्द संपवितो.

■ ■ ■

भवरलाल जैन यांना भारतीय कृषी अनुसंधान परिषदेचा मरणोत्तर जीवन साधना गौरव पुरस्कार

तिस्रुचिरापल्ली (तामिळनाडू) : केळी पिकाच्या क्षेत्रात देशात उल्लेखनीय कामगिरी केल्याबद्दल जैन इरिगेशन सिस्टिम्स लि. चे संस्थापक अध्यक्ष पदमश्री डॉ. भवरलाल जैन यांना २२ ते २५ फेब्रुवारी २०२० या काळात तिस्रुचिरापल्ली येथे झालेल्या आंतरराष्ट्रीय केळी परिषदेत ‘जीवन साधना गौरव २०२०’ हा पुरस्कार

मरणोत्तर प्रदान करण्यात आला. जैन इरिगेशनच्या वर्तीने हा पुरस्कार जैन इरिगेशनचे उपाध्यक्ष के. बी. पाटील, टिश्यूकल्चरचे प्रमुख डॉ. अनिल पाटील, डॉ. ए. के. सिंग आणि डॉ. एस. नारायणन् यांनी स्वीकाराला.

भारतीय कृषी अनुसंधान परिषदेचे फलोद्यान विभागाचे उपमहासंचालक डॉ. ए. के. सिंग, परिषदेचे कृषि अभियांत्रिकी विभागाचे उपमहासंचालक डॉ. के. अलगुसुंदरम, तामिळनाडू कृषी विद्यापीठाचे कुलगुरु डॉ. एन. कुमार, बायोर्ब्हसिटी इंटरनेशनलचे आशियाई देशांचे संचालक डॉ. एन. के. कृष्ण कुमार यांच्या हस्ते पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. पुरस्कारात सन्मानपत्र, सन्मानचिन्ह, शाल आणि चंदनाच्या हाराच्या समावेश आहे.

‘डॉ. भवरलाल जैन यांनी केळी उत्पादन, प्रक्रिया व करार शेतीच्या क्षेत्रात ४० वर्षांत जे उल्लेखनीय काम केले त्यामुळे भारत देश केळीच्या उत्पादनात आज जगात प्रथम क्रमांकावर जाऊन पोहोचला आहे.’’ या शब्दात भवरलालजींच्या कार्याचा गौरव करून पुरस्कार प्रदान प्रसंगी डॉ. ए. के. सिंग म्हणाले, जैन इरिगेशन कंपनीने १९९४-९५

पासून टिश्यूकल्चर पद्धतीने ग्रॅन्ड नैन या जातीच्या केळी रोपांची व्यापारी तत्त्वावर शास्त्रशुद्ध पद्धतीने रोपे बनवून ती शेतकऱ्यांना उपलब्ध करून दिली. कंपनी आता दारवर्षी केळीची १० कोटी रोपे बनवित असून ती पूर्णपणे रोगमुक्त व व्हायरसमुक्त आहेत. नुसती रोपे बनवून कंपनी थांबली नाही. तिने केळी उत्पादनाचा शास्त्रशुद्ध

कार्यक्रम व पूर्ण वेळापत्रक आणि तंत्रज्ञान विकसीत करून शेतकऱ्यांना दिले. त्यामुळे उत्पादनाचा विक्रम प्रस्थापित होऊन शेतकऱ्यांना मोठी आर्थिक समृद्धी प्राप्त झाली आहे. कंपनीने विकसीत केलेल्या तंत्रज्ञानामुळे देशातून केळी निर्यातीला प्रारंभ होऊन मागाच्या वर्षी देशातून चार हजार कंटेनर निर्यात होऊ शकले.

जैन इरिगेशन कंपनी बनवित असलेली टिश्यूकल्चर केळीची दरवर्षी एक लाख रोपे लावण्याच्या तांदलवाडी येथील (ता. रावरे) प्रगतशील शेतकरी श्री. प्रशांत वसंत महाजन यांना ‘उत्कृष्ट केळी उत्पादक’ हा पुरस्कार मिळाला. डॉ. श्री. अ. के. सिंग यांच्या शुभहस्ते प्रशांत महाजन यांना पुरस्कार प्रदान करण्यात आला. पुरस्कारात प्रमाणपत्र, सन्मानचिन्ह, शाल व हार यांचा समावेश होता. प्रशांत महाजन हे गेल्या १८ वर्षापासून आधुनिक तंत्राचा वापर करून केळीची शेती करीत असून त्यांनी एकरी ४६ टन उत्पादन काढले आहे. जैन कंपनीने विकसीत केलेल्या अंटोमेशन, फर्टीगेशन, फुटकेअर, गांदीवाफा व मल्चिंग, काढणीपूर्व व काढणीपश्चात हाताळणी तंत्रज्ञान याचा ते वापर करीत आहोत.

**भवरलाल जैन यांना मरणोत्तर देण्यात आलेला जीवन साधना गौरव पुरस्कार डॉ. ए. के. सिंग यांच्या हस्ते
श्री. के. बी. पाटील आणि डॉ. अनिल पाटील स्वीकारताना. शेजारी डॉ. एस. उभा, डॉ. ए. के. सिंग,
डॉ. एस. नारायणन्, डॉ. के. अलगुसुंदरम्, डॉ. एन. कुमार आणि डॉ. एन. के. कृष्णकुमार**

भविष्यात्त्वा आधुनिक शेतीचे मूर्तमंत माडेल मुख्यमंत्री उद्घव ठाकरे यांचे गौरवोद्गार जैन हिल्सवर

■ ८४ मार्च २०२० ■ **राष्ट्रगादी** स्वाभिमानी आवार! राष्ट्रगादी विचार !!

दीडशे एकर जमीन असलेल्या श्री. दत्तात्रय भानुदास चव्हाण (रा. नंदापूर, ता. जि. जालना) यांनी ८० एकर क्षेत्रावर ठिबक संच बसविला असून, मोठ्या प्रमाणावर द्राक्ष, आंबा, पेरू, सीताफळ यांच्या फळबागा आधुनिक पद्धतीने उभ्या केल्या आहेत. चार कोटी लिटर पाणी साठविण्याचे दोन तलाव श्री. चव्हाण यांनी निर्माण केले असून, ११ विहिरी खोदल्या आहेत. ४७ जनावरे ते सांभाळित असून, त्यांना दरवर्षी १०० ट्रॅक्टर शेणखत या जनावरांपासून मिळते. गावातील शेतकऱ्यांना आधुनिक तंत्रज्ञानाचे धडे देऊन त्यांनी गावातली सहाशे एकर जमीन फळबागांखाली नेली आहे. या सर्व बागा ठिबक सिंचनावर आहे. या तंत्रज्ञानाचा प्रसार केल्याबद्दल सौ. चंद्रकला चव्हाण व दत्तात्रय चव्हाण यांना २०१८ चा आप्पासाहेब पवार कृषी पुरस्कार मुख्यमंत्री उद्घव ठाकरे यांच्या हस्ते देण्यात आला. यावेळी शेजारी कवी ना. धौ. महानोर, सौ. प्रतिभाताई पवार, शरद पवार, अशोक जैन व मिलिंद नार्वेकर.

आदरणीय पवारसाहेब, आदरणीय प्रतिभाताई, मुद्दामहून मी उल्लेख करतो आहे कारण मागे एकदा मी आग्रह केला पण आलात, प्रेमाने आलात, पण तेव्हा मला सांगितलं होतं की आपण कुठे जात नाहीत. पहिल्यांदा जैनहिल्सबरआल्यात. पहिल्यांदा माझ्या शपथविधीला मी त्यांना आग्रहानी बोलावलं होत, तिथून त्यांची मुरुवात झाली कार्यक्रमाला यायला. म्हणून मी खास धन्यवाद देतो आहे. व्यासपीठावरील सर्वच मान्यवर आणि जमलेल्या माझ्या बांधवांनो, भगिर्णीनो आणि मातांनो, उद्या पेपरमध्ये या व्यासपीठाचा सगळा फोटो येणार आणि तो फोटो आल्यानंतर वरती-खालती काय लिहीलं जाईल मला माहिती नाही, पण आवर्जुन एक गोष्ट आपल्याला सांगतो, कारण एका बाजूला पवारसाहेब आहेत, मध्ये दत्ताभाऊंचं दांपत्य आणि मग मी आहे. पवारसाहेब मला भिती एवढीच वाटते की पुन्हा महाआघाडीमध्ये अंतर पडले, अस नाही ही इथली प्रथा आहे आणि मला अभिमान आहे की माझा पुरस्कार विजेता बळीराजा त्याच्या पत्नीसह इकडे मध्ये बसलेला आहे आणि तो शेतकरी म्हणजे मी एकूणच माझ्या बळीराजाबद्दल बोलतो आहे तो केवळ ह्या कार्यक्रमाचाच नाही तर महाराष्ट्र सरकारचा केंद्रबिंदू आहे. आणि केंद्रबिंदू म्हटल्यानंतर तो मध्येच असला पाहिजे.

आज या कार्यक्रमाला आल्यानंतर जस गेल्या महिन्यात मी बारामतीला गेलो होतो, पवारसाहेबांनी बोलवल होत कृषी प्रदर्शन होत. साधारणत: आम्ही शहरात राहणारी

माणसं, शेतीमध्ये काय काय चाललयं, ते काय काय चाललयं म्हणण्यापेक्षा भाज्यांचे आणि इतर कशाचे भाव किती? याच्यावरती आमच लक्ष असत. आणि या दोन्ही ठिकाणी आल्यानंतर मला एक गोष्ट मुद्दामहून सांगावीशी वाटते की एक क्षेत्र जे आहे ते सुद्धा झापाळ्याने पुढे चाललेल आहे. म्हणजे हे इथे सगळे मी बघतो आहे हे नुसते प्रयोग नाही इथे जाढूचे प्रयोग आहेत, हे जाढूचे प्रयोग आहेत. कारण शेती म्हटल्यानंतर माती आलीच. पण माती विना शेती. त्याच्यानंतर आणखी एक गोष्ट मी बघितली मला वाट अशोकजी तुम्हाला कोणीतरी बोलल असेल की आम्हाला बटाटे हवेत, म्हणून त्यांनी हवेतले बटाटे तयार केले. म्हणजे शब्दाचा अर्थ कसा तुम्ही घेता आहेत कोणत्या अर्थने बटाटे हवेत म्हटल की हवेतले बटाटे!

हवे तेवढे बटाटे. हे जे काही नवीन आता घडत आहे हे खरच म्हणजे कौतुक करण्याच्या पलिकडे आहे. ज्या ज्या काही गोष्टी आपण इथे बघतो आहेत, जस दत्ताभाऊ तुम्ही सांगितल की 10-12 वर्षांपुर्वी इथे आला होता, समोर कुठेतरी बसला होता आणि तुमचे मार्गदर्शक होते त्यांना पुरस्कार मिळत होता, मिळाला होता आणि तेव्हा तुम्ही मनाशी निश्चय केला की एकना एक दिवस मी हा पुरस्कार घेणार. हा निश्चय पाहिजे. आज आपण इकडे सगळे जण बसलेले आहोत किती जणांनी निश्चय केला की एकना एक दिवस हा पुरस्कार घेईल? केला निश्चय? शेतकरी आहेत की नाही आहेत? शेतकरी किती आहेत?

शाल व सुताचा हार घालून अशोक जैन हे मुख्यमंत्री उद्घव ठाकरे यांचे स्वागत करताना, शेजारी सौ. चंद्रकला व दत्तात्रेय चवळाण, गुलाबराव पाटील, खासदार उमेश पाटील, दलिंचंद जैन व मिलिंद नावरेंकर

पुरस्कारप्राप्त शेतकरी सौ. चंद्रकला व दत्तात्रय चव्हाण यांना एकाच शालेत गुंडाळून त्यांचा मुख्यमंत्री उद्घव ठाकरे यांनी सत्कार केला, तेव्हा शेजारी जैन इरिंगेशनचे अध्यक्ष अशोक जैन, खासदार उमेश पाटील व मिलिंद नावेंकर.

सगळेच शेतकरी आहेत. अरे मग निश्चय कोणी एक शेतकरी निश्चय नाही करू शकत! किती जणांनी निश्चय केला आहे? अरे एक उदाहरण तुमच्यासमोर आहे, तुम्ही असे घाबरून चालला तर कसं होणार? मला सगळ्यांचे हात वर पाहिजेत की एकना एक दिवस, पुरस्कारकर्त्यांची इकडे नुसती म्हणजे तिथली गर्दी इकडे व्यासपीठावरती झाली पाहिजे. आणि एवढी हिम्मत एवढी धमक तुमच्यामध्ये आहे, तुम्ही घाबरणारे शेतकरी नाही आहात. आहे ना काळजी कशाला करता आहे, आता सरकार आपलं आहे सरकार तुमच्या पाठीशी आहे काळजी करू नका. जी तुमच्या मनामध्ये कोणती भिती आहे? आम्ही आहोत तुमच्या पाठीशी चला पुढे. जी एक वेदना, जी एक व्यथा, दत्ताभाऊ तुम्ही सांगितली की मराठवाड्याला पाणी पाहिजे, आहेना पाणी पाहिजेच. दिवसा वीज पाहिजे हे मात्र लक्षात आलेल आहे. शेतकऱ्याला दिवसाची वीज पाहिजे. पाणी पाहिजे. त्याच्या मालाला नीट भाव पाहिजे. आपण एक महत्वाकांक्षी जी योजना आहे कर्जमुक्तीची तिची सुरुवात आता या महिन्याच्या अखेरीला पुढच्या महिन्यापासून सुरुवात होईल. पण मधे पवारसाहेब आपणही बोललात त्याची मला पुर्ण कल्पना आहे की कर्जमुक्ती हा काही कायमचा ईलाज नाही, हा प्रथमोपचार आहे.

एखाद्याला कुठेतरी लागल्यानंतर आपण ताबडतोबीने

उपचार करतो आणि मग त्याच्यापुढे काय बाबा कसं करायच? ह्या दुखण्यातून, ह्या व्याधीतून कायमच कस तुला सोडवायचं? कर्जमुक्ती हा प्रथमोपचार असल्यानंतर कर्जाच्या विळळ्यातून शेतकऱ्याला कसं बाहेर काढायचं? कायमचं कसं बाहेर काढायचं? हे बघणारं सरकार आहे. म्हणून आपण एक सुरुवात करतो आहोत. ही सुरुवात साहजिकच आहे तुमच्या आशीर्वादाशिवाय हे काही शक्य नाही.

आज दत्ताभाऊ तुम्ही ते करून दाखविले आहे. आणि मला अभिमान आहे की कोण कुठला शेतकरी इकडे येतो काय, निश्चय करतो काय! ते केल्यानंतर ते तंत्रज्ञान आहे, त्याच जे काही सगळं ज्ञान आहे हे पुढे गेल पाहिजे आता, हे पुढे गेल पाहिजे. जे इथे हा संपुर्ण जैन कुटुंबियं, म्हणजे त्याही बाबतीमध्ये मला अशोकजी सांगत होते की किती वर्षांपूर्वी आपासाहेब आणि भवरलालजी यांची भेट कुठे अमेरिकेत पडली. ओळख नव्हती. आपासाहेब आणि भवरलाल, ओळख-पाळख काही नव्हती. मराठी बोलताहेत, म्हणून एकमेकांना भेटले आणि तिथे त्यांनी बघितलं की हे तंत्रज्ञान ठिबक सिंचनाचे आहे, हे तर आपल्याला पाहिजे, आपल्या राज्याला पाहिजे. ठिक आहे. आणेल कोणीतरी, प्रदर्शन आहे, जगभरातून माणसं येताहेत, आपणच कशाला करायला पाहिजे? पण त्या दोघांनी मिळून आणि भवरलालजींनी इकडे जे काही नवीन विश्व तयार केल हे विश्व बघितल्यानंतर ती

दोन लाख रुपयांचा धनादेश, सुताचा हार, शाळ आणि सन्मानचिन्ह देऊन मुख्यमंत्री उद्घव ठाकरे यांनी आप्यासाहेब पवार कृषी उच्च तंत्र पुस्कार सौ. चंद्रकला व दत्तात्रेय चव्हाण यांना प्रदान केला. तेव्हा शेजारी ईश्वरलाल जैन, अरुण गुजराथी, दिलीप वळसे पाटील, ना. धौं. महानोर, प्रतिभाताई पवार, शारद पवार, अशोक जैन, उमेश पाटील

अशी माणसं निश्चयाची एक खंबीर. आपण जस छपतपती शिवाजी महाराजांना म्हणतो, निश्चयाचे महामेरू, अशी त्यांच्यापासून हा निश्चय म्हणजे काय असतो, कसा करायचा असतो, त्या निश्चयाने पुढे कसं जायच असत हे नुसत बोलून नाही तुम्ही करून दाखविलेल आहे. आणि मला खरंच अभिमान आहे की समोर जी काही पुस्तकं आहेत म्हणजे नुसत शेतीक्षेत्र नाही कृषीक्षेत्र नाही तुम्ही शिक्षणक्षेत्रामध्ये पण काम करताहेत, ही पुस्तकं जी आहे त्या पुस्तकांमध्ये सुद्धा भवरलालजींची सगळी भाषणं आहेत, त्यांचे विचार आहेत आणि सहज पान उघडलं आणि त्यांच्यात एक वाक्य आहे की जर भारताला बलशाली बनवायच स्वप्न पाहायच असेल तर शेती आणि शेतकऱ्याचा सन्मान करायला शिकलं पाहिजे.

हे भवरलालजी बोलले. तुम्ही लिहून ठेवलत. कोणीतरी वाचेल, कोणीतरी करेल, पण ते बोलले आणि ते सुद्धा तुम्ही करून दाखवलं. हे असे विचार आणि कृती ह्याची जर का सांगड घातली गेली तर मला वाटत अवघड अस काही नाही.

एक आणखी वेगळी गोष्टी मी बघितली इकडे, तुम्ही एकएक सगळ दाखवत होता, बटाटे दाखवलेत, स्ट्रॉबेरी दाखवली, पेरू दाखवले, मोसंबी आहे. आपल्याकडच्या मोसंबी किंवा संत्रामध्ये साधारणत: ज्यूस थोडा कमी असतो तो ज्यूस कसा वाढवायचा तेही तंत्रज्ञान तुम्ही विकसीत केलेल आहे. आणि एवढच नाही तर पिकाला जे विविध वेगवेगळे रोग येतात, जस आपण बालकांना

एकएक गोष्टीची लस, काही ओरल डोस असतात, काही टोचण्याचे असतात, ते डोस दिल्यानंतर ते ते जे काही रोग आहेत ते त्याला होत नाहीत मग पोलीओ असेल, आणखी काही असेल, तशी रोपं तुम्ही तयार करता, हे विशेष आहे. म्हणजे जे आपण बघतो की शेतकरी मर मर मरतो, राब राब राबतो, अगदी रात्रीची वीज दिली तरी त्याही परिस्थितीत तो सर्पदंश होतो, काय होतं आहे त्याची पर्वा न करता कारण त्याला ते करावचं लागत. ह्या मातीत तो सोनं पिकवतो आणि ते पिकलेल सोनं कधीतरी एखादी साथ येते आणि संपूर्ण झोपवून टाकतं. तर त्याच्यापासून बचाव करणारी रोपं तुम्ही करता आहात, ही भविष्यातली शेती म्हणजे काय? ह्याचं मूर्तीमंत चित्र हे मला आज इथे दिसलं. म्हणून भवरलालजी त्यांनी दिलेल्या आशीर्वादाने अशोकजी तुम्ही आणि तुमच्या सगळ्या परिवारानी जी परंपरा पुढे चालू ठेवलेली आहे त्या परंपरेला सरकार म्हणून जे जे काही करता येणे शक्य असेल आणि जिथे जिथे सरकारला पाठींबा देता येणे शक्य असेल तो दिल्याशिवाय आम्ही राहणार नाही, एवढं एक वचन मी ह्या सगळ्या शेतकऱ्यांच्या साक्षीने तुम्हाला देतो. आणि हा आपला महाराष्ट्र, इतर राजकारणं होत असतात देशामध्ये काही काही वारे वाहत असतात, पण निदान माझ्या ह्या महाराष्ट्रामध्ये कृषीचे वारे हे संपूर्ण हिंदुस्थानभर पसरू देत एवढीच एक अपेक्षा व्यक्त करतो आणि आपली रजा घेतो. जय हिंद, जय महाराष्ट्र!

■ ■ ■

मराठवाड्यातील शेतकऱ्यांना शेतीसाठी फक्त पाणी द्या : दत्तात्रय चव्हाण

स्वर्गीय पद्मश्री डॉ. भवरलालजी जैन-मोठेभाऊ व स्वर्गीय पद्मश्री डॉ. आप्यासाहेब पवार यांच्या पावनस्मृतीस सर्वप्रथम मी अभिवादन करतो. आजच्या कार्यक्रमाचे अध्यक्ष देशाचे माझी कृषीमंत्री खासदार तथा अध्यक्ष राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचे शेतकऱ्यांचे जाणते राजे श्री. शरदचंद्रजी पवार साहेब, ज्यांच्या शुभहस्ते हा पुरस्कार वितरण होणार आहे ते महाराष्ट्र राज्याचे आदरणीय मुख्यमंत्री माननीय नामदार श्री. उद्धवजी ठाकरे साहेब, आजच्या कार्यक्रमाचे सन्माननीय अतिथी जळगाव जिल्ह्याचे पालकमंत्री नामदार श्री. गुलाबरावजी पाटील साहेब, राज्याचे कृषीमंत्री शेतकरीपुत्र श्री दादाजी भुसे साहेब, सर्व सन्माननीय खासदार, सर्व सन्माननीय आमदार, तसेच व्यासपीठावरील सर्व मान्यवर व जैन इरिगेशन कंपनीचे चेअरमन श्री. अशोकभाऊ जैन, तसेच जैन फाऊंडेशनचे विश्वस्त दलुभाऊ जैन, महाराष्ट्राचे लाडके निसर्गकवी श्री. पद्मश्री महानोरदादा व विश्वस्त मंडळ, निवड समितीचे अध्यक्ष डॉ. एस.एस. मगरसर आणि सदस्य यांना धन्यवाद देतो की या पुरस्कारासाठी त्यांनी माझी निवड केली. माझे कुटुंबिय, सर्व गावकरी आणि सभागृहात उपस्थित सर्व शेतकरी बंधु-भगिनी, या सर्वांचे मी आभार मानतो.

या प्रेरणादादी मानाच्या आणि अत्यंत प्रतिष्ठेच्या पुरस्कार प्रसंगी मला आपणास एक गोष्ट सांगावीशी वाटते. 2008 साली मी देखील एक सामान्य शेतकरी म्हणून अस ह्या सभागृहात बसलेलो होतो. आणि आमचे मार्गदर्शक श्री. भगवान आण्णा क्षिरसागर यांना हा मानाचा पुरस्कार दिला जात होता आणि त्यावेळी मी माझ्या पत्नीला म्हणालो की एक दिवस हा पुरस्कार आपल्याला मिळालाच पाहिजे आणि तो मिळणार. आणि तो दिवस आणि हा आजचा दिवस हा ह्या दिवसामध्ये 12 वर्षांच एक वर्तुळ पुर्ण झालं अस मी समजतो.

सांगायच तात्पर्य हेच की आपल्यापैकी कोणीही आपले काम स्वयंप्रेरणेने केले आणि योग्य मार्गदर्शन असेल तर त्या कामाची नोंद घेतलीच जाते. या प्रवासा दरम्यान मला माझी

पत्नी, माझे आईवडील, माझे काका-काकू, माझे कुरुंबिय, कृषी विज्ञान केंद्र जालना, सन्माननीय विजय आण्णा बोराडे, कृषी विभाग, आमचे मित्र अतुलजी लढ्हा, कै. तात्यासाहेब आर्वे, या सर्वांनी मला अतिशय मोलाच सहकार्य केलं. आणि त्याचबरोबर नंदापुरकर माझे जे इथे आलेले सर्व गावकरी त्यांनीही मोलाच मार्गदर्शन केलं सहकार्य केल. त्यामुळे हा पुरस्कार माझ्या एकठ्याचा नसून ह्या सर्वांचा हा पुरस्कार आहे अस मी समजतो.

मागील काळात बन्याचवेळा जैन इरिगेशनच्या ह्या परिसरात येण्याचा योग आला,

येथील उच्च तंत्रज्ञान बघण्याचा योग आला. त्या उच्च तंत्रज्ञानाचा उपयोग मला शेतीमध्ये करता आला. यामुळे आजुबाजुच्या शेतकऱ्यांचा विश्वास संपादन करता आला. 2012 पुर्वी गावामध्ये 25 एकरावरती असेलेल फळबागेच क्षेत्र आज 600 एकरावरती वाढविण्यात योगदान देता आलं. गाव परिसरामध्ये रोजगाराचा प्रश्न मिटून गावाची आर्थिक स्थैर्यांकिते वाटचाल चालू झाली. पाणलोट असेल, जलयुक्त शिवार असेल, या योजना गाबिल्यामुळे फळबागांना अतिरिक्त पाण्याची गरज भागवता आली. हा पुरस्कार फक्त एक पुरस्कार नसून ही एक जबाबदारी आहे अस मी समजतो. त्यामुळे सर्व शेतकरी बंधुंना मी या ठिकाणी एक शब्द देऊ इच्छितो की आपल्याला तंत्रज्ञानाच्या बाबतीत जीही मदत लागेल ती मदत करण्यासाठी मी सदैव तत्पर असेल.

साहेब आपणास मला काही सांगायच आहे मराठवाड्यामध्ये कृषीच क्षेत्र हे झापाट्यांन बदलत आहे. आणि या परिवर्तनाचा साक्षीदार मी या ठिकाणी उभा आहे. मराठवाड्यातील शेतकऱ्यांना फक्त पाणी द्या, एवढीच मी या प्रसंगी आपल्याला विनंती करतो. पुन्हा एकदा मी जैन उद्योग समुहाचे आभार मानतो, या पुरस्कारासाठी माझी निवड केलीत. आपण माझे दोन शब्द शांत चित्ताने ऐकलेते याबद्दल मी आपला आभारी आहे. धन्यवाद.

■ ■ ■

आदरणीय पवार साहेब, माननीय मुख्यमंत्रीजी, कृषीमंत्री श्री. दादाजी भुसे, कामगार उत्पादन शुल्क मंत्री दिलीप वळसे पाटीलजी, जळगावचे लाडके गुलाबराव पाटीलजी, व्यासपीठावरील माननीय सौ. प्रतिभा पवार, डॉ. उल्हासराव पाटील, श्री. ईश्वरलालजी जैन, श्री. अरुणजी गुजराथी, श्री. उन्मेशजी पाटील, श्री. संजयजी सावकरे, श्री. चिमणरावजी पाटील, श्री. शिरीषजी चौधरी, श्री. किशोरजी पाटील, श्री. अनिलजी पाटील, श्री. मंगेशजी चव्हाण, डॉ. एस.एस. मगर, सौ. रंजनाजी पाटील, श्रीमती लताजी सोनवणे, सौ. भारतीजी सोनवणे, आजचे गैरवमुर्ती श्री. दत्तात्रयजी चव्हाण, व इतर मान्यवर, पुरस्कारासाठी आवर्जुन उपस्थित असणारे शेतकरी बंधु व भगिर्णीनो, आपण सर्व आज ह्या पुरस्कार सोहळ्याला आला आहेत ह्याच्याबद्दल आपले स्वागत. हा पुरस्कार किंत्येक वर्षापासून चालू आहे आणि भाऊंनी माझ्या वडीलांनी ह्याची सुरुवात केली होती. भाऊंनी जेव्हा ठिबक सिंचनाची क्रांती आणण्याचा विचार केला त्याला आप्पासाहेब पवारांनी भाऊंना गाईडन्स दिला होता. आणि आप्पासाहेब पवारांनी जे एकटेंशनच काम केल होत आणि त्यावेळी जो एक नवीन क्रांतीकारी विचार त्यांनी आणला होता त्याच अनुकरण भाऊंनी करून मग जैन इरिगेशन ह्याची निर्मिती झाली. आणि ती गोष्ट लक्षात ठेऊन जेव्हा शेतकऱ्यांसाठी एक चांगला पुरस्कार करावा हा विचार भाऊंच्या मनात आला त्यावेळी भाऊंनी विचार केला की श्री. आप्पासाहेबांच्याच नावाने हा पुरस्कार असावा असा

सौ. प्रतिभाताई पवार यांना सौभाग्यलेणे म्हणजे कुंकू लावून त्यांचे स्वागत करताना ज्योतीपाभी जैन

त्यांचा एक ऋणानुबंध होता, अशी त्यांची मैत्री होती, आज दोघेही आपल्यामध्ये नाहीत. पण मला अस नक्की वाटत की कदाचित वरती दोघंही बसून म्हणत असतील की माझ्हे काम मुलं पुढे चालवता आहेत आणि शेतकरी पुढे चालवता आहेत आणि ही आपल्या सर्वांसाठी आनंदाची बाब आहे.

पवारसाहेबांबद्दल बोलायच तर शब्दच कमी पडतात. 1987ला पवार साहेबांनी कॅलिफोर्नियामध्ये सर्वात आधी आपल्या जैन इरिगेशन कंपनीचे जे कोलॅबोरेटर होते हार्डी इरिगेशन त्यांच ठिबक सिंचन त्यावेळी कॅलिफोर्नियात बघितल होत. त्यावेळी पवारसाहेब सत्तेमध्येही नव्हते पण त्याच्यानंतर साहेब जेव्हा सत्तेमध्ये आले तेब्हा त्यांनी भारतामध्ये पहिल्यावेळी ठिबक सिंचनाला मदत म्हणून जी योजना सुरू केली आणि त्याच्यामुळे

जैन इरिगेशन ही शेतकऱ्यान शेतकऱ्यासाठीच बनविलेली संस्था

जैन इरिगेशनचे उपाध्यक्ष व व्यवस्थापकीय
संचालक अनिल जैन यांचे उद्गार

त्याच्यानंतर खरोखरच पुर्ण भारत देशात आज ठिबक सिंचनाची क्रांती झाली आहे. तर साहेबांचा जो काही विचार असतो, जी काही एक म्हणजे साहेबांची दूरदृष्टी असते त्याच्यामुळे आज महाराष्ट्र एवढा अग्रेसर झालेला आहे. काम अजूनही भरपूर करायच आहे पण साहेबांच्या मनात जर असेल ते नक्की होत. साहेब सरकारमध्ये असतील किंवा नसतील फरक पडत नाही हे आपणही बघितलेल आहे. सर्वानाही त्याचा वेळोवेळी प्रत्यय आलेला आहे. साहेब आपण जैन हिल्समध्ये अनेकदा येता आणि जळगावमध्ये आल्यावर जैन हिल्स हे आपल घरच आहे, हे आपल प्रेम नेहमीच आमच्यासाठी कायम राहू द्या.

माननीय मुख्यमंत्रीजी आणि कदाचित बच्याच लोकांना वाटत की उद्धवजी मुंबईमध्ये राहतात. शेतीशी कदाचित जास्त संबंध नसेल,

पण तस नाही. 2001 मध्ये उद्धवजी जैन हिल्सला आले होते त्यावेळी सुद्धा त्यांनी एवढ मन देऊन आणि पूर्ण अभ्यास केला होता. त्याच्यानंतर उद्धवजी इथे परत 2010ला आलेत. आता आपण 2020मध्ये आहोत. साहेब आपण प्रत्येक दहा वर्षांनी इथे येता आहेत असं होत आहे, पण जैन हिल्स एक शेतकऱ्यांच्या आशीर्वादामुळे आता कृषीची पंढरी म्हणून ओळखली जाते. तर पंढरीची वारी म्हणून आता आपण मुख्यमंत्री झाल्यावर प्रत्येक वर्षी इथे येऊन आम्हाला मार्गदर्शन कराल अशी आमची अपेक्षा आहे.

मित्रांनो, जैन इरिगेशन, जैन ग्रुप, जैन ब्रदर्स, ही जी संस्था आहे ही एका शेतकऱ्याने शेतकऱ्यांसाठीच बनविलेली संस्था आहे. 1963 पासून आमच हे जे एक काम चालू आहे आणि हे नेहमी पुढे चालत राहील. सध्याच्या काळामध्ये कंपनी थोळ्या कठीण परिस्थितीतून जात आहे कारण बच्याचशा स्टेट गव्हर्नमेंटकडून आपल्याला जवळजवळ 1500 कोटी रुपये घ्यायचे आहेत, त्याच्यात महाराष्ट्र गव्हर्नमेंटचे जास्त नाहीत नाहीतर आता मी इथेच त्यांना विनंती केली असती. पण ह्या कठीण काळातूनही कंपनी ह्याच्यावरती नक्की मात करेल आणि एक नेहमीसाठी 50 वर्ष, 100 वर्ष शेतकऱ्यांच्या सेवेमध्ये ही कंपनी कायम राहील अशी मी आपल्याला घ्याही देतो. आजच्या कार्यक्रमासाठी परत सर्वांचे स्वागत करतो आणि आभारही मानतो की आपण सर्व इथे आलात. आता एका क्रांतीकारी शेतकऱ्याचा आपण सर्व मिळून सत्कार बघू या. धन्यवाद!

कामगारमंत्री दिलीप वळसे पाटील
यांचे अंजित जैन स्वागत करताना.

• घटाकर्ता

फुकटचा पैसा? घ्या ना!

मध्य प्रदेशात झालेला पराभव पचवणे अजुनही भाजपला जड जात आहे. अगदी काठावरच्या बहुमताने काँग्रेसने या राज्यात सरकार स्थापन केले आणि गेली सव्वा वर्षे मुख्यमंत्री कमलनाथ यांनी ते नेटाने चालविले आहे. भाजपने हे सरकार पाडण्याचे अनेक प्रयत्न करूनही त्यांना अद्याप ते शक्य झाले नव्हते. आता राज्यसभेच्या द्विवार्षिक निवडणुका होत आहेत. यानिमित्ताने भाजपने पुन्हा तिकडमबाजी सुरु केल्याचे समोर आले

आहे.

मध्य प्रदेशचे नेते दिग्विजयसिंग यांनी भाजपकडून काँग्रेसचे सात-आठ आमदार फोडण्याचे प्रयत्न चालू असल्याचा गौप्यस्फोट केला. यामध्ये दहा आमदारांना भाजपने 'गाठले' असल्याचे उघडकीस आले.

या आमदारांना दिल्लीजवळ हरयानातील गुडगांव किंवा गुरुग्राम येथील एका पंचातारांकित हॉटेलात ठेबण्यात आल्याची माहिती मिळाल्यानंतर मध्य प्रदेशातील दोन-तीन प्रमुख पंत्रांनी तत्काळ येथे धाव घेतली आणि या आमदारांची सुटका करण्यात त्यांनी यश मिळवले.

मुख्यमंत्री कमलनाथ यांनी या सर्व माहितीला दुजोरा दिला असून दिग्विजयसिंग यांची माहिती पूर्ण खरी असल्याचा निर्वाळा दिला. पत्रकाऱांशी बोलताना कमलनाथ यांनी त्यांच्या सरकारला धोका

नसल्याचा दावा केला. कमलनाथ हे तसे बेफिकिर म्हणूनच ओळखले जातात. मुख्यमंत्री झाल्यापासून मात्र त्यांना पावले काळजीपूर्वक टाकावी लागत आहेत. मध्य प्रदेशाच्या राजकारणात कमलनाथ यांना 'बडे भाई' म्हणून ओळखले जाते. त्यांचे 'छोटे भाई' म्हणून दिग्विजयसिंग यांची ओळख आहे.

या दोघांनी मिळून मध्य प्रदेशाच्या राजकारणावर असले ली अर्जुनसिंग, माधवराव शिंदे, शुक्रा-बंधू यांची पकड संपवती होती. तर आता हे दोघे 'बडे मियां' मिळून भाजपकडून काँग्रेस सरकार पाडण्याचे प्रयत्न हाणून पाडत आहेत. कमलनाथ यांनी या आमदार पळवापळवीबाबत बोलताना संपर्क सांगितले की भाजपकडून काँग्रेसच्या आमदारांना पहिला हस्त म्हणून पाच कोटि रुपये देऊ केले जात आहेत. हा सर्व फुकटचा पैसा

बिनधास्तपणे घ्या असे आपण त्यांना सांगितले आहे. (फोकट का पैसा है ले लो). या सर्व पळवापळवीमागे माजी मुख्यमंत्री शिवराजसिंग चौहान यांचा हात असल्याचा आरोप काँग्रेसने केला आहे. भाजपने मात्र या प्रकारापासून हात झटकले आहेत.

काहीही असले तरी 'जेथे धूर असतो तेथे आग ही असतेच.' त्यामुळे भाजपने कितीही नाही नाही केले तरी कुठेतरी पाणी मुरत आहेच. मध्य प्रदेशात तीन जागांसाठी राज्यसभेची निवडणूक होणार आहे. सध्या या तीनपैकी दोन

जागा भाजपच्या आहेत व तिसऱ्या प्रदेशात काँग्रेसच्या दोन जागा येणार आहेत व भाजपची एक जागा कमी होणार आहे. परंतु फोडाफोडी केल्यास पुन्हा दोन जागा मिळविण्यासाठी भाजपची धडपड आहे. त्यामुळे हा आमदार पळवापळवीचा खेळ सुरु करण्यात आला असल्याचे काँग्रेसचे म्हणणे आहे. परंतु तज्ज्या माहितीनुसार काँग्रेसच्या नेत्यांनी परिस्थितीवर नियंत्रण मिळवले आहे आणि अपहरण करण्यात आलेल्या आमदारांना काँग्रेसने पुन्हा ताब्यात घेण्यात यश मिळवले आहे! हरयानात भाजपचे सरकार आहे आणि गुरुग्राममध्ये पळवून आणलेल्या आमदारांना ठेवण्याचे प्रकार यापूर्वी हिंदू घडले आहेत. याला योगायोग म्हणायचे की आणखी काही?

नव-पोलादी पुरुष? पण ते गण का?

जम्मू-काश्मीरचे विभाजन आणि त्या राज्याला असलेला विशेष दर्जा 'खतम' करणे! नागरिकत्व दुरुस्ती कायदा

लागू करणे!

या कायद्याला विरोध होऊनही तो लागू करण्यासाठीचा निर्धार! या कायद्याच्या विरोधातील आंदोलनांना भीक न घालणे! अशा विविध कामगिन्या करणारे आहेत तरी कोण? माहीत नाही? देशाचे गृहमंत्री अमितभाई शहा!

पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांनाही त्यांच्या पहिल्या पाच वर्षात जे करता आले नाही ते अमितभाईंनी 'मोदी02' सरकाराला वर्ष पूर्ण होण्यापूर्वीच पहिल्या सहा महिन्यात करून दाखवले. जबरदस्त हो जबरदस्त!

एवढे सर्व गुण दाखविल्यानेच त्यांना आता 'नव-पोलादी पुरुष' म्हणून ओळखले जाऊ लागले आहे. पक्षात आणि सरकारमध्ये देखील त्यांचे स्थान आता वेगळे असे निर्माण झाले आहे किंवा त्यांनी निर्माण केले आहे. नागरिकत्व कायद्याच्या विरोधात आंदोलने सुरु असूनही या पोलादी पुरुषाने एक चकार शब्दही त्यावर काढला नाही की ही आंदोलने मागे घेण्यासाठी संबंधितांशी बोलण्याची तयारी दाखवली. बोलणी करणे म्हणजे त्यांच्या पोलादीपणाला कुठेतरी कमीपणा येईल असे त्यांना

वाटले असावे त्यामुळे एकदा त्यांनी बोलण्याची तयारी दाखवूनही तत्काळ त्यावर माघारही घेतली होती. याच मुद्यावर दिल्लीत भयंकर अशी दंगल झाली. तीन-चार दिवसांनंतर का होईना नेहमी मौनात जाणाच्या पंतप्रधानांनी देखील द्वीट करून दिल्लीत शांतता व सलोखा राखण्याचे आवाहन केले. परंतु अमितभाईंचे 'पोलादा' इतकेच कठीण मौन' काही सुटले नाही किंवा त्यांनी सोडले नाही. दिल्ली दंगलींबाबत त्यांनी कोणतेही भाष्य केले नाही किंवा दंगल शांत करण्याचे साधे आवाहन देखील केले नाही. मौनाने सर्व काही साध्य होते या सनातन सुभाषितावर त्यांचा नितांत विश्वास असावा.

मौन राहून पण आपल्या कृतीतून ठामपणा दाखविण्याच्या प्रवृत्तीमुळे अमितभाईंनी भाजप व परिवारात त्यांच्या प्रशंसकांचा एक वर्ग मात्र निर्माण केला आहे. 'देशाला निर्णायिक कृति करणारा व त्यापासून यत्किंचितही न ढळणारा किंवा माघार न घेणारा नेता आवडतो' असे अमितभाईंचे प्रशंसक मानतात. त्यांच्या मते मोदी हे नेते असले तरी अमितभाईंमध्ये जी निर्धारी प्रवृत्ती आहे ती विशेष आहे. दिल्ली दंगलींमुळे अमितभाईंवर चौफेर टीका झाली आणि काँग्रेससह बहुतेक विरोधी पक्षांनी त्यांच्या राजीनाम्याचीही मागणी केली. परंतु अमितभाई विचलित झाले नाहीत. किंवा

त्यांनी लगेच प्रतिक्रियाही दिली नाही. त्यांच्या समर्थकांच्या मते, 'थांबा, वाट पहा! अमितभाईंचा कृतीवर अऱ्कशनवर विश्वास आहे. पहा ते काय अऱ्कशन करतात ते!' आता मात्र पोटात गोळा आल्याखेरीज रहात नाही. कारण आता अमितभाई कोणती 'अऱ्कशन' करणार याकडे लक्ष ठेवावे लागेल!

एक कोटि लोक गेले कुठे?

अमेरिकेचे अध्यक्ष डोनाल्ड ट्रंप भारताला भेट देऊन निघून गेले. भारतात येण्यापूर्वी त्यांच्या स्वागतासाठी किती लोकांना जमवणार याची आकडेवारी भलतीच गाजली होती. अहमदाबादमध्ये ट्रंप यांच्या स्वागतासाठी साठ ते सतर लाख लोक येणार असे जाहीर करण्यात आले. त्यानंतर खुद ट्रंप यांनी स्वतःच भारतात येण्यापूर्वी त्यांच्या स्वागतासाठी 'दहा मिलियन' म्हणे एक कोटि लोकं जमणार असल्याची घोषणा करून त्यात आणखी भर घातली होती. ही आकडेवारीची चढाओढ म्हणजे निव्वळ

पोरकटपणा होता. परंतु दोन मोठ्या देशांच्या सर्वोच्च नेत्यांच्या पातळीवर तो सुरु होता. अहमदाबादमधील ज्या मोतेरो मैदानात ट्रंप यांचा स्वागतसमारंभ झाला त्याची कमाल क्षमता देखील एक लाख दहा हजार होती.

अहमदाबाद शहराची लोकसंख्या 55 लाख पन्नास हजारांच्या आसपास आहे. ही आकडेवारी लक्षात घेतल्यानंतर

जमणाच्या लोकांच्या संख्येबाबत जे पोरकट व हास्यास्पद दावे केले जात होते त्याबद्दलची खरी स्थिती किंवा वास्तव लक्षात यावे! हे जाऊ द्या! या पोरकटपणापेक्षाही एक किस्सा चांगलाच गाजला पण फार कमी माध्यमांनी त्याला प्रसिद्धी दिली. दिल्लीत मोदी-ट्रंप यांच्यातील शिष्टमंडळ पातळीवरील बोलणी झाल्यानंतर दोन्ही नेते पत्रकारांना सामोरे जातात. हा एक उपचार असतो आणि त्यावेळी भारतीय व अमेरिकन अशा दोन्ही बाजूकडील पत्रकारांना एक किंवा दोन प्रश्न विचारण्याची संधी दिली जाते.

यामध्ये भारतीय मंडळी विशेष संवेदनशील असल्याने सरकार-अनुकूल पत्रकारांनाच प्रश्न विचारण्याची संधी दिली जाते. अमेरिकेत असा काही प्रकार नाही. त्यामुळे या प्रसंगी ट्रंप यांच्या विरोधात भूमिका घेणाऱ्या सीएनएन वाहिनीचे प्रतिनिधी जिम अऱ्कॉस्टा यांनी ट्रंप यांना अमेरिकेतील काही घडामोर्डीबाबत प्रश्न विचारला.

ट्रंप यांना तो प्रश्न आवडला नाही कारण तो काहीसा अडचणीचा होता. त्यांनी प्रश्नाला उत्तर देण्याएवजी

सीएनएन आणि त्या पत्रकाराची चेष्टा करण्याच्या हेतुने आदल्याच दिवशी सीएनएन वाहिनीला एका बातमीबाबतचा खुलासा देण्याची पाळी आली होती त्याचा उल्लेख केला. त्यावर जिम ॲकॉस्टा म्हणाले, ‘राष्ट्राध्यक्ष महोदय, असे असले तरी विश्वासार्ह बातम्या देण्याचे आमच्या वाहिनीचे रेकॉर्ड तुमच्यापेक्षा जास्त चांगले आहे!’ यावर ट्रंप गप्प बसलेच पण एका वाहिनीच्या प्रतिनिधीने जगातल्या सर्वशक्तिमान देशाच्या अध्यक्षाला आणि तेही परदेशी भूमीवर असे सुनवावे हा प्रकार उपस्थित भारतीय पत्रकारांसाठी केवळ नवाच नव्हता तर डोळे उघडणारा होता. यानंतर भारतीय पत्रकारांमध्ये हीच चर्चा होती की ट्रंप यांच्या जागी मोदी असते तर ?? एका पत्रकारांना ही चर्चा निरर्थक असल्याचे सांगितले. कारण ? मोदी त्यांच्या परदेश दौऱ्यात पत्रकारांशी संवादच साधत नाहीत. ज्या पंतप्रधानाने पंतप्रधान झाल्यापासून एकही पत्रकार परिषद घेतली नाही त्याच्याबाबत असा प्रकार संभवतच नाही! मामला खतम!

लोकसभेला उपाध्यक्षत नाहीत!

होय, भारतीय लोकसभेला उपाध्यक्ष म्हणजेच ‘डेप्युटी स्पीकर’च नाहीत. भारतीय संसदीय व्यवस्थेत लोकसभेचे मुख्य पीठासीन अधिकारी म्हणजेच ‘स्पीकर’ – ‘लोकसभा अध्यक्ष’ असतात. सभागृहाच्या

संचालनासाठी त्यांना सहाय्यक म्हणून ‘डेप्युटी स्पीकर’ म्हणजेच ‘उपाध्यक्ष’ असतात. लोकसभा निवडणुकीनंतर अस्तित्वात येणाऱ्या नूतन लोकसभेच्या अध्यक्षपदासाठी निवडणूक होते किंवा सर्वसंमतीने निवड केली जाते. सर्वसाधारणपणे निवडणूक टाळून सर्वसंमतीनेच अध्यक्ष निवडण्याची पद्धत अवलंबिली जाते. यानंतर उपाध्यक्ष किंवा डेप्युटी स्पीकर यांची निवड केली जाते.

उपाध्यक्षपद प्रमुख विरोधी पक्षाला देण्याचा एक लोकशाही संकेत एकेकाळी असे. परंतु तो क्वचितच पाळला गेला आहे. सर्वसाधारणपणे सत्तापक्षाच्या मित्रपक्षाला हे पद देण्याकडे कल असतो. कांग्रेस आणि अण्णा द्रमुक यांची आघाडी असताना हे पद त्या पक्षाच्या सदस्याला दिले जात असे. नंतरच्या काळात भाजपने अण्णा द्रमुकबोरब हातमिळवणी केली असता त्यांनीही हे पद त्या पक्षाला दिले होते. 2019मध्ये लोकसभेची निवडणूक झाल्यानंतर भाजपला पूर्ण बहुमत मिळाले.

अध्यक्षपदी भाजपचे ओम बिडला यांची निवड झाली. परंतु उपाध्यक्षपद कुणाला द्यायचे याबाबत भाजप नेतृत्वाने काही हालचालच केली नाही. आता दहा महिने उलटूनही लोकसभेचे

उपाध्यक्ष अद्याप बेपत्ताच आहेत.

लोकसभा निवडणुकीनंतर शिवसेनेने या पदावर दावा सांगितला होता. त्यावेळी शिवसेना व भाजप बरोबर होते. मागाहून त्यांचे फाटले. आता उपाध्यक्षपदासाठी भाजप आघाडीतील संयुक्त जनता दलाचा विचार करायचा झाल्यास अडचण अशी की राज्यसभेतील उपसभापतिपद या पक्षाच्या हरिवंश यांना देण्यात आलेले आहे आणि त्यामुळे लोकसभेतील तोच कित्ता गिरविणे शक्य होणार नाही.

अकाली दलाचे दोनच सदस्य आहेत व त्यातील एक मंत्री आहेत व दुसरे सुखबीरसिंग बादल या पदात इच्छुक नाहीत. मित्रपक्षांमध्ये बिजु जनता दलाचा विचार करण्यात आला होता. या पक्षाचे नेते भर्तृहरी महताब तर या पदासाठी इतके आसुसलेले होते की ते भाजपचीच भाषा बोलू लागले होते. अखेर त्यांना त्यांच्या पक्षातूनच कानपिचक्या मिळाल्या व ते काहीसे ताव्यावर आले. त्यामुळे हे पदही भाजपच्याच सदस्याला दिल्यास त्यावरून वादंग होणार आहे हे निश्चित.

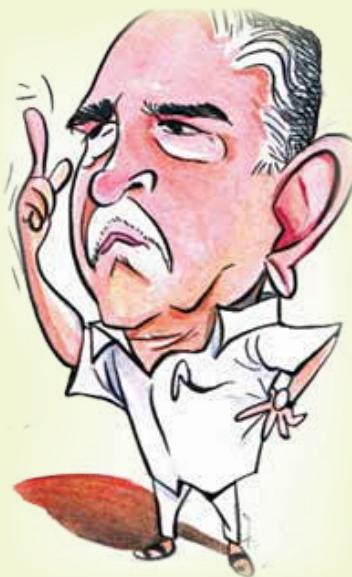
या सगळ्या वादात आणि राजकीय समीकरणांच्या गुंतागुंतीमध्ये हे पद रिकामेच राहिले आहे. पंतप्रधान ‘गेल्या

सत्तर वर्षांत म्हणून अनेक गोर्टींचे दाखले देत असतात. त्याच चालीवर असेही म्हणावे लागेल की गेल्या 70 वर्षात जवळपास वर्षभर लोकसभेचे उपाध्यक्षपद कधीही रिक्त राहिलेले नव्हते. अर्थात ज्या पक्षाला लोकशाहीबद्दल आस्था व आपुलकी विश्वास असेल त्याला याची खंत किंवा खेद होऊ शकतो. ज्यांना लोकशाहीची चाड नाही त्यांना उपाध्यक्षपद रिकामे असले काय किंवा भरलेले असले काय? फरक काय पडतो? की फर्क पेंदा?

येद्युरप्पा आसन स्थिर करण्यात यराखी?

येद्युरप्पांनी अलीकडे त्यांचा 78वा वाढदिवस साजरा केला. वाढदिवस साजग करतानाच त्यांनी कर्नाटकच्या मुख्यमंत्र्यांचे अधिकृत निवासस्थान असलेल्या 'कावेरी' बंगल्यातील गृहप्रवेशाची पर्चणीही साधली. त्यानिमित्ताने त्यांनी एक आलिशान मेजवानीही सर्वांना दिली. कर्नाटकाचे मुख्यमंत्रीपद हे येद्युरप्पांसाठी प्राणप्रिय आहे. त्यामुळे त्यांनी कांग्रेस व धर्मनिरपेक्ष जनता दलाचे कुमारस्वामी यांच्या

सरकारमधील तेराहून अधिक आमदार फोडून त्यांनी त्या सरकारचा पाडाव केला आणि मुख्यमंत्रीपद मिळवले.

आता ज्या फुटीरांनी त्यांना त्यांच्या स्वप्नपूर्तीसाठी मदत केली त्यांना मोबदला देण्याची वेळ आली होती. पण 75 पार केलेले येद्युरप्पा भाजपच्या दोन्ही सर्वोच्च नेत्यांच्या डोळ्यात खुपत होते. त्यांनी कर्नाटकात एका नव्या तरुण लिंगायत नेत्याला येद्युरप्पांना पर्याय म्हणून पाठबळ देण्यास सुरुवात केली. येद्युरप्पांना ज्या फुटीरांना मंत्रीपद द्यायचे होते त्यासाठी भाजप हायकमांडने परवानगी रोखून ठेवून

येद्युरप्पांच्या संयमाची परीक्षा पाहिली. पण अखेर त्यांचा संयम कामी आला.

महाराष्ट्र, हरयाना, झारखंड आणि आता दिल्ली या राज्यांमध्ये भाजपची जी पीछेहाट झाली त्यानंतर भाजपच्या हायकमांडनेही थोडा फेरविचार करण्यास सुरुवात केली. येद्युरप्पा हे बंडखोर आहेत व प्रसंगी भाजप सोडून वेगळी वाट धरू शकतात हे लक्षात आल्यानंतर हायकमांडने त्यांना कण्हतकुथत मंत्रीमंडळ विस्तारासाठी परवानगी दिली व येद्युरप्पांनी त्यांच्या काही समर्थकांना मंत्री केले.

आता इतके दिवस माजी मुख्यमंत्री कांग्रेसचे सिद्रापर्या यांच्या ताब्यात असलेला आणि त्यांनी रिकामा करूनही त्यात प्रवेश न केलेल्या येद्युरप्पा यांना चांगल्या मुहुर्ताची प्रतीक्षा होती. त्यांनी या बंगल्याचे नूतनीकरण, वास्तु वगैरे सर्व काही सोपस्कार करून स्वतःच्याच वाढदिवसाला गृहप्रवेश केला. आता त्यांचे आसन स्थिर झाल्याचे मानले जाते. कर्नाटकातील त्यांचे आसन स्थिर झाल्यास उर्वरित दोन वर्षे ते मुख्यमंत्रीपद उपभोगू शकतात. तोपर्यंत ते 80 वर्षांचे होतील! जय हो!

बदले बदले से नजर आते है केजरीवाल!

दिल्लीचे मुख्यमंत्री अरविंद केजरीवाल बदलल्यासारखे वाटू लागले आहेत. ज्या केजरीवाल यांनी पंतप्रधान नरेंद्र मोदी यांच्या विरोधात 2014 मध्ये वाराणसीमधून निवडणूक लढवली होती. ज्या केजरीवाल यांनी मोदी व भाजपच्या विरोधात टोकाच्या संघर्षाची भूमिका घेतली होती ते केजरीवाल आता बदलल्यासारखे दिसतात.

केजरीवाल यांना दिल्लीचा कारभार करण्यात मोदी सरकारने अखंड अडचणी आणल्या. दिल्लीच्या नायब

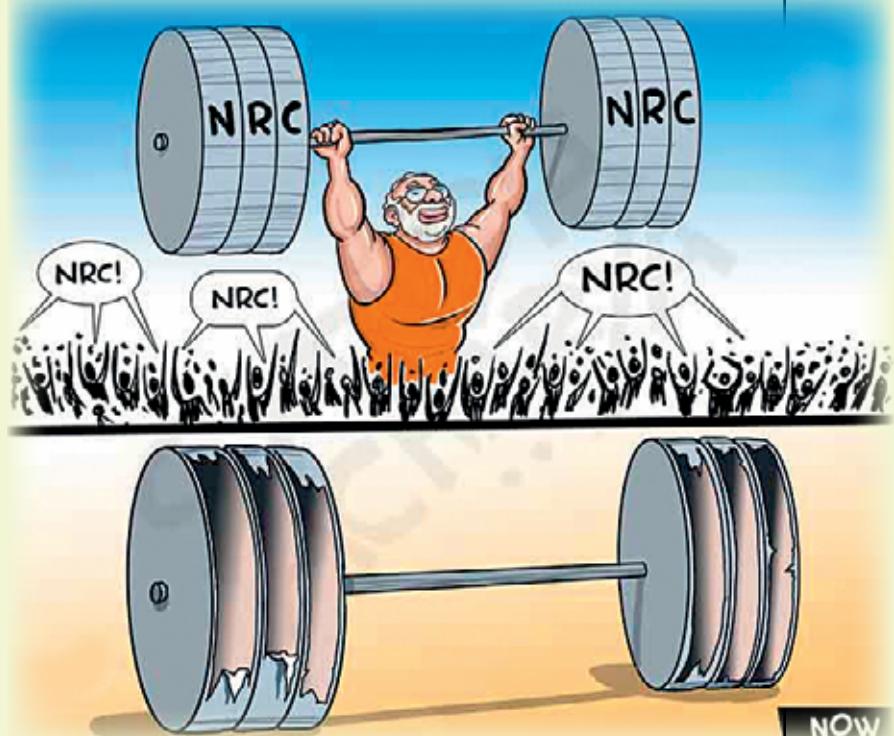

राज्यपालांच्या अधिकारांचा वापर करून केजरीवाल व त्यांच्या मंत्र्यांना जेरीस आणले. त्यातून केजरीवाल यांनी मोदी त्यांना काम करू देत नाहीत असे आरोपही केले होते. मोदी सरकाराच्या अडथळे आण्याच्या कारवायांना कंटाळून केजरीवाल यांनी नायब राज्यपालांच्या निवासस्थानी जाऊन धरणे धरण्याचा कार्यक्रमही केला होता. दिल्लीच्या मुख्य सचिवांशी दोन हात केले होते. पण केजरीवाल हळूहळू बदलले. मवाळ झाले.

विधानसभा निवडणूक होण्याच्या आधी दोन वर्षे त्यांनी कामाची पद्धत बदलली. संघर्षाएवजी त्यांच्या हातात असलेल्या अधिकारांचा उपयोग करून दिल्लीच्या सुधारणेला प्राधान्य दिले आणि त्याचे फळ त्यांना निवडणुकीत पुरपूर मिळाले. आता तर केजरीवाल पूर्णपणे बदलले आहेत. शहीनबाग आंदोलनात त्यांनी मौन पत्करले. दिल्ली दंगलीबाबतही फारशी वक्तव्ये केली नाहीत. उलट हिंदू पोलिस अधिकाऱ्याला मदत करून मुस्लिम अधिकाऱ्याला

जेण्युच्या विद्यार्थ्यांच्या विरोधात निवेदन केले. कन्हैयाकुमारच्या विरोधातील देशद्रोहाच्या प्रकरणाला मान्यता दिली. भाजपला व विशेषत: मोदी-शहा यांना अनुकूल अशी भूमिका घेऊन त्यांनी दिल्लीच्या मुख्यमंत्रीपदाची आपली कारकिर्द वेगव्याच प्रकारे सुरु केली आहे. आतापर्यंत ते मोदींना व शहांना दोनदोन वेळेस जाऊन भेटले आहेत. संघर्षाएवजी सामोपचाराने राज्यकारभार करण्याकडे त्यांचा कल दिसून येतो. यामुळे आता विरोधी पक्षांमध्ये व विशेषत: ममता बँनर्जी यांच्यासारख्या थोर मोदी-शहा विरोधी नेत्यांबरोबरच्या त्यांच्या मैत्रीत बाधा येऊ शकते. केजरीवाल यांच्या या बदलत्या रूपाबद्दल अद्याप ममतादीर्दींनी प्रतिक्रिया दिलेली नाही. पण त्याची सर्वांना प्रतीक्षा आहे. केजरीवाल बदलले आहेत हे निश्चित! आता ते एनजीओ ॲक्टिविस्ट न राहता पूर्णवेळ राजकारणी झालेले आहेत. त्यामुळे त्यांची ही नवी इनिंग कशी राहते ते पहावे लागेल!

प्रियंका गांधी आणि उत्तर प्रदेश

प्रियंका गांधी या उत्तर प्रदेशाच्या प्रभारी सरचिटणीस आहेत. त्यांनी पक्षाच्या अन्य कोणत्याही घटना-घडामोडीत लक्ष न देता उत्तर प्रदेशात काँग्रेसच्या पुनरुज्जीवनावर लक्ष केंद्रित केले आहे. गेल्या जवळपास वर्षात त्यांनी अगदी आस्ते आस्ते प्रदेश काँग्रेसचा चेहरामोहरा बदललेला आहे. कुणालाही एकदम न दुखावता त्यांनी अत्यंत धीमेपणाने जुन्या खोंडांना दूर करून नव्या ताज्या दमाच्या कार्यकर्त्यांना प्रदेश काँग्रेसमध्ये सक्रिय केले आहे. प्रदेश काँग्रेसच्या अध्यक्षांना बदलण्यापासून ते नवी प्रदेश समिती व कार्यकरिणी स्थापन करण्यापर्यंतच्या सर्व प्रक्रिया त्यांनी याचप्रकारे हाताळल्या आणि उत्तर प्रदेश काँग्रेसला एक नवे चैतन्यशील रूप प्राप्त

करून दिले आहे.
त्यांच्या या बदलाना
जुन्या मंडळींचा
विरोध होत असला
तरी तरुण मंडळी
त्यांच्या
नेतृत्वाखाली
तडफेने काम
करीत असलेले
पाहिल्याने या
जुन्या मंडळींचा
आवाजही काहीसा बंद
होत आहे. त्याचप्रमाणे नव्या
तरुणांबरोबर नवे तंत्रज्ञानही
आल्याने प्रदेश काँग्रेस
कार्यालयातील जुनाटपणाही
जाऊन त्याला नवी झळाळी
येताना दिसत आहे. परंतु काही
जुन्या मंडळींचा एक आक्षेप किंवा
हरकत ध्यानात घेण्यासारखी आहे.
जी नवी मंडळी काम करीत
आहेत त्यांच्या मध्ये राजकीय पक्षापेक्षा

एनजीओ
मध्ये काम
करण्यासारखी
प्रवृत्ती दिसून
येते आणि त्यांचा
कल हा डाव्या
विचारसरणीकडे
अधिक
असल्यासारखा
वाटतो. उत्तर
प्रदेशासारख्या राज्यात
मध्यममार्गी राजकारणाकडे
अधिक कल आढळून आलेला
आहे व डाव्या विचारसरणीबाबत
हे राज्य कितपत अनुकूल असेल
याबाबत शंका आहेत.
किमान या राज्यात
ताज्या दमाच्या काँग्रेस
कार्यकर्त्यांना संधी मिळाली हे काय
कमी आहे? बाकी, देखते है आगे आगे
होता है क्या!

संवाद पवार साहेबांशी... सजग तरुणाईशी... आत्माच्या पिढीवर विश्वास ठेवून प्रोत्साहन घ्या : शरद पवार

देशाचे भवितव्य घडविण्याची ताकद या युवा पिढीत आहे. त्यांची कुवत व ताकद लक्षात घ्यायला हवी. मात्र आत्माच्या पिढीबद्दल गैरसमज निर्माण होत आहेत परंतु त्यांच्यावर विश्वास ठेवला पाहिजे त्यांना प्रोत्साहन दिले पाहिजे असे मत राष्ट्रवादी कांग्रेसचे राष्ट्रीय अध्यक्ष शरद पवार यांनी मुंबई येथील युवा संवादात बोलताना व्यक्त केले.

संवाद साहेबांशी... सजग तरुणाईशी... नव्या स्वराज्याच्या उभारणीसाठी... हा अनोखा कार्यक्रम राष्ट्रवादीच्या मुंबई विद्यार्थी कांग्रेसच्यावतीने वडाळा येथे पार पडला. साचेबंद अभ्यास करणं यातून विद्यार्थ्यांनी बाहेर पडावे. त्यातून गुणात्मक बदल होत नाहीत. त्यामुळे अभ्यासक्रमात बदल केले पाहिजे. आव्हानाला तोंड देणेरे अभ्यासक्रम तयार व्हावेत असे सांगतानाच अभ्यासक्रम तयार करणाऱ्यांमध्ये नवीन-जुना यांचा समन्वय असावा असेही शरद पवार म्हणाले.

लोकशाही आहे सर्वांना बोलण्याचा, निवून येण्याचा अधिकार आहे. प्रतिनिधी निवडण्याचा अधिकार आहे. मात्र चुकीचे प्रतिनिधी सध्या येताना दिसत आहेत. आज हे मोठ्या प्रमाणात घटतंय. याला आवर घालायचा असल्यास जनतेने जागृत राहून अशा व्यक्तीला खड्यासारखे बाजुला करायला हवे असेही शरद पवार म्हणाले. महाविद्यालयीन प्रश्नावर बोलताना शरद पवार यांनी लोकशाही नुसार महाविद्यालयाचा प्रतिनिधी निवडला जावा त्यासाठी विद्यार्थ्यांमधून प्रतिनिधी निवडणूक घ्यावी यासाठी सरकारकडे पाठपुरावा करणार असल्याचे शरद पवार यांनी सांगितले. लॉ कॉलेजच्या विद्यार्थ्यांनी विचारलेल्या

प्रश्नाला उत्तर देताना शरद पवार यांनी लॉ अभ्यासक्रमात सतत बदल व्हायला हवेत. जर बदल केले नाहीत तर तुम्ही आऊटडेट ब्हाल. त्यामुळे आधुनिक अभ्यासक्रम घेण्याची खबरदारी घेण्याबाबत तज्ज्ञांशी चर्चा करण्याचे आश्वासन दिले.

सीईटीबाबत बोलताना विद्यार्थ्यांचे वर्षे वाया जावू नये. ८ महिने जरी वाया गेले तरी त्यांचे भवितव्य धोक्यात येते त्यामुळे ४० ते ४५ दिवसांपेक्षा अधिक कालावधी असता कामा नये यासाठी सरकारकडे आग्रह धरणार असल्याचे स्पष्ट केले. पीएचडीबाबत बोलताना दहा दिवसापूर्वी इंदोरला एका कार्यक्रमाला गेल्याचे सांगताना पीएचडीचे विद्यार्थी बसले होते. त्यांनी संपर्क करून सांगितले की, इथल्या सरकारने अंमलबजावणी केली नसल्याने स्कॉलरशिप मिळाली नाही. तीच स्थिती इथल्या मागच्या सरकारने करून ठेवली आहे. त्यामुळे आत्माच्या सरकारने याची गांभीर्याने दखल घ्यावी आणि तसा निर्णय घ्यावा याबाबत चर्चा करणार असल्याचेही शरद पवार यांनी सांगितले.

याचवेळी एका विद्यार्थ्यांनी एक वेगळा प्रश्न विचारला त्यात तिने चंद्रकांत पाटील यांनी तुमच्यावर पीएचडी करणार असल्याचे म्हटले आहे. त्यावर तुमचं मत काय असं विचारलं असता पीएचडी पोस्ट ग्रॅज्युएटनंतर तीन वर्षांनी करता येते मात्र चंद्रकांत पाटील यांना माझ्यावर पीएचडी करायला दहा ते बारा वर्षे लागतील असा टोला शरद पवार यांनी लगावताच सभागृहात एकच हंशा पिकला. या आगळ्यावेगळ्या कार्यक्रमात शरद पवार यांच्याशी युक्त युवतींनी थेट संवाद साधला आणि आपले प्रश्न मांडले. यामध्ये लॉ, सीईटी,

रिसर्च, मेडिकल, आर्द्दसह विद्यापीठांतर्गत येणाऱ्या प्रश्नांना शरद पवार यांनी योग्य आणि तितकीच समर्पक उत्तरे दिली. आमचं सरकार बाबू निर्माण करणार नाही तर २ लाख रुपये पगार घेणारा युवक निर्माण करेल असा विश्वास व्यक्त करतानाच युवकांसाठी सरकार वेगळं स्कील निर्माण करत असल्याची माहिती राज्याचे अल्पसंख्याक मंत्री नवाब मलिक यांनी दिली. भारत हा युवा देश आहे. युवकांची अपेक्षा, आशा पुर्ण करण्याची जबाबदारी सरकारची असल्याचे अल्पसंख्याक मंत्री नवाब मलिक यांनी सांगितले.

महाविकास आघाडीचे सरकार आल्यावर साहेबांनी माझ्याकडे कौशल्य विकास विभागाचे काम दिले आहे. त्यामुळे युवकांनी त्यांच्याकडील वेगवेगळ्या आयडीया दिल्या पाहिजेत असे आवाहन करतानाच सरकारच्या पोर्टल वर ५० लाख बेरोजगार झाले आहेत. पोर्टल वरील नाव कमी करु नका. ते दाखल करा युवकांना वेगवेगळे रोजगार नक्कीच दिले जातील असे आश्वासन नवाब मलिक यांनी यावेळी दिले. विद्यार्थी अध्यक्ष अमोल मातेले यांनी हा कार्यक्रम आयोजित केला होता. ■■■

अमोल मातेले यांनी घेतली शिक्षणमंत्री उदय सामंत यांची भेट कॉलेज निवडणुका पुन्हा सुरु करण्याची राष्ट्रवादी विद्यार्थी काँग्रेसची मागणी

मुंबई : कॉलेज निवडणुका बंद करून लोकशाही निवडणूक ही प्रक्रिया थांबणे योग्य नाही. या निवडणुका पुन्हा सुरु करण्याची काळजी राज्य सरकारने घ्यावी आणि विद्यार्थ्यांना निवडणुकीची संधी द्यावी असे आवाहन राष्ट्रवादी काँग्रेस पक्षाचे अध्यक्ष आदरणीय शरद पवार यांनी नुकतेच मुंबई मधील "युवा संवाद" कार्यक्रम मध्ये केली होती. त्यानुसार आगामी शैक्षणिक वर्षापासून कॉलेज निवडणुका सुरु करण्याची मागणी प्रवक्ते महाराष्ट्र प्रदेश राष्ट्रवादी काँग्रेसपार्टी व राष्ट्रवादी विद्यार्थी काँग्रेसचे मुंबई अध्यक्ष अॅड. अमोल मातेले यांनी उच्च व तंत्र शिक्षणमंत्री उदय सामंत यांची भेट घेऊन केली.

राज्यात १९९४ पासून महाविद्यालयीन निवडणुका बंद आहेत. 'नवीन विद्यापीठ कायदा-२०१६'मध्ये निवडणुका खुल्या पद्धतीने घेण्याचा अंतर्भाव आहे. असे असताना या कायद्याची अंमलबजावणी मागील सरकारने केली नाही. दिखावा म्हणून निवडणूक घेण्याची प्रक्रिया सुरु केली. पण विधानसभा निवडणुकीच्या तोंडावर संस्थाचालक, प्राचार्यांचा रोष नको म्हणून तसेच या निवडणुकीचा विरोधकांना फायदा होईल या भीतीने निवडणुका रद्द केल्या. यामुळे अनेक वर्षापासून निवडणुकीची प्रतीक्षा करणाऱ्या कार्यकर्त्यांचा हिरमोड झाला. त्यामुळे आगामी शैक्षणिक वर्षापासून विद्यार्थी परिषदेच्या निवडणुकांची नियमावलीसह वेळापत्रक कॉलेज सुरु होण्याच्या अगोदर राज्यातील सर्व

विद्यापीठांनी जाहीर करावे, अशी मागणी अमोल मातेले यांनी केली. विद्यापीठांनी कॉलेज निवडणुकीची प्रक्रिया १ जुलैपासून सुरु केल्यास निवडणुका दिवाळीपूर्वी पूर्ण होतील. दिवाळीपूर्वी निवडणूक पार पडल्यास संपूर्ण वर्षभर विद्यार्थ्यांना नेतृत्व करण्याची संधी मिळेल. यासाठी कॉलेज निवडणुकीबाबत राज्यातील सर्व विद्यापीठांना सूचना द्याव्यात, अशी मागणीही मातेले यांनी सामंत यांच्याकडे केली. या मागणीची योग्य दाखल घेण्याचे आश्वासन यावेळी सामंत यांनी दिले. ■■■

(पान ४ वर्सन)

मुंबईच काकीनाडाच्या अधिवेशनात सावरकरांना जेलमधून सोडावे यासाठी केलेला ठ्राव, तुळातूस सुटका झाल्यानंतर रत्नागिरीची स्थानबद्धता, महात्मा गांधींनी कस्तुरबांसह रत्नागिरीला जाऊन सावरकर आणि त्यांच्या पत्नीची घेतलेली भेट व आवर्जून केलेली विचारपूस व सावरकरांनी अस्पृशयता निवारणासाठी नंतर केलेले काम हे सगळे एका बाजूला आहे. माफीनाम्याचा विषय एखाद्या वेळी दुर्लक्षितही करता येईल. पण गांधींच्या खुनातील आठवे आरोपी म्हणून जेव्हा सावरकरांचा उल्लेख होतो तेव्हा तो विषय व आरोप न्यायालयाने पुसलेला असला तरी लोकांच्या मनातून कसा पुसायचा आणि गांधींचा खून करण्यासाठी नथुराम विनायक गोडसे आणि नारायण दत्तात्रेय आपटे

भारतरत्न कोणत्या सावरकराना?

कलंक ठरतो आणि त्यामुळेच सावरकरांच्या राष्ट्रीय जीवनावर व कार्यावर पाणी फिरते, त्यांनी देशहितासाठी मांडलेले विचार शून्यवत बनतात. आणि ते राष्ट्रपुरुष न ठरता राजकीय खुनी ठरतात. हे वास्तव भाजपने व त्यांच्या कार्यकर्त्यांनी स्वीकारले नाही तरी बहुतांश जनता स्वीकारते. म्हणून तिचा भारतरत्न द्यायला विरोध आहे.

वर्षे पंतप्रधान होते. नरेंद्र मोदी मागील सहा वर्षांपासून पंतप्रधान आहेत. फार मोठी सत्ता जनतेने त्यांच्या हाती दिलेली आहे. महाराष्ट्रातही भाजपची पाच वर्षे सत्ता होती. का नाही त्यांनी सावरकराना भारतरत्न दिले? केंद्रातल्या सत्ताधाऱ्यांनी अनेक गोष्टीत मनमानी करून हुक्मशाही पद्धतीने देशाचा कारभार चालविलेला आहे. नको त्या अनेक गोष्टी

गांधींच्या खून खटल्यातले आरोपी न्यायालयातील पिंजऱ्यात बसलेले.

यांना 'यशस्वी होऊन या' असा जो आशीर्वाद सावरकरांनी दिला त्याचे करायचे काय? खून करण्यासाठी प्रवृत्त करण्याचा माणसाला 'भारतरत्न' हा किताब सरकार देणार आहे का? असा प्रश्न काँग्रेस, डाव्या विचाराचे पक्ष आणि जनताही आज विचारते आहे तेव्हा त्याचे उत्तर कोण व कोणत्या तोंडाने देणार? गांधीहत्या ही निंद्य व निषेधार्ह घटना आहे असे हिंदुत्ववाद्यांना वाटतच नाही. उलट त्याला ते राष्ट्रकार्य म्हणतात आणि १५ नोव्हेंबर हा नथुराम गोडसेचा 'फाशीदिन' जाहीरपणे 'हुतात्मा दिन' सारखा साजरा केला जातो. ते गांधीहत्येला खून न म्हणता जाणीवपूर्वक 'वध' म्हणतात. गांधीहत्या का केली याचे समर्थन करणारी पुस्तके आणि नाटके लिहिली जाऊन त्याचे जाहीरपणे प्रयोग केले जातात. गांधीहत्येत सावरकरांचा सहभाग असणे हा त्यांच्यावरील

सरकार जनतेवर लादण्याचा प्रयत्न करते आहे. जनतेची प्रचंड मुस्कटदाबी चालू आहे. अघोषित आणीबाणी देशात आहे. अशा वेळी सावरकराना 'भारतरत्न' देणे हा केंद्र सरकारच्या दृष्टीने अत्यंत किरकोळ, शुल्लक मुद्दा आहे. पण ते देण्याचे धाडस सरकारला होत नाही याचे दुसरे कारण असे आहे की हा किताब सावरकराना देणे म्हणजे गुजरातच्या भूमीत जम्मलेल्या गांधींच्या खूनाला गुजरातमध्यल्या मोदी-शहा जोडपोळीने मान्यता देण्यासारखे आहे. ही मान्यता राजकीयदृष्ट्या त्यांना सोयीची नाही. म्हणून 'भारतरत्न'चे नाटक देशात रंगविले जाते आहे. जनताही समाजसेवक, स्वातंत्र्यवीर की खुनी कोणत्या कामाबद्दल सावरकराना 'भारतरत्न' देणार आहात हे पाहायला उत्सुक आहे.

शेवटचे पान

मराठी आमुची मायबोली

मुंबई ही देशाची आर्थिक राजधानी आहे आणि बहुभाषिक शहर असले तरी मुंबई ही महाराष्ट्राची राजधानी आहे आणि इथली भाषा मराठी आहे याचे विस्मरण घडते. मुंबईचे मराठीपण हरवत चालल्याची परिस्थिती निर्माण झाली आहे. मराठी माणसाची सहिष्णुता हीच खरी मराठी संस्कृती आहे. या सहिष्णूतेचा गैरफायदा वारंवार घेतला जात आहे.

हुमना २०२०

महाराष्ट्र राज्य स्थापनेच्या हिरक महोत्सवी वर्षात (सन १९६० – २०२०) राज्यातील सर्व शिक्षण मंडळाच्या शाळांमध्ये मराठी विषय अनिवार्य करण्याचे विधेयक मंजूर झाले. हा खूप आनंदाचा क्षण आहे. दिनांक २७ फेब्रुवारी हा कवीश्रेष्ठ कुसुमाग्रजांचा जन्मदिन. हा मराठी भाषा दिन म्हणून साजरा होतो. त्याच दिवशी हा कायदा विधानसभा आणि विधानपरिषदेत एकमताने मंजूर करण्यात आला हे ही महत्वाचे आहे. गेल्या काही दशकांपासून मराठी ही राज्यातील अधिकृत राजभाषा असली तरी सातत्याने दूर्लक्षित झाल्याचे वास्तव समोर आले होते. एवढेच नव्हे तर मराठी माध्यमांच्या शाळा मोठ्या प्रमाणात बंद पडू लागल्या होत्या. भाषा आणि संस्कृती यांचे अतूट नाते असते. संस्कृती भाषेच्या माध्यमातूनच वृद्धीगत होत असते म्हणूनच राज्याचे पहिले मुख्यमंत्री स्वर्गीय यशवंतराव चव्हाण साहेबांनी राज्य निर्मिती बोरबर ‘साहित्य संस्कृती मंडळाची स्थापना करून भाषेचे महत्व अधोरेखीत केले. संत ज्ञानेश्वरांपासून समृद्ध वारसा असलेली आपली मायबोली म्हणूनच अभिमानाने मिरविण्याची गोष्ट आहे. ’इथे मराठीचे नगरी’ ने देशातव्हीवर असंख्य आघाड्यांवर हिमालयाएवढे यश प्रास केले आहे. केवळ साहित्य नव्हे तर समाजसुधारणा, कला, क्रिडा याबाबतीत महाराष्ट्र आणि मराठीचे अग्रस्थान आहे हे आता निर्विवादपणे मान्य झाले आहे. हा सगळा आनंद व्यक्त करीत असताना आपल्या मराठीच्या राज्यात काही अप्रिय घटनाही समोर येऊ लागल्या आहेत. मुंबई ही देशाची आर्थिक राजधानी आहे आणि बहुभाषिक शहर असले तरी मुंबई ही महाराष्ट्राची राजधानी आहे आणि इथली भाषा मराठी आहे याचे विस्मरण घडते. मुंबईचे मराठीपण हरवत चालल्याची परिस्थिती निर्माण झाली आहे. मराठी माणसाची सहिष्णुता हीच खरी मराठी संस्कृती आहे. या सहिष्णूतेचा गैरफायदा वारंवार घेतला जात आहे.

तारक मेहता का उलटा चम्पा या लोकप्रिय मालिकेत मुंबईची भाषा हिंदी आहे असे सरळसरळ विधान करून मालिकेने मराठीचाच नव्हेतर महाराष्ट्राचा अपमान केला आहे. त्यानंतर केलेली सारवासारव अतिशय नाटकी आहे. अशा नतद्रष्ट प्रवृत्तीना वेळीच आला घातला गेला पाहिजे नव्हे त्यासाठी जबरिशकाही होणे आवश्यक आहे. हे न झाल्यास मराठी भाषेचा कायदा फक्त पुस्तकातच राहिल आणि पुढील पाढे पंचावन्न प्रमाणे भाषा व्यवहार चालू राहिल. हया संयुक्त महाराष्ट्राच्या निर्मितीत समाज सुधारक, सर्व पक्षांचे नेते, साहित्यिक, कलावंत, मायबोली जपणारे पंचक्रोशीतील सर्व मराठी जनांचा सहभाग आहे. हया लढ्यातील हुतात्म्यांना सुदूर श्रद्धेच स्थान आहे. हे सगळ सांगण्याचे प्रयोजन इतकेच कि प्रत्येक मराठी भाषकाने भाषेच्या प्रगतीसाठी व्यवहारासाठी, शिक्षणासाठी, विज्ञानासाठी आग्रहाने वापर करायला हवा. मातृभाषेसाठीच्या या लढ्याला आता कुठे सुरुवात झाली आहे. आपल्याला मराठी भाषेला अभिजात भाषेचा दर्जा प्राप्त करून घ्यायचा आहे. सीमेवरील मराठी भाषिकांवर होणारे अन्याय व अत्याचार थांबवायचे आहेत. चला तर मग सर्व मराठी माणसे मनापासून एकत्र येऊ या आणि गवर्नि म्हणू या, “मराठी असे आमुची मायबोली”.

